

Тернопільський відділ Українського географічного товариства

ВІСНИК

Тернопільського відділу

Українського географічного товариства

Тернопіль - 2022

УДК 91 (477.84)

В 53

**Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства –
Тернопіль: СМП «Тайп». №6 (випуск 6). 2022. 73 с.**

Адреса видавця: 46027, Україна, м.Тернопіль, вул. М.Кривоноса 2, каб. 130.

Засновано у листопаді 2017 року. Виходить 1 раз на рік.

Друкується за рішенням Президії Тернопільського відділу Українського географічного товариства

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Вітенко І.М. – к.г.н., заступник директора, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Заставецька Л.Б. – д.г.н., професор, зав. кафедри, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Качан Є.П. – к.е.н., професор, Західноукраїнський національний університет.

Кузишин А.В. – д.г.н., доцент, декан географічного факультету, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Сивий М.Я. – д.г.н., професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Царик Л.П. – д.г.н., професор, зав. кафедри, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (головний редактор).

Кузик І.Р. – доктор філософії (PhD), асистент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (відповідальний секретар).

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Технічний редактор:

І.Р. Кузик

Дизайн обкладинки:

П.М. Дем'янчук

© Тернопільський відділ Українського географічного товариства, 2022

ЗМІСТ

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ

БАРНА І., СОФІНСЬКА О. ПІДВИЩЕННЯ РІЧНОЇ ТЕМПЕРАТУРИ ПОВІТРЯ ЯК ІНДИКАТОР КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН НА ТЕРИТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	4
---	---

ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

КУЗИШИН А. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	10
РУДАКЕВИЧ І. ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ЕЛЕКТРИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ У 1991-2020 РОКАХ	15
ЗАДВОРНИЙ С. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ, ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	19

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

ЦАРИК Л., ЦАРИК В. БІЛОБОЖНИЦЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА: ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	26
ЧЕБОЛДА І. БІОРЕГІОНАЛІЗМ ЯК ІДЕЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ РЕГІОН	30

КРАСЗНАВЧІ НАРИСИ І ТУРИЗМ

ФАЙФУРА В. ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ СЕЛА СИВОРОГИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	34
ФЛІНТА Н. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ДИТЯЧНОГО АНІМАТОРА У ТУРИЗМІ	38
ЦАРИК П., ЦАРИК Л. РЕГІОНАЛЬНІ ЛАНДШАФТНІ ПАРКИ «СЕРЕДНЄ ПОБУЖЖЯ» І «НЕМИРІВСЬКЕ ПОБУЖЖЯ» ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ І ТРАНСПОРТНА ДОСТУПНІСТЬ	42
КУЗИК З., КУЗИК І. ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОПИЧИНЕЦЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	47
ЯВОРСЬКА Г. ВЕЛЕС-ГОТЕЛІ – РЕКРЕАЦІЙНА СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	52

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

ВАРАКУТА О. ПРИНЦИП BRING YOUR OWN DEVICES (BYOD) – «ПРИНЕСИ СВІЙ ВЛАСНИЙ ПРИСТРІЙ» У ФОРМУВАННІ ГЕОГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ	54
НОВИЦЬКА С., ЯНКОВСЬКА Л. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ	60
КАПЛУН І., ВІТЕНКО І. АЛГОРИТМ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ ЗА ДУАЛЬНОЮ ФОРМОЮ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ	63
ДОБРОВОЛЬСЬКА С., РУНЦІВ-КОРОЛЮК О., ПИРИГ І. ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ «ТУРИЗМ», «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА»	71

ПІДВИЩЕННЯ РІЧНОЇ ТЕМПЕРАТУРИ ПОВІТРЯ ЯК ІНДИКАТОР КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН НА ТЕРИТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

БАРНА І.¹, СОФІНСЬКА О.²

¹Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

²Тернопільський обласний гідрометеорологічний центр

У публікації обґрунтовано доцільність дослідження кліматичних змін на рівні регіону, зокрема Тернопільської області. Запропоновано аналіз даних численних спостережень за температурними показниками, їхніми абсолютними, історичними та середніми значеннями за період 1946-2020 років, що надало можливість констатувати зміну клімату. Встановлено регіональні тренди кліматичних змін, що виявляються у підвищенні річної температури повітря, в основному за рахунок зимових та літніх місяців.

Ключові слова: клімат, зміна клімату, температура повітря, кліматична норма, Тернопільська область.

Серед широкого кола факторів, які чинять вплив на людські спільноти, визначають природо-ресурсний потенціал територій, обумовлюють масштаби освоєння та заселення окремих територій, визначальним є клімат. Його особливості детермінують галузі спеціалізації, а у підсумку, визначають місце країни, її економіки у глобальному поділі праці. Відтак, зміни клімату виявляють безпосередній та опосередкований на усі сфери життя та діяльності, для підтримання яких, у близьких до бажаної норми показниках, людство змушене згуртуватись навколо ідеї адаптації до них [2]. Час на роздуми обмежений, оскільки кліматичні зміни, які стали об'єктом підписання Паризької кліматичної угоди у 2019 р., та ратифікації її Україною, виявляють надзвичайно швидку динаміку. Людству приходится з безпрецедентною швидкістю реагувати на зміни клімату, що означає адаптувати свою життєдіяльність аби вижити. Необхідність реалізувати певні дії у цій сфері передбачає встановлення причин, а також й тенденцій кліматичних змін, особливостей їх прояву на регіональному рівні. Аналіз та оцінка кліматичних змін, зокрема на рівні регіонів, сприятиме гармонізації взаємодії суспільства та природи у процесі здійснення господарської діяльності, окреслить діапазон зусиль, спрямованих на нівелювання підвищеного ризику для людей, капіталу (економіки), а також навколишнього природного середовища, що своєю чергою є однією з найважливіших основ для будь-якої стратегії адаптації. Остання корелює з намаганнями розв'язати проблеми, породжені змінами клімату, щоб підготуватися до майбутнього. Розлога система даних, які фіксують динаміку метеорологічних показників, є фундаментом для розробників програми дій у сфері адаптації до зміни клімату на основі пристосування у природних чи людських системах у відповідь на фактичні або очікувані кліматичні впливи або їхні наслідки з найменшою шкодою та використовуючи сприятливі можливості. Відтак, дослідження регіональних проявів кліматичних змін, насамперед через встановлення фактичних трендів змін температури атмосферного повітря як чинниками клімату у регіоні є актуальним завданням, розв'язанню якого присвячена пропонується робота.

Фахівці у галузі географії, метеорології визначають клімат як багаторічний режим погоди, який спостерігається у даній місцевості, або ж як стійкий режим метеорологічних процесів на певній території. Науковці Карпатського Інституту Розвитку пропонують розглядати клімат як середній стан атмосфери за тривалий період часу в даному місці. Згідно визначення Українського гідрометеорологічного центру, клімат – характерний для даної території багаторічний режим погоди, зумовлений сонячною радіацією, її перетворенням у діяльному шарі земної поверхні та пов'язаною з нею циркуляцією атмосфери та океанів [9]. Погодні умови на території визначаються температурою атмосферного повітря, опадами, хмарністю та вітром і певною ймовірністю проявляються через несприятливі явища, як от, урагани, торнадо, снігові бурі, зливи та посухи. Поєднання метеорологічних показників обумовлює широкий діапазон погодних умов, однак їхні середні значення, як правило, залишаються у межах норми, допоки їхні зміни не виходять за межі норми настільки, щоб спровокувати зміну клімату.

Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, ратифікована Україною у жовтні 1996 року, у ст. 1 визначає, що «*зміна клімату*» означає зміну клімату, яка прямо або непрямо обумовлена діяльністю людини, породжує зміни у складі глобальної атмосфери і накладається на природне коливання клімату, що спостерігаються протягом порівняльних періодів часу [7]. Уявлення про зміни клімату виникли давно і серед перших учених, хто їх почав досліджувати були Дж. Фур'є, Дж. Тіндал, С. Арреніус, які у першій половині XIX ст. вказували на вплив сонячного випромінювання на температуру приземного шару атмосфери та вплив вмісту вуглекислого газу на коливання кліматичних умов на планеті. Понад століття по тому В. Брокер запровадив термін «глобальне потепління», артикулювавши його 1975 р. у доповіді «Кліматичні зміни: чи ми стоїмо на порозі реального глобального потепління?».

Кліматологи України також не стояли осторонь і приділяли велику увагу питанню вивчення коливання і зміни клімату. Ще у 50-70-х роках XX ст. М.І. Гук і І.О. Бучинський виявили короточасні та незначні його коливання [8]. У тодішній УРСР проблематикою зміни клімату внаслідок впливу природних та антропогенних факторів розпочали займатись з 1980-х років, встановивши зміни режиму опадів та клімату в Україні на тлі глобальних кліматичних змін. Можна стверджувати, що у 1990-х роках в УкрНДГМІ під керівництвом В.М. Волощука доведено прояв глобального потепління. Плеяда фахівців з УкрГМІ ДСНС України та НАН України, ОДЕКУ МОН України та Київського національного університету імені Т. Шевченка здійснювала й продовжує науково-дослідні роботи щодо дослідження, моделювання і моніторингу глобальної циркуляції атмосфери, погодоутворюючих процесів синоптичного масштабу [5]. Доробком К.Т. Логінова, Л.І. Сакалі Л. І., В.М. Бабіченко є порівняльний аналіз стану зміни поточного клімату України (2006). Зусиллями проф. К. Т. Логвинова відновились дослідження проблеми зміни клімату під впливом природних та антропогенних факторів регіонального та глобального масштабів, які, накладаючись один на одного, підсилюють їхню дію. Просторово-часовий розподіл посух в Україні в умовах майбутньої зміни клімату було встановлено завдяки наполегливій роботі І. Г. Семенової (2015). Не можна оминати увагою і дослідження учених, присвячені вивченню кліматичних змін на території України та їхнього впливу на сфери економіки України, які вийшли друком за редакцією С. М. Степаненка (2015). Дослідженню клімату на регіональному рівні, зокрема Київської області, присвячено праці В. Ф. Мартазінової О. К. Іванової [6]. Оцінюванням метеорологічного потенціалу території Полтавської області займалися Н. В. Максименко та Н. В. Хоружа (2016). Кліматичні ресурси Поділля стали об'єктом дослідження Г. В. Чернюк та П. Л. Царика (2008) [10]. Можливі сценарії кліматичних умов у Тернопільській області впродовж XXI ст. розглянуто у розлогій роботі С. В. Краковської, Н. В. Гнатюк та Т. М. Шпиталь [4]. Регіональні прояви глобальної зміни клімату в Тернопільській області та можливі їх зміни до середини XXI ст. проаналізовано В. О. Балабух [1]. Відтак, є доцільним дослідити особливості кліматичних змін через показники температури атмосферного повітря на території Тернопільської області станом на кінець 2021 р. та встановити актуальні тренди.

Кліматичні зміни, причини їх виникнення та наслідки є надзвичайно актуальною темою сьогодення, яка постійно обговорюється не тільки у колах наукових спеціалістів, а й практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства, адже сучасна економіка великою мірою є залежною від багатьох кліматичних факторів. Зміни кліматичних умов відбуваються досить швидко, у тому числі і в Україні. Підтвердженням цього є численні гідрометеорологічні спостереження, особливо спостереження за температурними показниками (абсолютними та історичними значеннями, середніми значеннями за вибрані періоди, тощо), адже зміну клімату прийнято характеризувати саме з допомогою річної температури повітря.

Тривале спостереження за температурою повітря дає можливість охарактеризувати тенденцію кліматичних змін та масштаби їх поширення. Україна має значну мережу пунктів інструментальних спостережень, дані якої проходять експертну оцінку Центральної геофізичної обсерваторії. Моніторинг клімату є життєво важливим для подальшого поглиблення нашого розуміння складності кліматичної системи та можливості прогнозування її змін [1, 4, 8].

На прикладі Тернопільської області очевидно значущим є відслідковування регіональних трендів глобальних змін клімату, зокрема, спираючись на архівні дані Тернопільського обласного центру з гідрометеорології та дослідження Центральної геофізичної обсерваторії і Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС та НАН України, які дозволяють стверджувати, що в останні десятиріччя на території регіону продовжується потепління (рис.1).

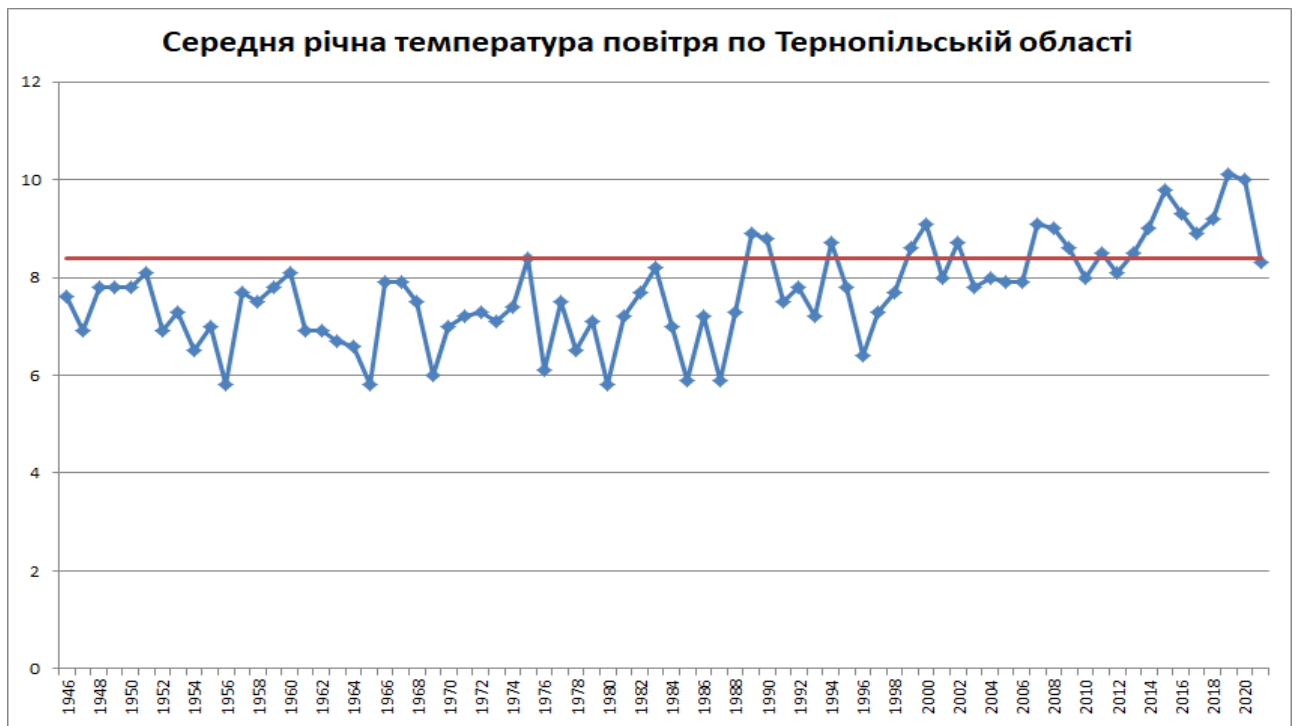
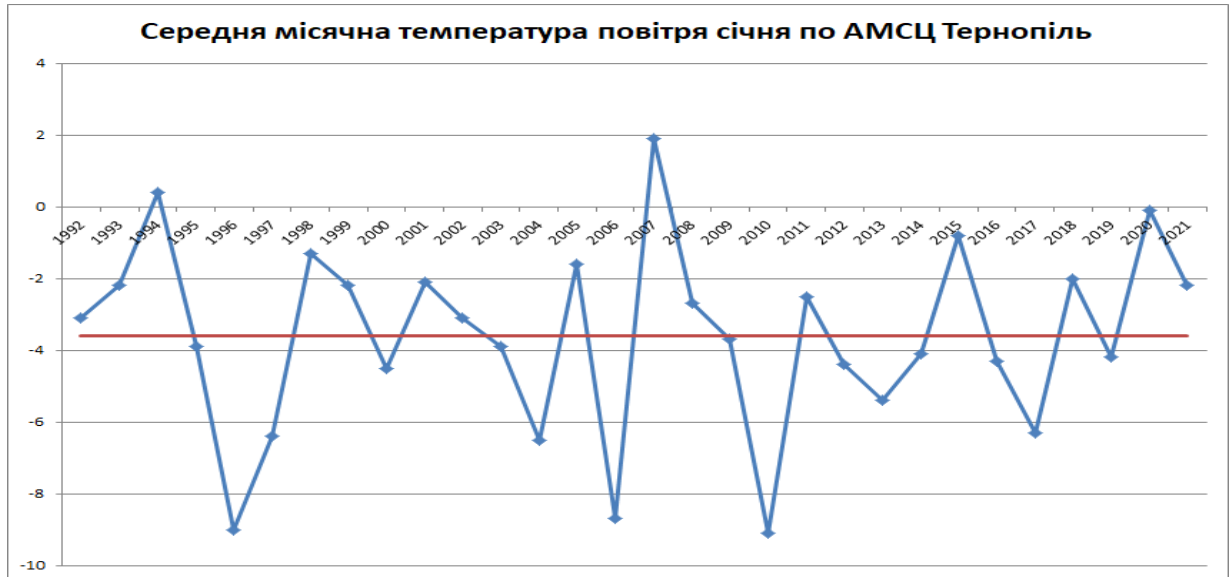

Рис. 1. Динаміка показників середньорічної температура повітря Тернопільської області за період 1946-2020 рр. [3,9]

Середня річна температура повітря підвищується за рахунок значного потепління літнього та зимового періодів (рис. 2).

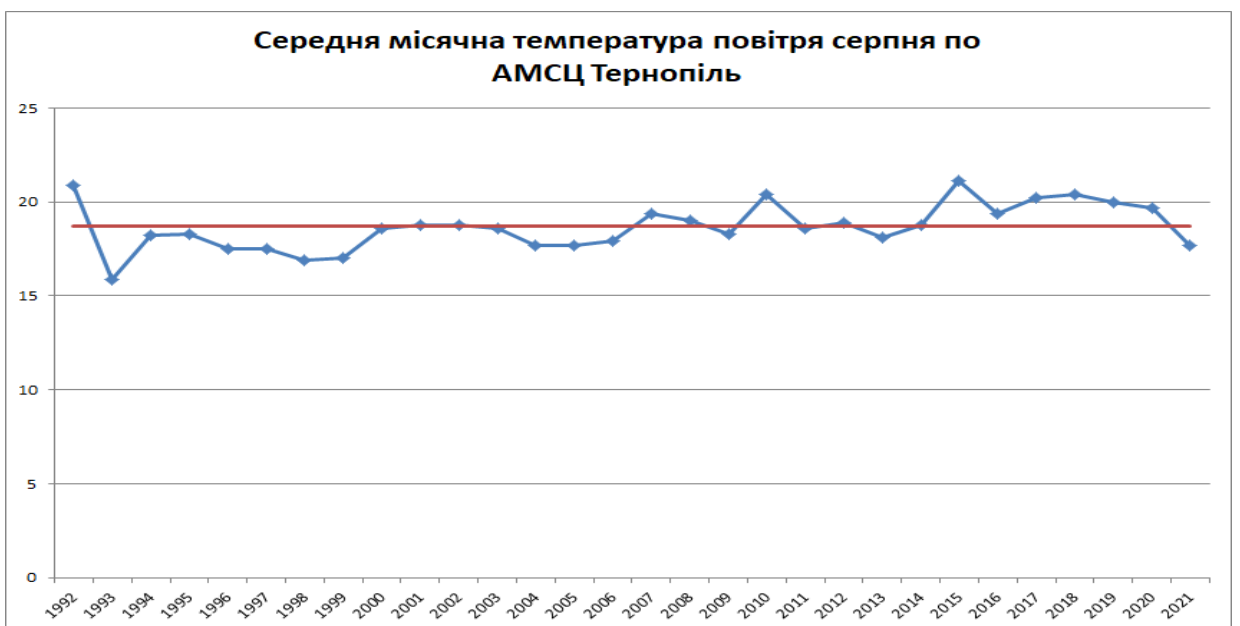
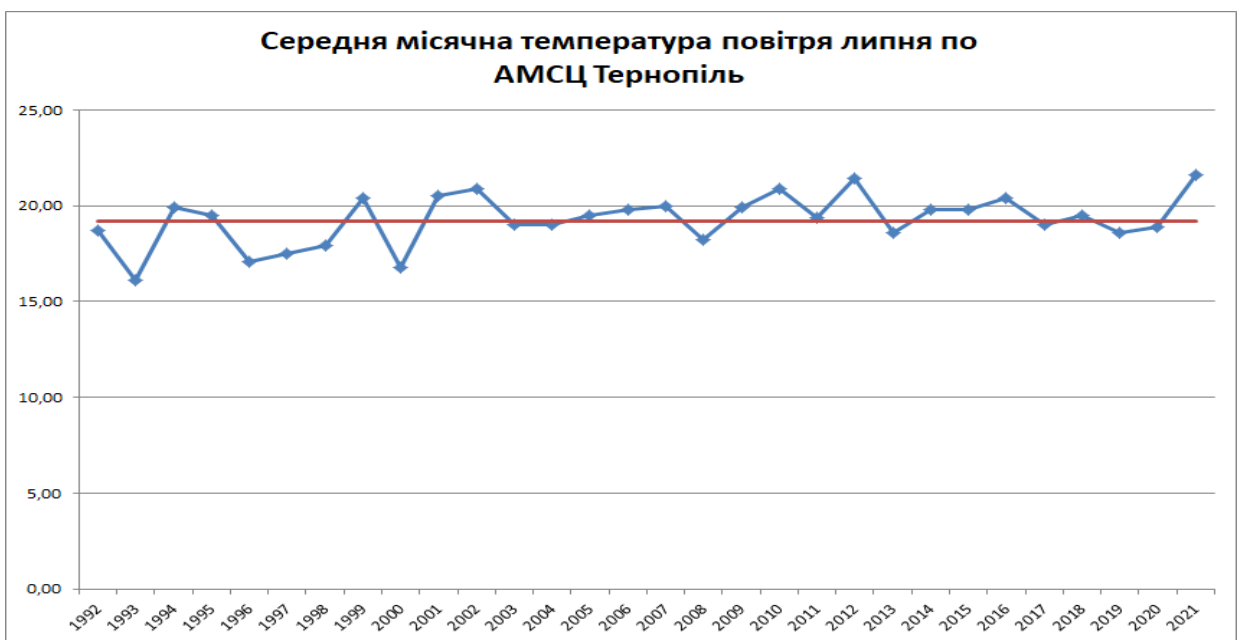

Рис. 2. Динаміка показників середньорічної температура повітря зимового та літнього періодів за даними АМСЦ Тернопіль [3,9].

Аналізуючи середньомісячні температури повітря найбільш холодних місяців – січня та лютого та найбільш теплих місяців року – липня та серпня, беручи до розгляду періоди з 1992 по 2021 роки за даними авіаційної метеорологічної станції цивільної (АМСЦ) Тернопіль, констатуємо, що спостерігається стійка тенденція до поступового підвищення середніх показників (рис.2).

Відносно кліматичної норми, яка розраховувалась за період 1961-1990рр., практично в усіх теплих місяцях спостерігається перевищення до 4°, а в зимових місяцях спостерігається перевищення до 6°. Проте, слід зауважити, що у підвищенні температурного режиму літнього та зимового періодів прослідковується нестійкість та непослідовність, що відображається у великій амплітуді середніх температурних показників. Наприклад, середня місячна температура повітря січня 1996 року становила -9,0°C, а січня 1994 року становила +0,4°C.

Відповідно до Міжнародного метеорологічного словника ВМО (1992), кліматологічні стандартні норми – це середні кліматологічні дані, розраховані для таких послідовних 30-річних періодів: з 1 січня 1901р. до 31 грудня 1930р., з 1 січня 1931р. до 31 грудня 1960р. і т. д.

Наочною є інформація порівняння кліматичних норм двох розрахункових періодів 1961-1990рр. та 1991-2020рр. Проаналізувавши норми середніх місячних температур повітря двох періодів по території Тернопільської області, можемо стверджувати, що найбільших змін зазнали температурні норми січня. При попередній нормі -5,1° (у межах 1961-1990рр.), у розрахунковому періоді 1991-2020рр. середня місячна температура повітря січня становить -3,5°. Найменших змін зазнали вересень та жовтень. При попередніх нормах відповідно +13,4° та +8,0° у розрахунковому періоді 1991-2020рр. середня місячна температура повітря вересня становить +13,9°, а жовтня – +8,5°.

У подальшому огляді порівняльну характеристику метеорологічних елементів здійснюватимемо відповідно до нових кліматичних норм, розрахованих за період 1991-2020рр.

Аналізуючи дані спостережень Тернопільського обласного центру з гідрометеорології з 1946 року по 2021 рік зауважимо (рис. 1), що до 1989 р. середня річна температура повітря по Тернопільській області була значно нижчою за кліматичну норму, яка становить +8,4°C. У 1990-х роках спостерігалось лише три роки, в яких середня річна температура повітря перевищує кліматичну норму. У 2000-х спостерігалось п'ять таких років, а у період з 2011 по 2020 дев'ять років середня річна температура повітря перевищувала +8,4°C.

У Тернопільській області 2019 рік зайняв першу сходинку серед найтепліших з 1946 р., його середня температура становила +10,1°, що на 1,7°C перевищує кліматичну норму. Найтепліше було на півночі області: за даними метеорологічної станції Кременець середня річна температура повітря становила +10,5°C. Найхолодніше було в центральній частині області, де за даними АМСЦ Тернопіль середня річна температура становила +9,6°C.

Також варто зазначити, що в останнє десятиліття суттєво збільшилася кількість днів з історичними максимальними температурами повітря. Історичні максимуми перекидалися переважно у літні місяці, так із найвищих температурних рекордів зафіксовано +35,2°C (23.08.2015), +34,6°C (02.08.2017). А ось абсолютний максимум температури повітря на території Тернопільської області спостерігався у далекому 1946 році, зокрема, за даними Гідрологічної станції «Чортків» 11 серпня 1946 року максимальна температура повітря становила +38,8°C. Проте це не виключає локального, але аномально низького зниження температурних показників. Наприклад, у 2012 році у зв'язку із впливом потужного «Сибірського» антициклону впродовж третьої декади січня та першої декади лютого на території області спостерігалася дуже холодна погода. Нічні температури повітря у цей період знижувалися до 25-30°C морозу, а 03 лютого 2012 року на АМСЦ Тернопіль зафіксовано найнижчу температуру повітря за весь період систематичних метеорологічних спостережень, яка становила -33,3°C (рис.2).

Отримані шляхом аналізування архівних даних Тернопільського обласного центру з гідрометеорології та дослідження Центральної геофізичної обсерваторії і Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС та НАН України результати дослідження показників середньорічної температура повітря, температури повітря зимового та літнього періодів, кількості опадів підтверджують, що на території Тернопільської області прослідковується глобальне потепління. Регіональний тренд кліматичних змін виявляється у підвищенні річної температури повітря, в основному за рахунок зимових та літніх місяців. Встановлений регіональний тренд кліматичних змін своєю чергою провокує розвиток і збільшення частоти небезпечних та стихійних гідрометеорологічних явищ.

Література:

1. Балабух В. О. Регіональні прояви глобальної зміни клімату в Тернопільській області та можливі їх зміни до середини ХХІ ст. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка: Серія географія. 2014. № 1(36). С. 43-54.
2. Барна І. М. Концепт оцінки впливу на довкілля через призму системного аналізу. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія, 2021. № 2 (51). С. 15-23.
3. Карти середньомісячної температури повітря та опадів по Україні. Центральна геофізична обсерваторія імені Бориса Срезневського: веб-сайт. URL: <http://92.60.189.121/index.php?fn=maps-ukraine&f=php&p=1> (дата звернення: 12.12.2021).
4. Краковська С.В., Гнатюк Н.В., Шпиталь Т.М. Можливі сценарії кліматичних умов у Тернопільській області впродовж ХХІ ст. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Серія географія. 2014. № 1(36). С. 55-67.
5. Максименко Н. В., Хоружа Н.В. Просторова оцінка метеорологічного потенціалу території Полтавської області. Людина та довкілля. Проблеми неоекології, 2016. № 1-2. С. 37-46.
6. Мартазінова В. Ф., Іванова О. К. Сучасний клімат Київської області: монографія. Київ : АБЕРС, 2010. 70 с.
7. Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату : Закон України від 29.10.1996 р. № 435/96-ВР. Голос України. 1996. 29 жовтня. (№ 204-1454). С. 4-9
8. Степаненко, С. М., Польовий, А. М., Лобода, Н. С. Кліматичні зміни та їх вплив на сферу економіки України: монографія / за ред. С. Степаненко, А. Польового. Одеса: ТЕС, 2015. 520 с.
9. Фондові матеріали Тернопільського обласного центру з гідрометеорології.
10. Чернюк Г.В. Царик П.Л. Кліматичні ресурси Поділля. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія Географія. Тернопіль: ТНПУ, 2008. № 2. С.50-59.

Summary:

Iryna Barna, Oksana Sofinska. THE INCREASE OF THE YEARLY AIR TEMPERATURE AS AN INDICATOR OF CLIMATE CHANGE ON THE TERRITORY OF THE TERNOPIIL REGION

Climate change, its causes and consequences are an extremely relevant topic today. It is constantly discussed not only in the circles of scientific experts but also in almost all spheres of society because the modern economy is largely dependent on many climatic factors. Climate change is happening quite rapidly around the world as well as in Ukraine.

Long-term monitoring of air temperature makes it possible to characterize the climate change trend and the extent of its spread. We would like to point out that in recent decades the temperature in the region is continuing to rise based on the archival data from the Ternopil Regional Center for Hydrometeorology and the research of the Central Geophysical Observatory and the Ukrainian Research Hydrometeorological Institute under the Ministry for Emergencies and NAS of Ukraine.

The average annual air temperature rises due to significant warming of summer and winter periods. Regarding the climatic norm, which was calculated from 1961 to 1990, in almost all warm months the temperature exceeds up to 4°C, and in the winter months it exceeds up to 6°C. Having analyzed the observations of the Ternopil Regional Center of Hydrometeorology from 1946 to 2021, we notice that until 1989 the average annual air temperature in the region was much lower than the climatic norm, which is +8,4°C. In the Ternopil region, 2019 was ranked first among the warmest years since 1946, its average temperature was + 10,1°C, which is 1.7°C higher than the climatic norm. According to the Kremenets meteorological station, the average annual air temperature was + 10,5°C in the northern areas. According to the Ternopil Civil Aviation Meteorological Station, the average annual temperature was +9,6°C in the central areas.

Key words: climate, climate change, air temperature, climatic norm, Ternopil region.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

КУЗИШИН А.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті розкриваються соціально-політичні умови, які впливають на формування добробуту населення Тернопільської області. Визначено теоретичні засади структуризації цього процесу. Зроблено акцент на компонентах соціальної сфери та електоральних результатах, які обумовлені певними інтересами населення та опосередковано відображають ставлення до процесу добробуту.

Ключові слова: *Тернопільська область, добробут населення, соціально-політичні умови.*

Соціально-політичні процеси, як і суспільно-географічні процеси загалом, супроводжуються характерними структурно-територіальними змінами, які традиційно об'єднують у дві групи: компонентно-структурні (диверсифікація, інтеграція, поляризація) та територіально-структурні (диференціювання) процеси. Якщо такі зміни в розвитку політичного простору мають стійкий та впорядкований характер, з високим ступенем детермінованості, то це свідчить про наявність закономірного росту добробуту населення та його соціальної сформованості. Закономірності соціально-політичних процесів можуть проявлятися у різній динаміці, в інерційності певних явищ та підвищеному динамізмі розвитку інших, у процесах взаємодії, наслідком яких може бути пришвидшений територіальний розвиток [3, с. 8].

Пізнання таких закономірностей варто визнавати вкрай важливою, оскільки політична сфера в поєднанні з соціальними впливами – вкрай чутлива та динамічна сфера людської діяльності, а людина є особливим суб'єктом відносин, яка володіє свідомістю, волею, а тому і більшість закономірностей організації соціально-політичної сфери може мати не детерміністичний, а лише ймовірнісний характер. В цій площині варто згадувати і номотетичний підхід (обґрунтування певних закономірностей еволюції соціально-політичного середовища) та ідіографічний підхід (виявлення, пояснення та опис унікальних територіально-регіональних політико-соціальних закономірностей).

При такому аналізі доцільним видається підхід М.С. Дністрянского, який пропонує поділити всі закономірності на три групи – *закономірності генези і формування підрозділів політико-географічного середовища* (закономірності політико-географічного районування і диференціації, структуроформування, політико-географічної інтеграції і дезинтеграції), *закономірності динаміки соціально-політичних процесів в суспільній географії* (закономірності темпів і трендів розвитку, закономірності інерційності, нерівномірності розвитку елементів та підрозділів політико-географічного середовища), *структурно-функціональні закономірності* (розміщення, впливу, залежності, ієрархії, взаємодії та відповідності різних елементів політико-географічного середовища).

Для вивчення соціально-політичних процесів з суспільно-географічної позиції доцільним є застосування так званої *просторової парадигми* (була започаткована У. Бунге, В. Крісталлером, А. Льюшем, Ф. Шефером), сутність якої – знайти просторові закономірності структури географічних явищ, абстрагуючись від їх матеріальної основи. Концепція знайшла своє продовження в *регіональній парадигмі* (Д. Уїтслі, Р. Хартшорн, К. Зауер та ін.).

На сучасному етапі Г.П. Підгрушний та К.В. Мезенцев розглядається поняття «привабливість території» як здатність об'єкта (чи суб'єкта) викликати інтерес, привертати до себе увагу. Це пов'язано із задоволенням потреб людини та забезпечення безпеки її життя. Такі обґрунтування можливі за умови наявності наступних ознак: оберігає людину від небезпек навколишнього середовища; забезпечує та сприяє задоволення фізичних, матеріальних та духовних потре; є адекватним світогляду та світовідчуттям людини [Г.П. Підгрушний та К.В. Мезенцев, с. 33]. Все це можна зв'язати з поняття «добробут населення». Адже як зазначають автори «йдеться не про сприйняття окремих фрагментів реальності, приурочених до певної території, а про її більш-менш цілісний образ, що відображає природні особливості місцевості, її економічний розвиток,

соціально-психологічний стан та культурні здобутки спільноти, як там мешкає, тощо» [6, с. 33]. Для нашого дослідження цікава думка щодо формування в масовій свідомості географічних образів як стереотипів про певну територію, який стимулює її соціально-економічний розвиток, сприяє надходженню зовнішніх інвестицій та інших форм просторової активації. Також такі сформовані образи здійснюють відчутний вплив на соціальну мобільність населення території за двома видами – вертикальною та горизонтальною. Якщо перша пов'язана із переміщенням людей із нижчого соціального прошарку до вищого, то друга має кілька проявів, пов'язаних з переходами людей з однієї групи в іншу в межах одного соціального прошарку та міграційним переміщеннями. Все це загалом підтримує ідентичність населення та впливає на його ідентифікацію.

Автори розділяють думку Б. Андерсона щодо сприйняття людьми себе як представників спільноти, яка заснована на єдності території їхнього проживання, історії, традицій, соціокультурного досвіду, ціннісних орієнтирів, способів життєдіяльності [6, с. 33]. Базові цінності комфортного середовища (житло, можливість самореалізації, побудова кар'єри, можливість вибору роботи, екологічні умови та низьку якість життя, та культурне середовище) стали основою для такої територіальної ідентифікації. Такі аналітичні викладки доповнюють сприйняття соціально-політичних процесів як цілісного явища. А отже, політична самосвідомість особи диференційовано інтерналізує ідеологічні цінності, формує певні політичні позиції, політична самоідентифікація має багатоаспектну, багаторівневу структуру. Політичну самоідентифікацію населення певної території доцільно розглядати і як процес формування й актуалізації вже сформованих соціальних установок соціуму як суб'єкта політичних відносин.

Усталений і визначений характер має політична самоідентичність, яка за своєю природою є узагальненою соціальною установкою певної частини суспільства, яка асоціюється з визначеним регіональним простором, як прихильника (противника) чи представника типового суб'єкта або інституту політичної системи суспільства, учасника певної типової ситуації в ході політичного процесу в країні, наприклад, коли означений соціум ідентифікує себе як прихильника або противника певного політичного лідера, партії, руху, монархії, президентської чи парламентської республіки, унітарного, федеративного або конфедеративного устрою, правлячого режиму або опозиції. Аналогічний характер має усвідомлення себе учасником виборів, референдумів, акцій громадської непокори, революції, громадянської війни, потерпілим від певної політичної кризи. Політична самоідентифікація саме такого штибу становить найбільший науковий і прикладний інтерес у сучасній вимірах соціально-політичних процесів.

На формування рівня добробуту населення певного обласного регіону мають вплив багато чинників, які слід згрупувати за ознаками походження та соціально-економічного змісту.

Соціальні чинники відображають професійно-кваліфікаційну структуру, зайнятість, освітній рівень, особливості побуту, обсяги фонду вільного часу населення і структуру його використання. Похідними від соціальних чинників можуть бути економічні, культурні, демографічні, містобудівні та просторово-орієнтовані, національно-етнічні та соціально-психологічні.

Економічні чинники дозволяють провести обґрунтування рівня соціально-економічного розвитку держави і кожного конкретного регіону, з рівнем та структурою зайнятості в суспільному виробництві; рівнем грошових доходів жителів та їх диференціацією серед окремих соціальних груп; пов'язані з обсягом й структурою товарної пропозиції, досягнутим рівнем споживання товарів та послуг, із структурою індивідуального споживчого бюджету, а також з характером і типом власності на підприємствах.

Культурні чинники обґрунтовують вплив системи моральних і культурно-духовних цінностей, норм і традицій, які панують у суспільстві, їх регіональних особливостей на сектор сфери послуг.

Демографічні чинники враховують чисельність населення за соціальними групами та їх статевовіковою ознакою, народжуваність і смертність, міграцію, загальну чисельність сімей, їх розміри і склад, співвідношення міського та сільського населення, питому вагу працездатних осіб.

Містобудівні та просторовоорієнтовані чинники характеризують особливості систем розселення (щільність жителів, розміри та взаємне розташування населених пунктів, розміщення промислових об'єктів, адміністративних, наукових та інших, транспортні зв'язки, напрямки та інтенсивність основних потоків пересування мешканців).

Національно-етнічні загалом є близькими до демографічних, але слід доповнити ще вплив на розвиток соціальної сфери менталітету, інтересів, споживчі звички, традицій і звичаїв.

Соціально-психологічні чинники позиціонують прояви в запитах до соціальної сфери настроїв, переживань, очікувань населення, їх прагнень, особистісних і групових установок.

Рівень добробуту населення в значній мірі пов'язаний із затребуваністю послуг соціального спрямування. І тут принциповий не лише структуризаційний підбір та їх доступність (хоча й це важливо), але й витрати, які згідне понести населення, оплачуючи такі послуги (рис. 1). В 2021 р. населенню Тернопільської області було реалізовано послуг соціального спрямування на загальну суму понад 1,9 млрд грн, що складає лише 0,8 % від загальноукраїнського показника. Вже сама ця цифра свідчить, що рівень затребуваності послуг в області є недостатнім (якщо проводити співставлення з чисельністю населення та доходами мешканців). Також відстежуються певні коливання в споживанні послуг за кварталами/півріччями – мінімальним є рівень їх реалізації в весняний квартал, в той час як традиційно максимальними є витрати на послуги в осінньо-зимовий період.

Цікавим є також аналіз структури послуг, які споживаються населенням. Згідно із статистикою, основна частка витрат населення Тернопільської області припадає на освітні послуги, що є винятком на рівні областей Західної України і обласних регіонів України загалом (понад 43 %).

Ключовими показниками, що характеризують цей напрямок соціальної сфери є якісні характеристики освітнього простору досліджуваної території, наприклад охопленість дітей дошкільними закладами, кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах у розрахунку на 10 тис. осіб, кількість учнів професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 10 тис осіб, кількість студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації у розрахунку на 10 тис осіб. Такі показники дозволяють оцінити стан освітнього середовища в певній території. Впродовж 1995-2019 рр. в Тернопільській області зростав показник охопленості дітей дошкільними закладами (від 31 дошкільняти / 100 дітей відповідного віку в 1995 р. до 64 дошкільняти / 100 дітей відповідного віку в 2018 р.), що навіть перевищувало пересічноукраїнський показник починаючи від 2010 р. В період від 1995 р. і до 2014 р. кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів у розрахунку на 10 тис осіб в області скорочувалась і лише в 2016 р. намітилась тенденція збільшення числа учнів в розрахунку на число мешканців (1067 учнів на 10 тис. населення). В 2019 р. на 10 тис. населення вже припадало 1075 учнів В середньому по Україні цей показник є значно нижчим, що варто вважати позитивною тенденцією. Впродовж 2000-2019 рр. відзначається скорочення кількості учнів професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 10 тис. осіб від 104 до 73 учнів (але варто відзначити, що ці показники є значно вищими, ніж в Україні загалом). Цікавими є показники студентів ВНЗ в області в розрахунку на 10 тис. осіб. Впродовж 2000-2006 рр. спостерігався ріст числа студентів, але в подальші навчальні роки їх число зменшувалось швидше, ніж в Україні загалом.

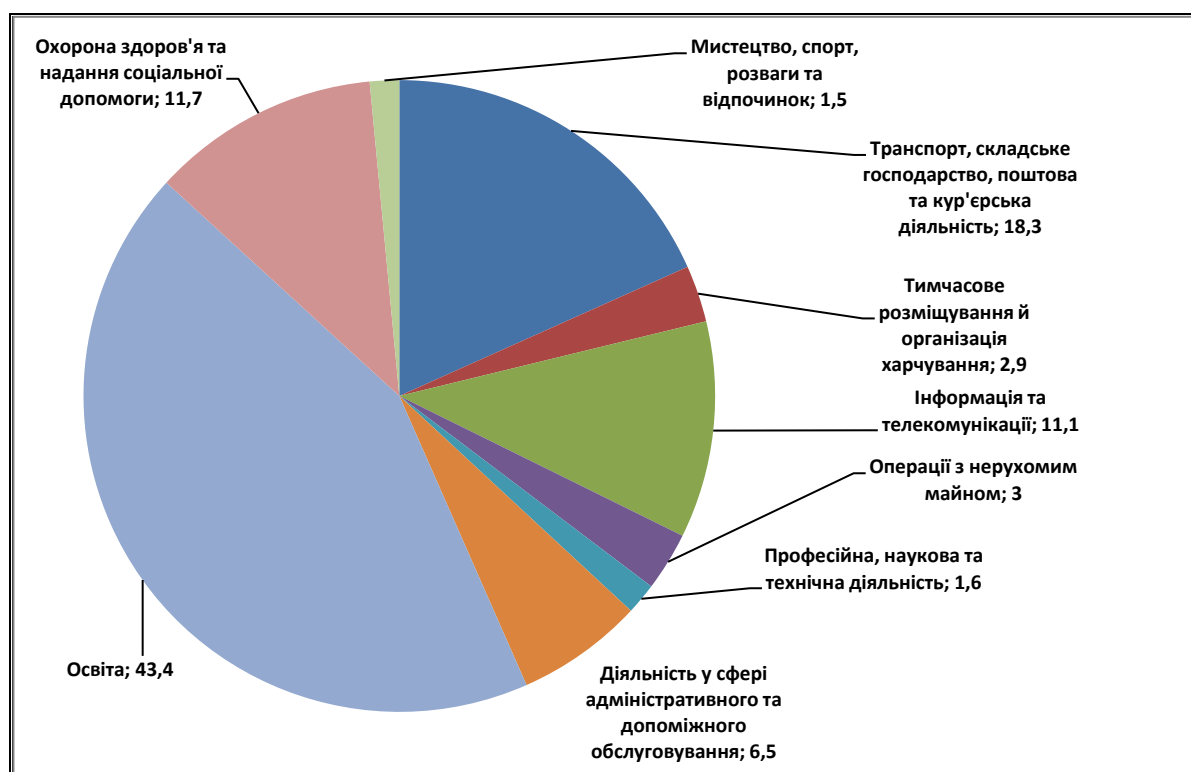

Рис. 1. Структура витрат на соціальні послуги у Тернопільській області, 2021 р., %

Суттєвими є витратами в межах означених областей на транспортні послуги, послуги з складування, поштової та кур'єрської діяльності. Загальний показник витрат в Тернопільській області на ці послуги в 2021 р. перевищував 351 млн грн. Це складало понад 18 % витрат, які населення області витрачає на послуговий сегмент. Слід відзначити, що це один із найнижчих абсолютних та відносних показників у показників у співставленні з регіонами України. Це в свою чергу свідчить, що система логістики в Тернопільській області є незбалансованою та потребує додаткових центрів надання послуг, а відповідно, – підвищення рівня доступності. Зрушення, що відбуваються в системі перевезень та доставки вантажів, стосуються не тільки обсягів виконання транспортної роботи, але й структури та характеру перевезень.

Загальні витрати на послуги лікувально-оздоровчого характеру та надання соціальної допомоги в Тернопільській області складала понад 11 %, що є одним з найнижчих показників в Україні. Для повної характеристики слід відзначити, що забезпеченість лікарями в досліджуваному регіоні – одна з найвищих у країні. Від 2000 р. до 2019 р. забезпеченість населення лікарями у розрахунку на 10 тис. осіб в Тернопільській області зростала від 43 до 49 фахівців (в державі загалом цей показник суттєво нижчий) це може вважатися позитивною передумовою якісного функціонування медичної сфери. Високим рівнем забезпеченості населення відзначається наявність середнього медичного персоналу (понад 100 осіб на 10 тис населення) та лікарняним ліжками (понад 77 одиниць на 10 тис. населення). Проблемною є ситуація з плановою ємністю амбулаторно-поліклінічних закладів (всі медичні заклади, що ведуть амбулаторний прийом – поліклініки, амбулаторії, диспансери, поліклінічні відділення лікарняних закладів, лікарські пункти охорони здоров'я тощо). І хоча ситуація покращується від 2010 р., загалом вона відстає від загальноукраїнських показників.

Українським важливим у питанні реформування системи охорони здоров'я в Україні є проблема оптимізації медичної інфраструктури, оскільки відповідно до реформи бюджетної децентралізації, утримання медичних закладів відтепер переходить у безпосереднє підпорядкування органів місцевої влади. Це означає, що повноваження з розподілу коштів на потреби медичної інфраструктури переходять з центрального на територіальний рівень: органи місцевого самоврядування матимуть змогу самостійно визначати пріоритети для розвитку медичних закладів, підпорядкованих їхній компетенції і таким чином припинити змагатись за увагу центральної влади. Це дозволить створити конкурентні умови для оптимізації, утримання і розвитку закладів медичної інфраструктури та підвищення якості медичних послуг.

Окремим елементом формування умов добробуту населення області є група послуг з розміщення й організації харчування та послуги торгівельно-роздрібного характеру. Цей елемент сфери послуг яскраво демонструє можливості населення області щодо забезпечення важливого елементу фізіологічного і соціально-естетичного буття. На ці послуги витрачається згідно з офіційною статистикою дуже незначна кількість витрат, пов'язаних з даним сегментом господарювання. Допускаємо, що не всі фінансові звіти мають в даній сфері «прозорий» характер оцінки, але показник в 3 % явно не демонструє реального стану речей.

Мінімальні кошти населення Тернопільської області виділяє на послуги у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, а також в сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку. Загалом регіон відзначався на довоєнному (до 2021 р.) рівні суттєвими затратами населення на послуги соціального характеру але про їх збалансованість важко твердити – на послуги освітнього спрямування витрачається в 25 разів більше ніж на послуги в сфері професійної, наукової та технічної діяльності.

Загалом слід відзначити, що окремі елементи соціальної сфери своєю доступністю та витратністю на них підкреслюють можливість рівень добробуту. Адже споживання послуг дозволяє говорити про можливість окремого споживача або домогосподарства.

Тісним є зв'язок соціальних умов формування рівня добробуту з політичними умовами.

Політичні чинники характеризують суть і вплив політико-адміністративних складових на підвищення потенціалу функціонування соціальної сфери, прозорість реалізації правових гарантій у сфері соціального відтворення населення, соціальну підтримку і допомогу малозабезпеченим верствам населення, а також соціально-політичної ситуації на її розвиток. Близькими до політичних чинників є правові, які зумовлюють законодавчі норми та правовідносини у галузі регулювання сегменту послуг та регламентують їх доступність в кількісному та просторовому форматі.

У наших дослідженнях [2-5] ми неодноразово акцентували увагу на тому, що з політико-географічної позиції Тернопільська область займає стабільну та усталену позицію. Впродовж усіх виборчих каденцій, які були в роки Незалежності, електорат традиційно підтримував націонал-

патріотичні сили. З позиції консолідованого показника (об'єднання всіх прихильників певного ідеологічного напрямку), політичні сили цього напрямку підтримувало виключно більшість електорату. Так, в 2006 р. ці партії в області підтримувало понад 81 % електорату, в 2012 р. – понад 89 %, в 2014 р. – 79 %, в 2019 р. – понад 63 %. Певна річ, це усереднений показник, але він свідчить, що область загалом має чітку орієнтацію в ідеологічних уподобаннях. В Тернопільській області виборчі традиції мають досить давнє історичне коріння. Під його впливом формується політична культура, тобто історико-політичні традиції як сукупність соціально-політичних цінностей і політичної орієнтації, що відкарбовується в свідомості населення. Варто наголосити, що тернопільські терени були цікаві для відомих громадських та політичних діячів в різні історичні епохи (ще Іван Франко безуспішно пробував в 1898 р. здобути прихильність тернопільського електорату через продаж голосів селянством в окрузі Тернопіль – Збараж – Скалат). Водночас історичні традиції є умовою високої політичної активності населення Тернопільської області щодо участі в самому ході голосування.

Мовний та конфесійний склад населення також може відображати політичні уподобання населення – зазвичай україномовне населення підтримує партії державницького штибу, а конфесійна приналежність до українських церковних конфесій (Українська греко-католицька церква, Українська православна церква Київського патріархату, Українська автокефальна церква) є ще одним критерієм орієнтації на націонал-патріотичні партії та їх ідеологію.

Переважає сільського населення в області також є умовою орієнтації на праві погляди, які пропагують традиційні праві моральні цінності (сім'я, церква, освіта, виховання молоді тощо). Навіть депресивність в розвитку сільських територій часто поступається домінуючому впливу правої ідеології. Слід відзначити також велику роль послугового сегменту, який забезпечує звичні підвалини функціонування соціуму в межах Тернопільської області.

Ймовірно, що обсяги статті не дозволять в повній мірі розкрити глибину впливу кожної із зазначених категорій, та вплив їх на прояви добробуту населення Тернопільської області. Через взаємопов'язаність та взаємообумовленість усіх груп чинників визначальну роль у подальшому формуванні добробуту населення Тернопільської області функціонування відіграють ті з них, що висвітлюють ступінь сформованості систем розселення й рівень розвитку матеріального виробництва.

Висновки. Соціально-політичні умови виступають основою формування добробуту населення певної території. Перехід до суспільства з постіндустріальними рисами вимагає переосмислення просторових можливостей, які не завжди повинні акцентуватися виключно на індустріально-матеріальних результатах. Саме тому дослідження соціальних та політичних умов є значущим індикатором для оцінки добробуту населення.

Тернопільська область має багато позитивних соціально-політичних умов, які позначаються на рівні добробуту населення та опосередковано відображені в політичній (зокрема – електоральній) активності. Розгалужений перелік послуг, які отримує населення – послуги транспорту, складування, поштової та кур'єрської діяльності, послуги з тимчасового розміщення й організації харчування, послуги інформації та телекомунікації, операції з нерухомого майна, послуги професійної, наукової та технічної діяльності, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, освіти, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, послуг в системі мистецтва, спорту, розваг та відпочинку підкреслюють потенційні можливості регіону. Щоправда, відстежується суттєва амплітуда в затребуваності послуг, якщо оцінювати їх в світлі витрат населення. Водночас політичні сили, які популярні в області звично підтримують соціально-зорієнтований напрямок в розвитку території, а тому мають тут суттєву підтримку.

Література:

1. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 344 с.
2. Кузишин А.В. Політична географія області. Географія Тернопільської області: монографія. В 2-х т. Т.2. Населення. Господарство. Тернопіль: Крок, 2017. С.324-339.
3. Кузишин А.В. Регіональний вимір соціально-політичних процесів: теорія, методологія та практика суспільно-географічного дослідження. Автореферат дисертація на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. Тернопіль, 2021. 40 с.

4. Кузишин А.В. Ретроспективний аналіз територіальної організації місцевих виборів на прикладі Тернопільської області. Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства. №4 (випуск 4), 2020. С. 26-30.
5. Кузишин А.В. Суспільно-географічний аналіз підсумків виборів до Верховної Ради України в межах Тернопільської області (2012-2019 рр.). Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства. №3 (випуск 3), 2019. С. 15-23.
6. Підгрушний Г.П., Мезенцев К.В. Привабливість території для проживання людини: методологічна та прикладні аспекти дослідження. Український географічний журнал. 2015, № 1. С. 32-41.
7. Царик Л.П., Поплавська І.В. Організація соціальної сфери областей Подільського регіону: суспільно-географічне дослідження. Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. 2021. №1 (50). С. 47-57.
8. Kuzyshyn A., Kuczabski A., Poplavska I., Zadvornyi S. (2022). Risk assessment of the social sphere development on the example of areas of the Carpathian-Podillia region (Ukraine). *Czasopismo Geograficzne*, 93(3): 473–493. <https://doi.org/10.12657/czageo-93-19>
9. The volume of services provided by enterprises in the service sector of Ukraine. <https://www.ukrstat.gov.ua>

Summary:

Andrii Kuzyshyn. SOCIAL-POLITICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF THE WELFARE OF THE POPULATION OF TERNOPIL REGION.

The article reveals the social and political conditions that affect the formation of well-being of the population of Ternopil region. Theoretical principles of the structuring of this process have been defined. Emphasis is placed on the components of the social sphere and electoral results, which are determined by certain interests of the population and indirectly reflect the attitude to the welfare process.

Key words: Ternopil region, population welfare, socio-political conditions.

УДК 911.3

ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ЕЛЕКТРИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ У 1991-2020 РОКАХ

РУДАКЕВИЧ І.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті охарактеризовані геопросторові тенденції розвитку міського електричного транспорту в Україні протягом 1991-2020 років. Протягом цього періоду в Україні функціонувало 3 метрополітени, 32 мережі трамваю, 45 тролейбуса, міська електричка у Києві. З 1991 року було закрито 14 систем трамваю і 5 тролейбуса. Деградації електротранспорту переважно на Сході України сприяли економічні проблеми та депопуляція населення. Негативний вплив на розвиток електротранспорту в Україні мав також воєнний конфлікт на Донбасі.

Ключові слова: депопуляція, електричний транспорт, мережа, місто, Україна

На початку своєї Незалежності у 1991 році Україна мала одну з найрозвинутіших у Європі систем міського електричного транспорту. Її розвитку сприяли відносна дешевизна будівництва та експлуатації мереж, а також значні обсяги пасажироперевезень у містах, які внаслідок урбанізації другої половини ХХ століття активно розрослися. Електротранспорт (особливо трамвай і метро) порівняно з іншими видами міських комунікацій має високу провізну здатність завдяки використанню обмеженого простору і можливості впровадження рухомого складу високої місткості. Ще одною перевагою міського електричного транспорту є його екологічність та енергоефективність завдяки порівняно раціональному використанню електроенергії.

Тематика вивчення геопросторового розвитку мереж міського електротранспорту на території України широко висвітлена у багатьох наукових працях. Одним з найбільш ґрунтовних таких досліджень є енциклопедичний довідник «Електротранспорт України» авторства С. Тархова, К. Козлова і А. Оландера [4]. Особливості функціонування міського електричного транспорту в

промислових регіонах України вивчали польські дослідники М. Рехлович, А. Сочувка і М. Щасни. Серед свіжих видань заслуговує уваги польська монографія А. Сочувки та І. Рудакевича «Трансформація міського електричного транспорту в Україні після 1991 року» [3]. З українських економіко-географів окремі аспекти розвитку та діяльності міського електричного транспорту висвітлювалися у працях Ф. Заставного, С. Іщука, О. Топчієва, О. Шаблія та інших авторів.

Метою даної публікації є аналіз геопросторових особливостей розвитку електричного транспорту в містах України. Основні тенденції територіального розвитку міського електричного транспорту в Україні проаналізовані від 1991 до 2020 років, що зумовлено історичною специфікою та наявністю статистичних даних. Серед видів міського електротранспорту проаналізовані насамперед традиційні його види: трамвайний, тролейбусний, міська електрична залізниця.

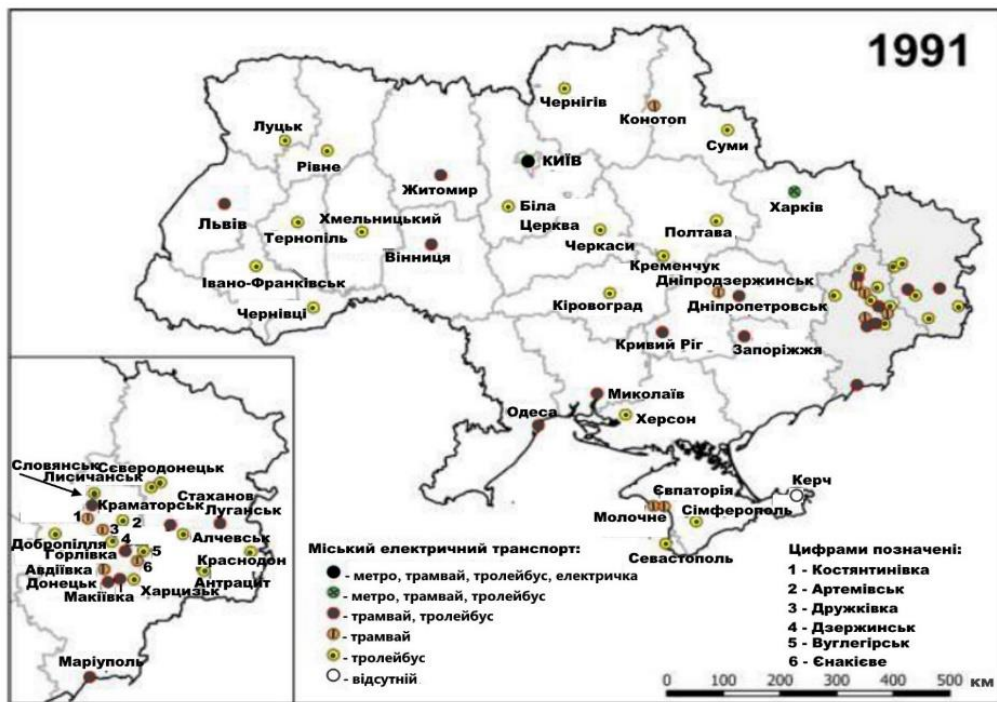

Рис. 1. Просторове розташування мереж міського електротранспорту в 1991 р.

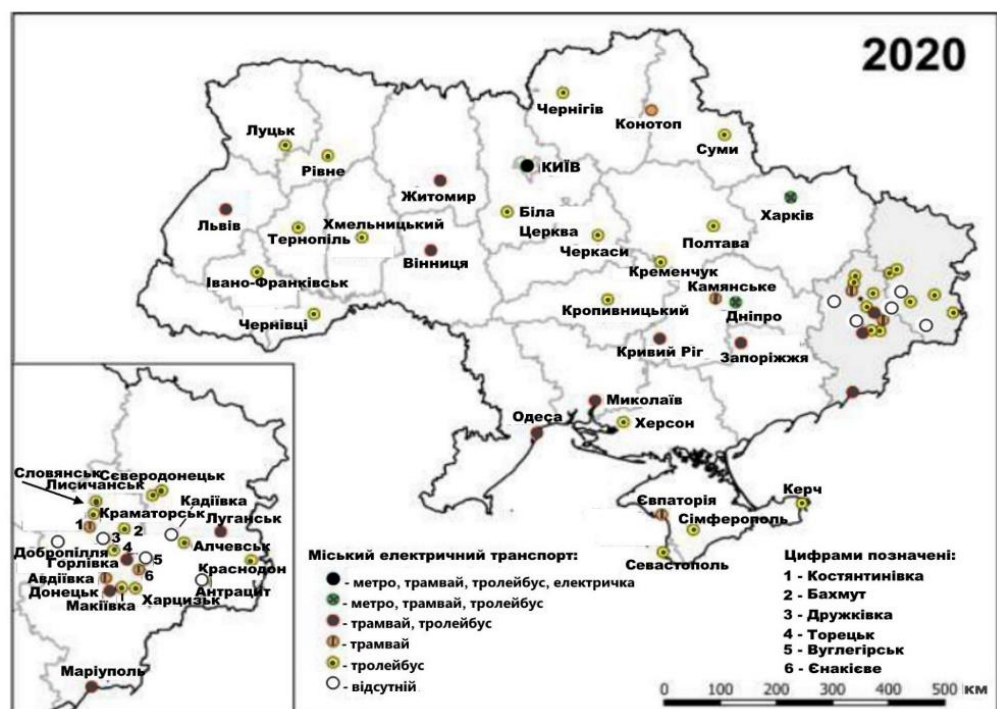

Рис. 2. Просторове розташування мереж міського електротранспорту у 2020 р.

На території України до початку російсько-української війни у 2014 році історично функціонували 32 мережі електричного трамваю. Станом на грудень 2020 року було діючих 19 трамвайних мереж, 14 систем були ліквідовані (з них 7 після 1991 року - Авдіївка, Константинівка, Краматорськ, Луганськ, Макіївка, Молочне, Кадіївка (Стаханов). З 2005-2006 років простежується тенденція закриття трамвайного руху в містах Донбасу. Цей негативний процес додатково прискорився після військових дій у 2014 році.

Статистика функціонування тролейбусних мереж виглядає дещо краще, бо з 45 систем 40 мереж залишалися активними. 5 тролейбусних систем у східній частині України були ліквідовані (Антрацит, Добропілля, Кадіївка (Стаханов), Торецьк, Вуглегірськ). Будівництво тролейбусних мереж в Кам'янці-Подільському та Мелітополі не було завершено. В Україні функціонують 3 системи метрополітену (Київ, Харків, Дніпро), а також міська залізниця в Києві. Будівництво четвертої системи метро в Донецьку не було завершеним. Просторове розташування всіх мереж міського електротранспорту, які працювали в 1991-2020 рр., відображено на рисунках 1 і 2.

У результаті анексії Криму в 2014 році Росією втрачено контроль над 2 трамвайними системами – Євпаторія і Молочне і 3 тролейбусними мережами - Севастополь, Сімферополь (разом з міжміською лінією) та Керч (наймолодша тролейбусна система України, споруджена у 2004 р.). З них трамвай у селищі Молочне більше не працює, бо виведений з експлуатації у 2014 р. Трамвайна лінія у Молочному була найкоротшою в Європі та єдиною в Україні трамвайною системою у сільській місцевості [3].

Внаслідок бойових дій на територіях Донецької та Луганської областей з 2014 р. частини цих регіонів були окуповані проросійськими сепаратистами. На них залишилося півтора десятка міст, у яких функціонує або функціонував після 1991 р. міський електротранспорт. Це міста Донецької області: Харцизьк (тролейбус), Донецьк (трамвай, тролейбус), Горлівка (трамвай, тролейбус), Єнакієве (трамвай), Макіївка (тролейбус), Вуглегірськ (тролейбус). До них належали також частина міст Луганської області: Антрацит (тролейбус), Краснодон (тролейбус), Луганськ (трамвай, тролейбус). З перерахованих мереж тролейбусні мережі Антрациті та Вуглегірську, як і трамвай у Луганську припинили своє функціонування.

Завдяки високому рівню урбанізації майже 50% населення України має доступ до міського електротранспорту. Після 1991 р. кількість жителів України з доступом до міського електричного транспорту в абсолютному вираженні зменшилася з 20,1 млн. у 1991 році до 17,8 млн. жителів у 2019 році, що означає зменшення аж на 11,3%. Своєю чергою, міське населення України скоротилося з 35,1 млн. жителів у 1991 році до 29,1 млн. у 2020 р. Загалом це відповідає загальній тенденції зміни кількості населення в Україні. Переважно це зумовлено знелюдненням міст і в невеликій частині через закриття мереж електротранспорту. У наступні роки цей показник може бути вищим, оскільки через наслідки російської агресії суттєво зростає загроза ліквідації наступних мереж на сході України. Найбільшим містом без міського електротранспорту залишається Ужгород, центр Закарпатської області, який має 115,5 тис жителів (2019) [3].

Масштаби депопуляції у містах з наявним міським електротранспортом в 1991-2021 рр. були досить значними. Хоча у великих містах Західної України демографічна ситуація була досить стабільна, кількість населення навіть дещо збільшилася (Рівне, Івано-Франківськ). Однак Львів втратив майже 10 % свого населення. Слід окремо виділити Київ, у якому зафіксовано значне збільшення кількості жителів на понад 325 тис. мешканців. Найбільша депопуляція спостерігається на сході України, де до економічних і соціальних проблем, пов'язаних із витратами на утримання збиткових підприємств важкої та видобувної промисловості, ще наклалися наслідки бойових дій з 2014 року. У більшості проаналізованих міст зменшення чисельності населення коливається від десятка до кількох десятків тисяч, а у деяких з них уже понад 100 тис. жителів. Наприклад, відчутна рекордна втрата населення у Донецьку, де кількість жителів зменшилася на 219 тис. мешканців. У відносному значенні серед досліджуваних міст відбулася найбільша втрата населення за останні 30 років відбулася у Вуглегірську (-41,1%), Кадіївці (раніше Стаханов -36,9%), Торецьку (раніше: Дзержинськ -35,7%), Єнакієвому (-35,4%) та Костянтинівці (-34,5%).

На території України міський електротранспорт обслуговує міста та селища загальною площею 12,1 тис. кв. км. Площі адміністративних одиниць вивчалися в межах, в яких вони функціонували в 1991-2020 роках. Серед діючих мереж міського електротранспорту за площею населених пунктів найбільшими є міжміська тролейбусна мережа Криму (Сімферополь, Алушта, Ялта) (загалом 1766 км²), Києва (1294 км²) та Кривого Рогу (764 км²). Найменшу площу поселень охоплювали вже ліквідовані тролейбусні мережі Вуглегірська (10 км²), Добропілля (25 км²) та ще

діюча мережа в невеликому Харцизьку (31 км²). Найменшим за площею містом з діючим трамваєм є Дружківка (39 км²), а в трохи більшій Авдіївці (44 км²) цей вид транспорту ліквідували у 2016 р.

Новим викликом у функціонуванні міського електричного транспорту в містах України стала російсько-українська війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 року. У більшості міст північної та східної частини нашої держави рух електротранспорту призупинився. Наприклад, станції метрополітену в Києві та Харкові використовувалися як укриття під час повітряних атак російських військ. Після звільнення територій України протягом весни та осені 2022 року було відновлено рух міського електричного транспорту в Чернігові, Сумах, Харкові, Миколаєві, Херсоні. До листопада 2022 р. відновлено рух по трамвайних і тролейбусних лініях у м. Київ, які були пошкоджені на початку війни. Своєю чергою, внаслідок знищення міської інфраструктури у Маріуполі, Северодонецьку, Лисичанську, Бахмуті шанси на відновлення електротранспорту в цих містах є невеликими (рис.3). Дещо кращі можливості має тролейбусний транспорт при використанні сучасних технологій автономного ходу. Однак такі можливості будуть лише при збереженні обслуговуючих підприємств (депо) і повернення населення до зруйнованих міст.

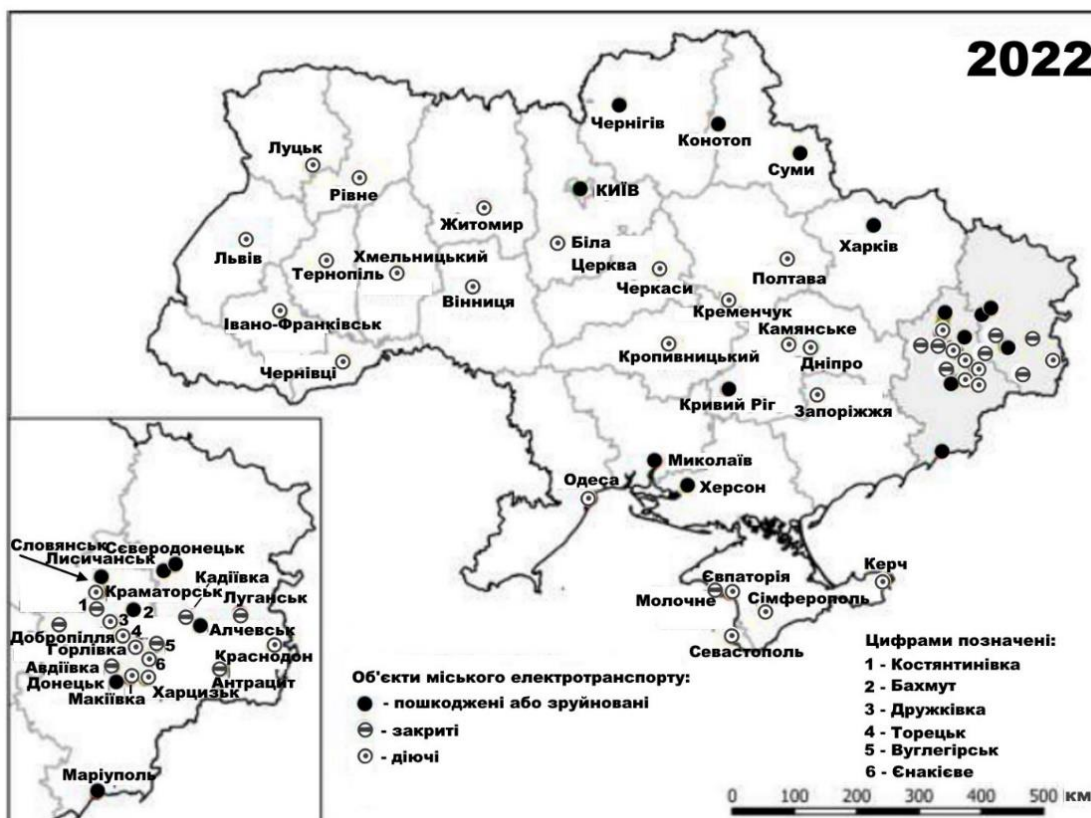

Рис 3. Стан міського електротранспорту України у 2022 р.

В Україні сформувалася досить розвинута система міського електричного транспорту, яка охоплює 3 метрополітени, 19 трамвайних, 40 тролейбусних, міська електричка (м. Київ). З 1991 року було закрито трамвайний рух у 13 містах, тролейбусний – у 5, переважно у східній частині України. Однак було відкрито трамвайне сполучення у селищі Молочне (закрите у 2014 р.), тролейбусне – в Керчі, метрополітен у Дніпрі. Закриття мереж електротранспорту спричинили насамперед економічні чинники, однак важливу роль відіграла також депопуляція міського населення, насамперед у Східній Україні. Значний негативний вплив на розвиток міського електричного транспорту відіграв воєнний конфлікт на Сході України, внаслідок якого припили діяльність кілька трамвайних і тролейбусних систем на Донбасі. Серед найбільших міст, площі яких покриті обслуговуванням електротранспорту є Київ, Кривий Ріг і система Кримського тролейбусу (Сімферополь, Алушта, Ялта). Значної шкоди розвитку міського електричного транспорту завдала російсько-українська війна, яка почалася 24 лютого 2022 року. Внаслідок військових дій багато електротранспортних мереж були суттєво пошкоджені, а в окремих з них (Бахмут, Маріуполь, Северодонецьк) низькі шанси на відновлення.

Література:

1. Rudakevych I., Sitek S., Soczowka A. Transformations of urban electric transport in Ukraine after 1991 in the view of transport policy. *European spatial research and policy*, Łódź, 2019, 26 (1), S. 61–80.
2. Soczówka A., Rudakevych I. Regres tramwajów na Ukrainie, *Świat kolei*, Łódź, nr 2017, 12, s. 46–53.
3. Soczówka A., Rudakevych I. Transformacja miejskiego transportu elektrycznego na Ukrainie po 1991 roku. Monografia. Warszawa, Instytut Kolejnictwa, 2021. 440 s.
4. Тархов С., Козлов К., Оландер А., Електротранспорт України: Енциклопедичний путівник, Київ: ФОП Сидоренко В. Б., 2010. – 912 с.

Summary:

Ivan Rudakevych. GEOSPATIAL TRENDS OF DEVELOPMENT OF URBAN ELECTRIC TRANSPORT IN UKRAINE DURING 1991-2020

In the article the current geospatial trends of development of urban electric transport in Ukraine during 1991-2020 are described. During this period in Ukraine 3 subways, 32 tram networks, 45 trolleybuses, and a city electric train in Kyiv were operated. Since 1991 14 tram systems and 5 trolleybuses have been closed. Economic problems and depopulation contributed to the degradation of electric transport mainly in the East Ukraine. The military conflict in Donbas also had a negative impact on the development of electric transport in Ukraine. Many urban electric transport networks were damaged or destroyed because of the Russian-Ukrainian war, that began in February 2022.

Key words: *depopulation, electric transport, network, city, Ukraine*

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ, ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ЗАДВОРНИЙ С.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Стаття присвячена розгляду суспільно-географічних особливостей мережі закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної освіти) Тернопільської області. Здійснено аналіз динаміки кількості закладів регіону впродовж 1995-2022 років. Розглянуто динаміку контингенту учнів, слухачів, студентів закладів різних типів. Визначено головні параметри мережі закладів у розрізі адміністративних районів регіону. Здійснено ранжування населених пунктів за кількістю закладів. Окреслено основні напрямки вдосконалення мережі.

Ключові слова: *освіта, заклад, мережа, область, район, громада, поселення, здобувач, сфера, рівень.*

Актуальність дослідження. Освіта – невід’ємний складовий елемент гармонійного розвитку особистості, засіб соціалізації та реалізації її гуманітарних потреб. Надання якісних освітніх послуг реалізовується переважно закладами освіти в рамках різних сфер та рівнів. Вони, окрім виконання своїх безпосередніх функціональних завдань, виконують також роль соціокультурних центрів своїх поселень, територіальних громад та сприяють їх розвитку, інтенсифікують суспільне життя. В межах області освітні заклади формують мережу, яка органічно доповнює регіональну соціально-економічну систему. Водночас ключове завдання освітніх закладів – це підготовка висококваліфікованих кадрів для різних напрямків економічної діяльності та забезпечення якісної конкуренції на ринку освітніх послуг, і як наслідок – наповнення цього ринку фахівцями високого гатунку. У освітній системі України на це спрямовані сфера вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти. Відповідна щільність мережі закладів забезпечує рівномірність і доступність у наданні освітніх послуг та комплексність розвитку території.

Тернопільська область відноситься до переліку регіонів України, де значно розвинутий освітній і науковий потенціал, розташовується багато давніх та сучасних освітніх центрів. Сучасні тенденції суспільного розвитку ставить багато викликів, в тому числі й перед освітньою галуззю на різних територіальних рівнях. Тому сьогодні є важливим і своєчасним проаналізувати сучасну

мережу закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти на регіональному рівні з геопросторових позицій.

Виклад основного матеріалу. Спеціалізація Тернопільської області щодо забезпечення підготовки висококваліфікованих кадрів для різних галузей економіки вилилась у наявність розгалуженої мережі освітніх закладів. Так на початок 2022-2023 навчального року у межах регіону налічувалось 59 закладів, серед них – 8 (13%) закладів вищої освіти (ЗВО), 21 (36%) заклад фахової передвищої освіти (ЗФПО) та 30 (51%) закладів професійної (професійно-технічної освіти). Також варто відзначити, що окрім перелічених вище закладів, у Тернопільську область релоковано заклади освіти із територій, де ведуться (велися) бойові дії або які тимчасово окуповані. Так у місті Тернопіль розташовується 2 заклади вищої освіти із Донецької області (Донбаська державна машинобудівна академія (місто Краматорськ), Маріупольський електромеханічний технікум (місто Маріуполь)), а у селищі міського типу Гусятин Первомайський індустріально-педагогічний коледж (місто Рубіжне Луганської області) [4].

У нашому дослідженні до закладів освіти перелічених сфер ми відносимо ті що здійснюють провадження освітньої діяльності, або мають на це ліцензію. У визначенні сутності досліджуваних закладів ми відштовхуємось від національного законодавства, яке надає наступні орієнтирні визначення:

- *заклад освіти* – юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність [7];

- *заклад вищої освіти* – це окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [6];

- юридична особа має статус *закладу фахової передвищої освіти*, якщо вона отримала ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері фахової передвищої освіти і така діяльність є основним видом діяльності цієї юридичної особи [9];

- система професійної (професійно-технічної) освіти складається з *закладів професійної (професійно-технічної) освіти* незалежно від форм власності та підпорядкування, що проводять діяльність у галузі професійної (професійно-технічної) освіти, навчально-методичних, науково-методичних, наукових, навчально-виробничих, навчально-комерційних, видавничо-поліграфічних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, обчислювальних та інших підприємств, установ, організацій та органів управління ними, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників [8].

Кількість закладів різних типів впродовж останніх років в Тернопільській області є стабільною, що підтверджується їх досить рівномірною динамікою впродовж 1995-2021 років (рис. 1.). Це вказує на стабільність і сформованість мережі закладів досліджуваного регіону. Але слід відзначити певні коливання, що були позначені кризовими процесами в економіці держави у 1990-х роках та подальшим реформуванням освітнього сектору загалом.

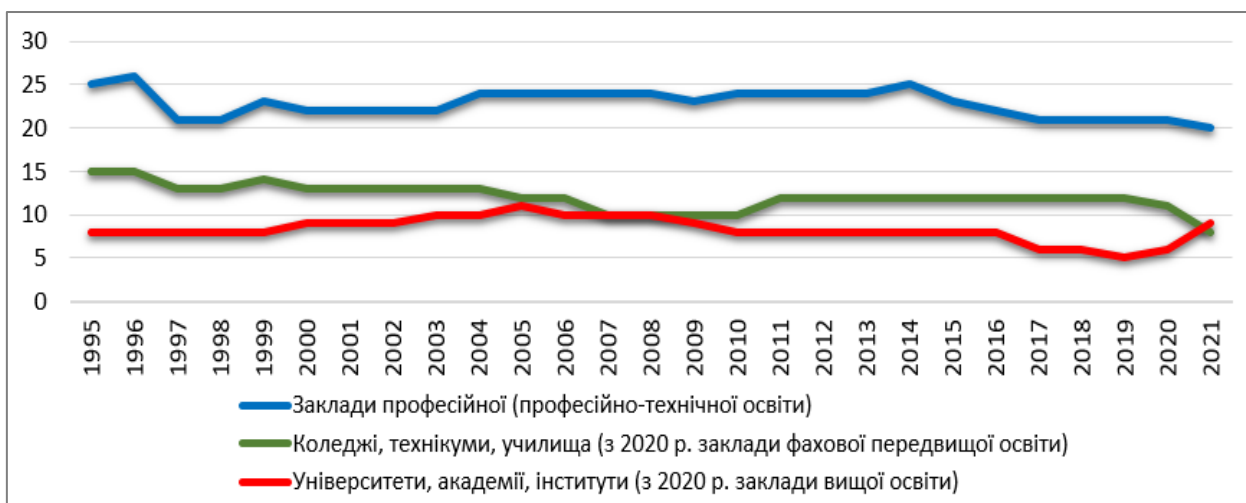

Рис. 1. Динаміка кількості закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти Тернопільської області у 1995-2021 рр., побудовано автором за [2]

Важливим показником підтримки функціонування мережі закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти є стабільність контингенту здобувачів. Так на кінець 2021 року учнів та слухачів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти налічувалось 7,7 тис. осіб. У цьому ж році було прийнято на навчання 3,7 тис., а випущено 3 тис. [2]. Динаміка демонструє поступове збільшення контингенту в останні роки, що пов'язано із підняттям престижності професійної освіти (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка контингенту учнів та слухачів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти Тернопільської області у 1995-2022 роках, побудовано автором за [2]

У 2021-2022 навчальному році у закладах фахової передвищої освіти навчалось 11,5 тис. осіб, що на 3 тис. більше ніж у попередньому. У цьому ж році було прийнято на навчання 4 тис. здобувачів, а випущено 3,5 тис. [2]. Позитивне сальдо руху контингенту простежується в останні роки, що також є суттєвим маркером важливості та тренду зростання фахової передвищої освіти (рис. 3).

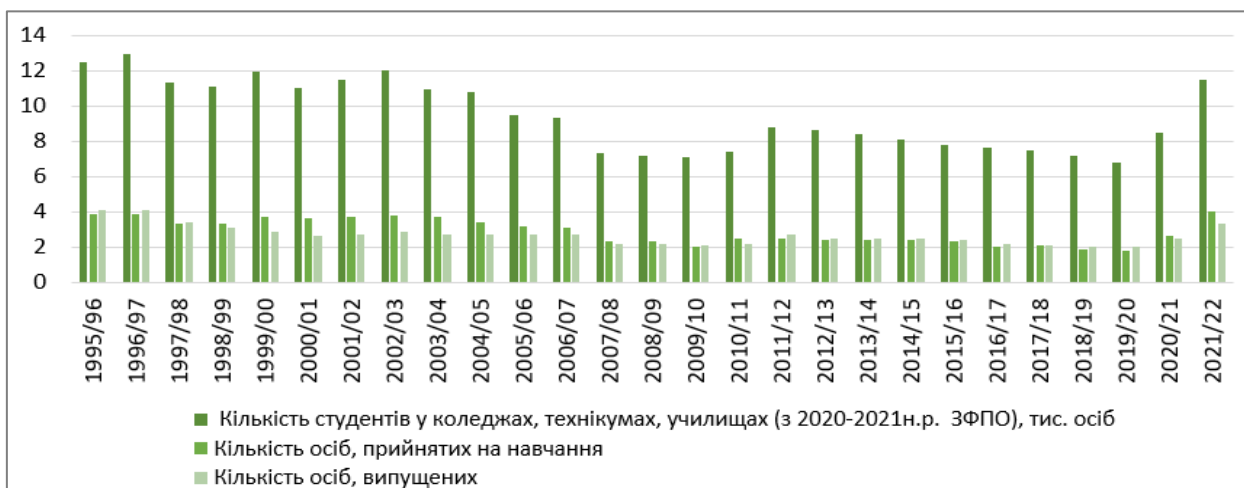

Рис. 3. Динаміка контингенту студентів у коледжах, технікумах, училищах та закладах фахової передвищої освіти (з 2020-2021 навчального року) Тернопільської області у 1995/1996-2021/2022 навчальних роках, побудовано автором за [2]

Найчисельнішим є контингент здобувачів вищої освіти в Тернопільській області. У минулому навчальному році у закладах вищої освіти регіону навчалось 27 тис. осіб. Випуск становив 6,1 тис. студентів, а прийом на навчання – 6,5 тис. [2]. Динаміка свідчить про значні коливання кількості здобувачів у впродовж різних років, але водночас залишаються високі показники контингенту (рис. 4). Це свідчить про постійно високий запит на вищу освіту серед населення. Також слід відзначити зростання кількості аспірантів та докторантів. Так, наприклад, у 2021 році здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти в області налічувалось 565 осіб, що більш ніж у 2 рази у порівнянні із 1995 роком [2].

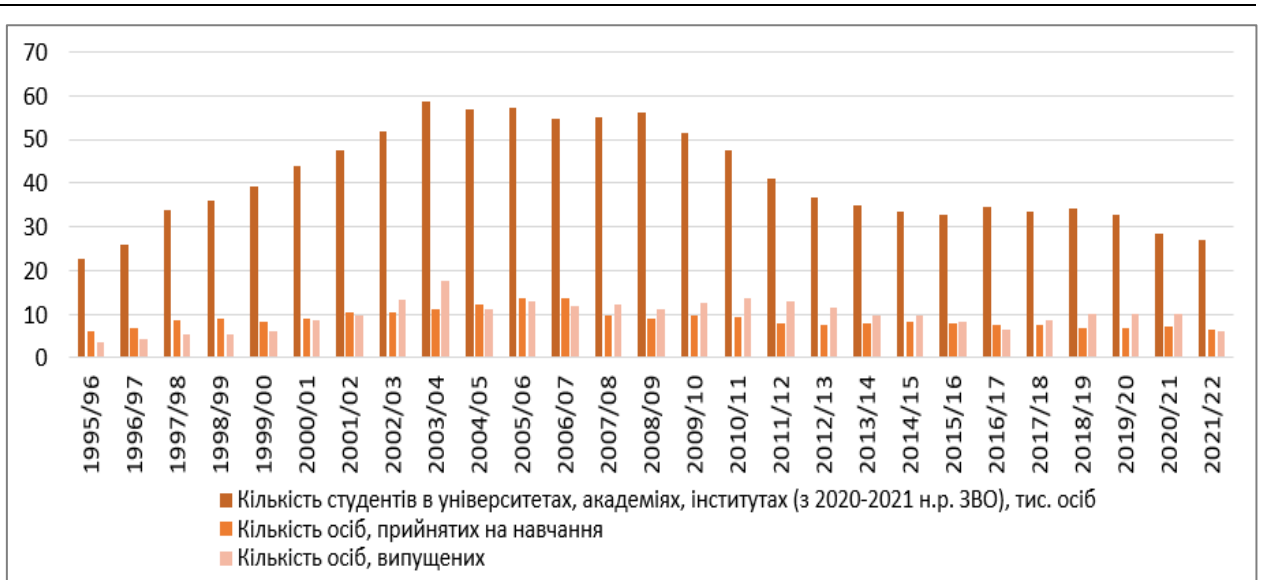

Рис. 4. Динаміка контингенту студентів університетах, академіях, інститутах та закладах вищої освіти (з 2020-2021 навчального року) Тернопільської області у 1995/1996-2021/2022 навчальних роках, побудовано автором за [2]

Загалом заклади досліджуваної сфери розташовуються переважно у міських поселеннях регіону – містах і селищах міського типу. Зокрема заклади вищої освіти – в містах обласного значення, фахової передвищої освіти – містах різного адміністративного статусу, заклади професійної (професійно-технічної) – у селищах міського типу та малих містах. У адміністративному відношенні найбільша кількість закладів зосереджена у Тернопільському районі. Тут їх налічується – 34, що становить 57,6 % від усіх в регіоні. На Кременецький і Чортківський райони припадає майже однакова кількість закладів, відповідно 12 (20,3%) і 13 (22%) (рис. 5). У Кременецькому районі переважають заклади професійної (професійно-технічної) освіти, у Чортківському – фахової передвищої, а у Тернопільському розміщуються основні заклади вищої освіти.

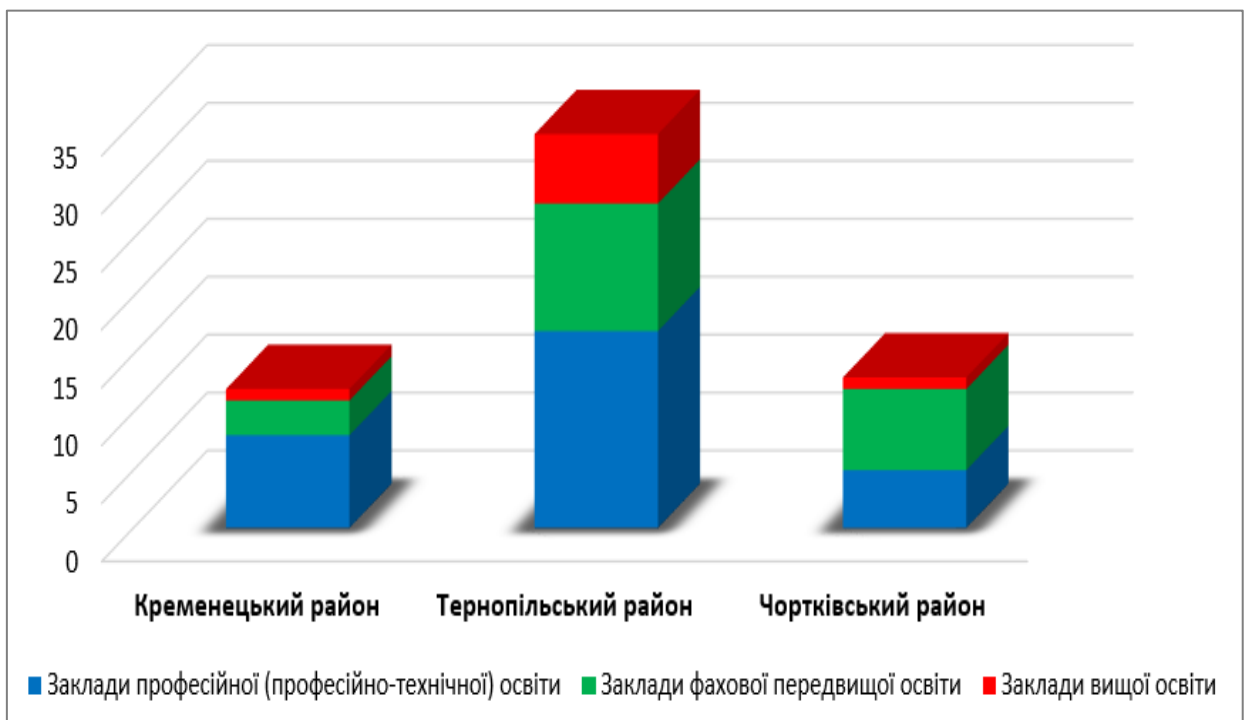

Рис. 5. Диференціація закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти Тернопільської області у розрізі адміністративних районів у 2022 р., побудовано автором за [2]

Такий розподіл закладів за районами відображається й у суспільно-географічних параметрах досліджуваної мережі (Табл. 1). Так показник кількості закладів у розрахунку на 1 тис. км² є найвищим у Тернопільському районі (5,5), а найменшим у Чортківському (2,6). Стосовно кількості закладів у розрахунку на 100 тис. мешканців, то тут лідирує Кременецький район із показником 8,4, а третю позицію займає Чортківський район із значенням 4.

Для більш якісного бачення геопросторових особливостей мережі закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти нами здійснено обрахунки відповідних показників у форматі коефіцієнтів. Так, охоплення території адміністративних районів досліджуваними закладами визначається розрахувавши коефіцієнт їх територіальної концентрації за формулою:

$$K_k = \frac{p \times N}{p \times n}, \quad (1)$$

де K_k – коефіцієнт територіальної концентрації закладів, p – кількість закладів у адміністративному районі; P – кількість закладів в області; s – площа району, S – площа області. Коли $K_k < 1$, то можна зробити висновок про низьку концентрацію закладів; $K_k = 1$ – оптимальна концентрація закладів на досліджуваній території; якщо $K_k > 1$ – висока концентрація закладів [5, с. 41]. Відповідно до цього найнижча концентрація закладів простежується у Чортківському районі ($K_k = 0,61$), а найвищий оптимальний показник у Тернопільському ($K_k = 1,29$).

Вивчення диференціації рівня розвитку мережі можливо здійснити за допомогою коефіцієнта локалізації закладів у адміністративних районах, який розраховується за формулою:

$$K_l = \frac{p \times N}{p \times n}, \quad (2)$$

де K_l – коефіцієнт локалізації закладів, p – кількість закладів в адміністративному районі; P – кількість закладів в області; n – чисельність населення району, N – чисельність населення області. Якщо $K_l < 1$, то можна стверджувати про низький рівень локалізації закладів; наближений, або $K_l = 1$ – середній рівень; якщо $K_l > 1$ – високий рівень локалізації закладів [5, с. 42]. Провівши відповідні розрахунки визначено, що найнижчий рівень локалізації у Чортківському районі ($K_l = 0,7$), а найвищий у Кременецькому ($K_l = 1,47$).

Таблиця 1

Параметри мережі закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти за адміністративними районами Тернопільської області у 2022 р.

Адміністративний район	Загальна кількість закладів	Кількість закладів у розрахунку на 1 тис. км ²	Коефіцієнт територіальної концентрації закладів, (K_k)	Кількість закладів у розрахунку на 100 тис. мешканців	Коефіцієнт локалізації закладів, (K_l)
Кременецький	12	4,6	1,07	8,4	1,47
Тернопільський	34	5,5	1,29	6	1,06
Чортківський	13	2,6	0,61	4	0,7
Загалом по області	59	4,3	-	5,7	-

*складено і розраховано автором за [3]

Розглядаючи більш детально територіальну організацію досліджуваних закладів (Рис. 6) то слід сказати, що вона охоплює майже усі міста регіону. Тут виняток становлять лише міста Монастириська та Копичинці. Стосовно селищ міського типу, то досліджувані освітні заклади відсутні у Залізцях, Великій Березовиці, Великих Бірках, Козлові, Козові, Микулинцях Тернопільського району та Гримайлові, Золотому Потоці, Коропці, Мельниці-Подільській, Товстому, Скалі-Подільській Чортківського району. Крім того, заклади фахової передвищої і професійної (професійно-технічної) освіти розташовуються також у сільських поселеннях. Більшість з них (Білокриниця і Плоске Кременецького району та Великий Глибочок, Доброводи, Острів Тернопільського району) не наділені статусом адміністративного центру територіальної громади.

Стосовно розподілу закладів за територіальними громадами області, то вони присутні у 23 громадах із 55. Зокрема у 4 із 8 Кременецького, у 10 із 25 Тернопільського та у 7 із 22 Чортківського району. Це з одного боку є позитивним моментом у доступності освітніх послуг мешканцям громади та з іншого сприяє активізації економічної діяльності.

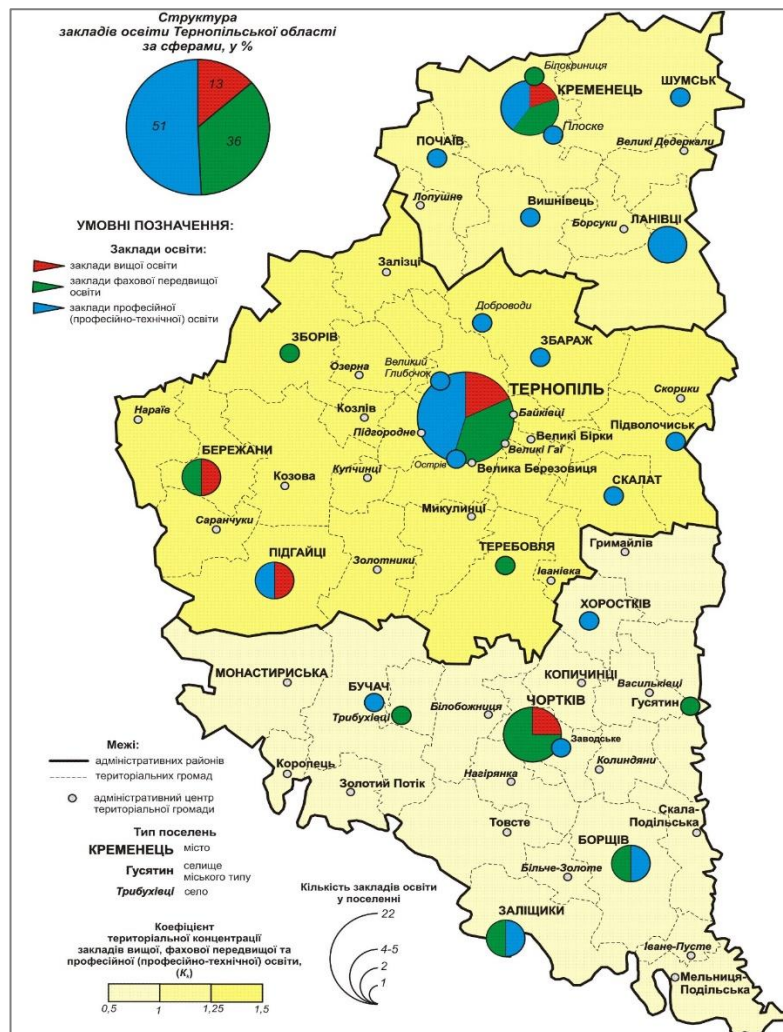

Рис. 6. Особливості територіальної організації закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти Тернопільської області у 2022 році, побудовано автором за [4]

Стосовно розподілу закладів у розрізі населених пунктів зазначимо, що вони розташовуються у 26 поселеннях Тернопільської області. Найбільша їх кількість сконцентрована у головному освітньому центрі регіону – місті Тернопіль. Тут їх налічується 22, серед них – 4 заклади вищої освіти, 8 фахової передвищої та 10 професійної (професійно-технічної) освіти. З огляду на це місто Тернопіль можна віднести до найвищого першого рангу (I) поселень.

До другого рангу (II) відносимо міста Кременець і Чортків. У першому розташовується 5 закладів усіх досліджуваних сфер, а у другому – 4 заклади вищої та фахової передвищої освіти. Третій ранг (III) формують поселення, де наявні 2 заклади однієї або двох різних сфер освіти, а саме: міста Бережани, Борщів, Заліщики, Ланівці та Підгайці. До найнижчого четвертого рангу (IV) віднесено решту 18 поселень, де розташовується лише 1 освітній заклад.

Стосовно геопросторової диференціації закладів кожної із сфер та їх структури то можна теж відзначити певні аспекти. Так, зокрема, усі *заклади вищої освіти* розташовуються у містах. Провідні 4 національні університети (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Західноукраїнський національний університет, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя) розміщуються в обласному центрі – місті Тернопіль. У Кременці розміщена Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, а у Бережанах і Чорткові відокремлені підрозділи університетів (Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут» та Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Західноукраїнського національного університету). Місто Підгайці представлено Приватним фаховим навчальним закладом «Галицький медичний коледж імені Євгена Гливи».

Заклади фахової передвищої освіти представлені педагогічним, економічним, медичним, мистецьким, правовим, технологічним, агротехнічним, лісотехнічним та інформаційним спрямуванням. Серед них 10 закладів є відокремленими структурними підрозділами ЗВО. Найбільше закладів фахової передвищої освіти різних галузевих напрямків у Тернополі (8) та Чорткові (3).

У системі *професійної (професійно-технічної) освіти* наявні заклади які здійснюють перепідготовку робітників, професійно-технічне навчання, підвищення кваліфікації робітників за різноманітними спрямуваннями, формами власності та сферами управління. Левова їх частка розміщена у Тернополі, де налічується 10 таких закладів різних типів.

Основними напрямками вдосконалення мережі закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти Тернопільської області варто назвати відкриття нових філіалів та відокремлених структурних підрозділів, виходячи із потреб на регіональному ринку праці.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, слід відзначити, що мережа закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти Тернопільської області є достатньо розвинутою. Не дивлячись на окремі територіальні диспропорції стосовно свого розвитку вона забезпечує надання якісних освітніх послуг на регіональному та загальнонаціональному ринку.

Література:

1. Варакута О. М. Освіта і наука. Географія Тернопільської області: монографія: в 2-х т. Т.2. Населення. Господарство. 2-ге вид., перероблене і доповнене. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка: Осадца Ю. В., 2020. С. 326–352
2. Головне управління статистики у Тернопільській області. URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/statinfoO.html>
3. Децентралізація в Україні. Тернопільська область. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0352>
4. Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/>.
5. Задворний С. І. Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону (на матеріалах Хмельницької області): монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2020. 228 с.
6. Закон України Про вищу освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
7. Закон України Про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
8. Закон України Про професійну (професійно-технічну) освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Закон України Про фахову передвищу освіту. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
10. Заячук О. Г. Територіальна організація освітньо-виховного комплексу Чернівецької області: автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02. Чернівці, 2011. 20 с.
11. Стецький В. В. Географія науки і освіти. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 163 с.
12. Флінта Н.І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області): автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02. Чернівці, 2005. 20 с.

Summary:

Sergii Zadvornyi. HUMAN-GEOGRAPHICAL FEATURES OF THE NETWORK OF INSTITUTIONS OF HIGHER, PROFESSIONAL PRE-HIGHER AND PROFESSIONAL EDUCATION OF THE TERNOPILOBLAST

The article examines the human-geographical features of the network of institutions of higher, professional pre-higher and professional (professional and technical education) Ternopil oblast. An analysis of the dynamics of the number of institutions in the region during 1995-2022 is carried out. The dynamics of the contingent of students, listeners, and students of various types of institutions is considered. The main parameters of the network of institutions in the section of the administrative districts of the region are determined. The ranking of settlements by the number of institutions is carried out. The main areas of improvement of the network are outlined.

Key words: education, institution, network, region, district, community, settlement, acquirer, sphere, level.

БІЛОБОЖНИЦЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА: ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

ЦАРИК Л.¹, ЦАРИК В.²

¹Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

²Тернопільський обласний гідрометеорологічний центр

У статті розглянуто конфігурацію та структуру населених пунктів Білобожницької територіальної громади Чортківського адміністративного району Тернопільщини. Відмічено територіальну розосередженість сільських рад, відстань між крайніми поселеннями перевищує 30 км, невпорядкованість частини доріг з асфальтним покриттям, що ускладнює процеси надання адміністративних послуг громадянам. Однак вигідне транспортно-географічне положення адміністративного центру і інших населених пунктів мають сприятливу логістику з суміжними громадами, господарськими центрами краю. Проаналізовано структуру земельних угідь, яка є вкрай розбалансованою із-за високої частки орних земель, і низької частки угідь під природною рослинністю. Запропоновано оптимізаційну модель природокористування і охорони природи в межах громади.

Ключові слова: територіальна громада, просторова організація, природокористування, охорона природи.

До складу територіальної громади входять 18 сільських населених пунктів з підпорядкованими їм територіями площею 269,8 км² та загальною чисельністю населення 10 818 осіб. Найбільші за чисельністю є населені пункти: с. Білобожниця, Джурин, Буданів, Косів, Звиняч, Полівці (рис. 1). Транспортно-географічне положення громади є сприятливим. Територією громади проходять автодороги Чортків-Білобожниця – Джурин - Бучач; Білобожниця – Косів - Буданів – Терехівля; а також залізнична колія на відтинку Чортків - Білобожниця – Джурин - Бучач з відповідними станціями у Білобожниці і Джурині. Через автостанцію Білобожниця проходять автобуси сполученням на Бучач, Тернопіль, Кам'янець-Подільський, Івано-Франківськ, Львів. Відстань до Тернополя 74,3 км, відстань до Чорткова 10 км по прямій.

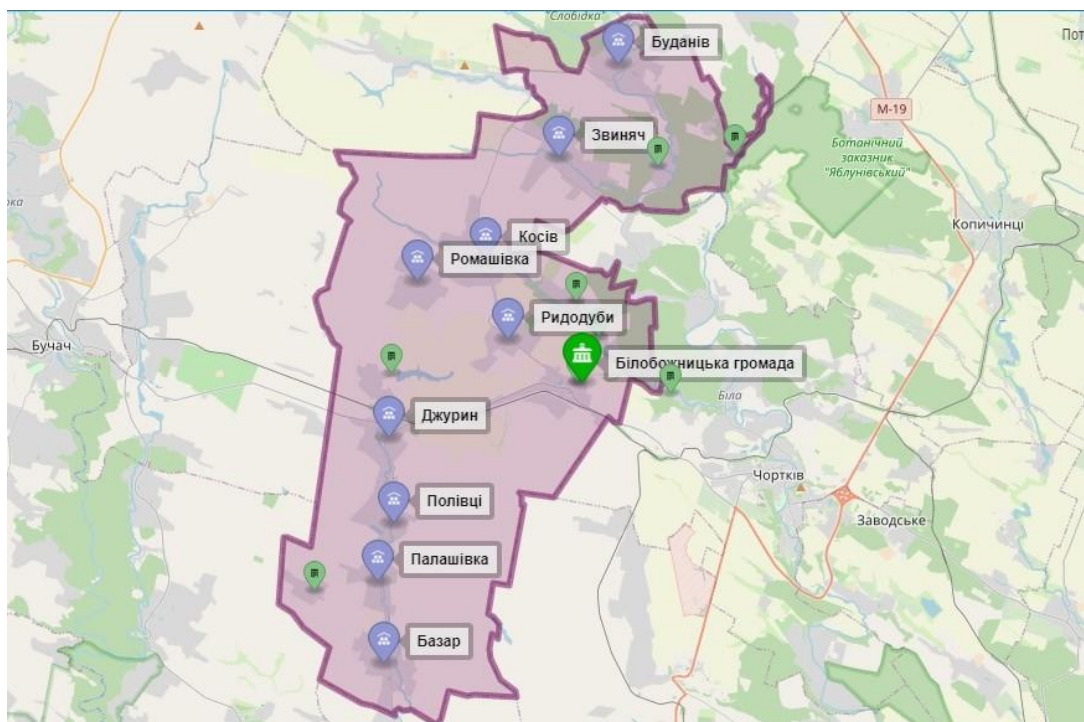

Рис.1. Білобожницька територіальна громада

Село Білобожниця є центром територіальної громади. Перша письмова згадка датується 1453 роком: село згадане в «Актах гродських і земських Галицьких». Документи Галицького намісництва свідчать, що у XVI–XIX ст. Білобожниця мала статус містечка і свій герб. У старих церковних книгах залишилися записи, що свідчать про наявність у Білобожниці у XVIII ст. трьох церков: святого Миколая, Преображення і святого Михаїла.

Нині у населеному пункті працюють школа (від 1934 р.), дитячий садочок «Дзвіночок» (від 1956 р.); Будинок культури (від 1986 р.); аптека, протитуберкульозний диспансер (від 1958 р.), амбулаторія загальної практики та сімейної медицини, бібліотека, відділення Ощадбанку, СТО, автозаправка, ПАП «Білобожницьке», ПП «Господар», комбикормовий завод, залізнична станція, торгові заклади і заклади громадського харчування, діє центр для надання адміністративних послуг.

Рис. 2. Костел святих апостолів Петра і Павла і церква Преображення Господнього УГКЦ

Територіальна громада має істотну площу і не зовсім вдалу конфігурацію, витягнуту в сторону с. Базар на 16 км, в сторону с. Буданів на 15 км. Відстань між крайніми населеними пунктами понад 30 кілометрів. Не в кращому стані знаходиться автодорожнє покриття на відтинку Джурин-Базар та Білобожниця-Буданів, не штуровані виїзди з польових доріг на асфальтовані траси. Ще гірша ситуація з вуличним покриттям в межах населених пунктів.

Стосовно структури земельних угідь варто зауважити, що частка земель сільськогосподарського призначення складає 84,4%. Цей показник засвідчує високий ступінь сільськогосподарського освоєння території. Розораність земельних угідь громади є теж високою і складає 72,4%. Залісненість території громади складає близько 10%, під забудованими землями зайнято 5% території. Структура земельних угідь в громаді є розбалансованою (табл. 1). Надмірно високою є частка орних земель, що сприяє розвитку деградаційних процесів (ерозії, забруднення, засолення, дегуміфікації, порушення механічної структури ґрунту) і продукуванню орними землями парникових газів [8]. Водночас низькою є частка лісових угідь. Якщо пересічна лісистість Тернопільської області складає 15%, то в межах громади вона у 1,5 рази є меншою. А це за умови пересіченого рельєфу, домінування значної площі схилих місцевостей зі змитими і малопродуктивними ґрунтами. Ліси, які є багатофункціональними екосистемами, які не тільки асимілюють парникові гази, а й є складовими ресурсів деревини, грибів, ягід, природних рекреаційних, оздоровчих тощо. Надзвичайно важлива роль лісів у відновленні запасів підземних вод, зооресурсів, відновленню процесів ґрунтоутворення, захисту полів від суховіїв. Особливо низькою є частка лісових угідь у межах Джуринської, Полівецької, Палашівської, Базарської сільських рад [1], на землях яких зростали лісочки і гайки і закладались лісові ділянки в недалекому минулому. Перспективними є заплавні ліси у долинах річок, а також посадки лісополос вздовж доріг і меліоративних каналів.

Агровиробнича діяльність в межах територіальної громади, окрім високих соціально-економічних показників, чинить значний негативний екологічний вплив. Зокрема провідні фермерські господарства громади щорічно використовують десятки тис. тон хімічних засобів захисту рослин. А співвідношення обсягів внесення органічних і мінеральних добрив коливається в межах 1:20. В результаті спостерігаємо істотне забруднення поверхневих і підземних вод, високий вміст нітратів, фосфатів у сільськогосподарській продукції

**Площі сільськогосподарських земель
Білобожницької територіальної громади, км² [3]**

Адміністративні одиниці	Сільськогоспо- дарські землі, всього	Сільськогосподарські угіддя					Інші сільськогоспо- дарські землі**
		всього	Рілля та перелоги	багаторічні насадження	сіножаті	пасовища	
Білобожницька сільська громада	229,67	224,44	197,00	0,94	3,47	23,03	5,23

Запропонована модель ландшафтно-екологічної оптимізація території Білобожницької громади відбуватиметься шляхом принципових змін структури землекористування та створення низки заповідних об'єктів. Внаслідок реалізації запропонованої моделі площа лісовкритих земель в територіальній громаді зростатиме до 15-20% . Частку орних земель варто скоротити мінімум на 10-15%, збільшивши відповідно частку луків, пасовищ і сіножатей, а також частку земель під садами і ягідними культурами [7].

Стосовно діючих і перспективних заповідних об'єктів. Із діючих заповідних об'єктів переважають гідрологічні пам'ятки природи: система окультурених джерел «Червона криниця» у с. Базар; джерела «Дзрудло» і «Прало» у Джурині, ботанічні і зоологічна пам'ятки природи на околицях Буданова, с. Косів.

Стосовно нових заповідних територій, ними мають стати витoki річок і потічків, виходи джерельних вод, цікаві відслонення в межах річкових долин, схилів місцевості, які виконують функцію своєрідних сховищ для багатьох регіонально рідкісних видів рослин і тварин, внаслідок розорювання вододільних місцевостей (Базарська лучно-степова ділянка на лівобережжі р. Джурин). Заповідний статус мають отримати стави, орієнтовані на регулювання водного режиму малих річок (Джуринсько-Слобідський, Полівецький) на р. Джурин (рис. 3). Перспективні і діючі заповідні об'єкти формуватимуть основу локальної екомережі, яка становитиме екологічний каркас території громади, вписуючись в екомережу адміністративного району і обласну [6].

Рис. 3. Стави у с. Джуринська Слобідка і с. Полівці

Без сумніву відновленню підлягають тваринницькі ферми у межах сільськогосподарських підприємств. Це дало б змогу збільшити внесення на поля органічних добрив, відновити традиційні сівозміни з вирощуванням кормових культур, збільшити частку зайнятих у сільському господарстві, зменшити відтоки населення за межі територіальної громади

Проведення оптимізаційних заходів сприятиме зростанню частки земель під природними угіддями з 21,3% до 40%. Реалізувати такий підхід потрібно впродовж певного періоду часу, змінивши цільове призначення земель та організувавши їх ландшафтно-адаптоване використання. Оптимізаційні заходи передбачають не лише покращання якості довкілля і природних умов проживання населення, а й формування екологічно безпечної системи природокористування [4], та відновленню частини природних ландшафтів, що передбачено передумовами входження України до Європейського Союзу.

Література:

1. Бакало О., Царик Л., Царик П. Трансформація геоecологічних процесів басейну річки Джурин. Монографія. Видання доповнене і перероблене. Тернопіль: редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2020. 174 с.
2. Заблоцький Б. Проблеми обліку кількості земель територіальних громад Тернопільської області. Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства, №5 (випуск 5), 2021, С. 22-26.
3. Заблоцький Б., Гавришок Б., Дем'янчук П. Облік площ земель сільськогосподарського призначення територіальних громад тернопільської області: джерела, повнота та репрезентативність інформації. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. 2022. №2. С. 76-83. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.22.2.10>
4. Організація сільськогосподарського використання земель на ландшафтно-ecологічній основі. Заг. ред. проф. Казьміра. Львів: СПОЛОМ, 2009. 254 с.
5. Польовий А., Божко Л. Моделювання динаміки емісії парникових газів (CO₂, N₂O) із ґрунтів агроecосистем. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Геологія, географія, ecологія». Випуск 54, 2021. С. 329-344.
6. Царик Л., Ковальчук І., Царик П. Засади, проблеми і перспективи реалізації екомережевого підходу до оптимізації природокористування і охорони природи Подільського регіону України. Наукові записки ТНПУ. Серія географія. 2022, №1. С. 196-209.
7. Царик Л., Кузик І. Геоecологічна оцінка структури землекористування Тернопільської міської об'єднаної територіальної громади. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія Ecологія. Випуск 23. С. 30-40. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-4259-2020-23-03>
8. Царик Л.П., Царик П.Л., Янковська Л.В., Кузик І.Р. Оцінка викидів парникових газів земельними угіддями Тернопільської міської територіальної громади. Scientific Collection «InterConf», with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «International scientific discussion: problems, tasks and prospects» (February 19-20, 2022). Brighton, Great Britain: A.C.M. Webb Publishing Co Ltd., 2022. С. 697-705. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2022.079>
9. Ljubomyr P. Tsaryk, Ivan P. Kovalchuk, Petro L. Tsaryk, Bogdan S. Zhdaniuk, Ihor R. Kuzyk. (2020). Basin systems of small rivers of Western Podillya: state, change tendencies, perspectives of nature management and nature protection optimization. Journal of Geology, Geography and Geoecology, 29.(3), 606-620. doi: [10.15421/112055](https://doi.org/10.15421/112055).
10. <https://decentralization.gov.ua/newgromada/4586> - Білобожницька територіальна громада

Summary:

Lyubomyr Tsaryk, Volodymyr Tsaryk. BILOBOZHNYTSKA TERRITORIAL COMMUNITY: FEATURES OF SPATIAL ORGANIZATION AND LAND USE.

The publication considers the configuration and structure of settlements of Bilobozhnytsia territorial community of the Chortkiv district Ternopil region. In particular, the territorial dispersion of village councils is noted, the distance between the outermost settlements exceeds 30 km, the disorder of some asphalt roads, which complicates the process of providing administrative services to citizens. However, the favorable transport and geographical location of the administrative center and other settlements have favorable logistics with neighboring communities, economic centers of the region. The structure of land is analyzed, which is extremely unbalanced due to the high proportion of arable land and the low proportion of land under natural vegetation. The optimization model of nature use and nature protection within the community is proposed.

Key words: territorial community, spatial organization, nature management, nature protection.

БІОРЕГІОНАЛІЗМ ЯК ІДЕЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ

ЧЕБОЛДА І.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

На прикладі окремого населеного пункту – села Білокриниця Кременецької територіальної громади Тернопільської області, висвітлено основні аспекти біорегіоналізму, як ідеї децентралізації. Встановлено, що екологічні, економічні та соціальні напрямки забезпечення сталого розвитку сільського населеного пункту, є ключовими у формуванні біорегіонів на локальному та регіональному рівнях.

Ключові слова: біорегіоналізм, біорегіон, децентралізація, Тернопільська область.

Біорегіоналізм (нове проживання) - напрям у екофілософії, політико-філософська доктрина, згідно з якою любов до землі і спосіб життя формуються конкретним місцем проживання людей. У біорегіоналізмі приховано ідею децентралізації як у політичній, так і в економічній сферах. Біорегіоналізм припускає, що людський спосіб життя повинен бути сумісним з вимогою біорегіональних спільнот планети [1].

Розробниками теорії біорегіоналізму є екологісти П. Берг і Р. Десманн. Основні принципи були розроблені К. Сейлом і Дж. Доджем [1].

Відповідно до цієї концепції, біорегіон - це територія, сформована певними умовами природного ландшафту (екосистеми) і може бути значною мірою самодостатньою для забезпечення спільноті людей, що там мешкає, достатніми ресурсами. Крім цього, біорегіон визначається не тільки як природна структура, але і як якась сфера суспільної свідомості про місце і сукупності принципів, згідно з якими слід жити людям на даному місці [1] [2].

Біорегіоналізм можна визначити як принцип узгодження економіки, культури, освіти та системи управління якоїсь територіальної спільноти з екологічним потенціалом даного регіону. Біорегіоналізм наполягає на комунальній власності на землю, оскільки природні ресурси належать усім рівною мірою і таке спільне господарювання має стимулювати дбайливе ставлення до ресурсів, зменшення обсягів відходів, технології вторинної переробки тощо

Отже, об'єктом дослідження є Білокриницька сільська рада Кременецької громади. Предмет дослідження – характеристика узгодженості економіки, культури, освіти та системи управління даної території. Завдання вивчити реалізованість принципів децентралізації на прикладі Білокриницької сільської ради Кременецької громади.

Актуальність дослідження зумовлює необхідність пошуку напрямків і механізмів удосконалення сучасної системи децентралізації, з метою оптимізації та раціонального використання природних ресурсів.

Історико - географічна довідка. До Кременецької міської територіальної громади входять 44 населених пункти, а саме: місто Кременець; села: Білокриниця, Андруга, Веселівка, Лішня, Великі Бережці, Малі Бережці, Іква, Хотівка, Великі Млинівці, Підлісці, Гаї, Града, Діброва, Кімната, Горинка, Духів, Кушлін, Дунаїв, Богданівка, Куликів, Савчиці, Жолоби, Катеринівка, Рибча, Іванківці, Колосова, Двірець, Рудка, Крижі, Підгайці, Вербиця, Кудлаївка, Плоске, Підлісне, Попівці, Весела, Новий Кокорів, Старий Кокорів, Сапанів, Чугалі, Бонівка, Зеблази та Шпиколоси.

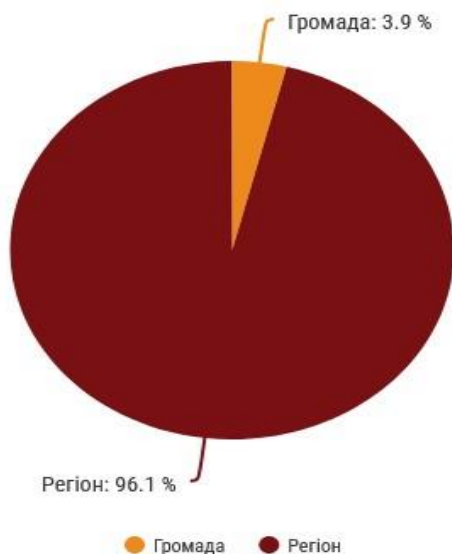
Адміністративний центр громади розташований у м. Кременець. Загальна площа Кременецької міської територіальної громади становить 52290,0га. Чисельність населення громади становить 42064 чол. Кременецька ТГ межує з 4 громадами Рівненської області, а саме Білокриницька сільська рада та 5 громадами Тернопільської області [3].

Інфографіка показує відносно незначну частку площі і населення Кременецької громади у загальному обсягу регіону (522,9 км² і 13823 км² та 42,064 тис. і 1026,138 тис. осіб відповідно) Рис. 2. Густина населення на км²: громада – 80,4, регіон – 74,2.

Білокриницька сільська рада - адміністративно-територіальна одиниця та орган місцевого самоврядування у Кременецькому районі Тернопільської області. Адміністративний центр - село Білокриниця а також села Андруга (Мала Андруга), Веселівка, Лішня. Білокриниця – село Кременецького району Тернопільської області. Розташоване на віддалі 5 км на північ від районного центру. Центр сільської ради [3].

Село Білокриниця. Відстань до районного центру – 5 км. Населення – 3098 осіб. Територія – 5122 га [3]. Під забудовою – 416,2091 га. Ставків - 31,27 га. Ріллі - 2272,3092 га. Пасовищ - 720.1845 га. Ліс – 1346,8048 га. Сіножаті – 85,50 га. Багаторічні насадження – 55,8007 га. Мисливські угіддя – 0 га. Заказники, заповідники, реакційні зони – 30,12 га.

Порівняння кількості населення громади і регіону, осіб

Порівняння площі громади і регіону, км²

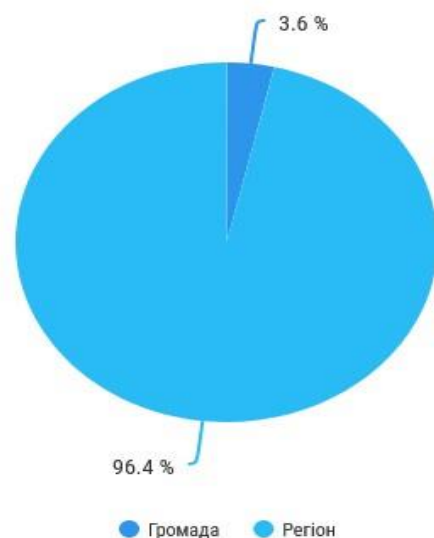

Рис. 1. Порівняння кількості населення (осіб) та площі громади і регіону (км²) [3].

Назва села походить від того, що колись воно стояло біля криниці, джерело якої мало біле крейдяне дно. Розташоване на березі річки Дядьківська Криниця – притока річки Іква. На півдні та сході оточене Кременецькими горами. Через село проходить автотраса Доманово – Ковель - Чернівці – Теблече. Поблизу Білокриниці виявлено археологічні пам'ятки пізнього палеоліту, мезоліту, лендельської, черняхівської, давньоруської, комарівсько - тшинецької культур [4].

Виникнення села Білокриниця відноситься до IX – XI ст., тобто до періоду заснування міста Кременця. Через село проходив торговельний шлях з Кременця на Дубно і далі на Волинь, що сприяло його заселенню. Перша писемна згадка - у грамоті князя Свидригайла від 9 травня 1438 року. Із загарбанням Галичини і Волині литовськими, а потім польськими феодалами з XIV ст. землі Кременеччини, в т.ч. і Білокриниця належали литовським феодалам та польській шляхті. У першій половині 16 століття Білокриниця належала до Кременецького замку, була власністю Б. Білокриницького, потім тривалий час нею володіли князі Збараські, котрі й заснували тут замок. 1605 року його знищили татари. Під час визвольної війни українського народу 1648 – 1654 рр. багато білокриничан влилося в козацький полк Максима Кривоноса і допомагало повстанцям оволодіти Кременецьким замком (1648 рік). Населення Волині брало участь у гайдамацькому повстанні 1768 р. Білокриничани підтримували загін ватажка гайдамаків Вергуна, який діяв під Кременецем і Шумськом [4].

Саме Білокриниці почав ці спогади Т.Г. Шевченко, який у жовтні 1846 р. побував на Кременеччині і відвідав село. Тут йому розповідали про гайдамацького ватажка Вергуна, про підземні сховища гайдамаків, що було використано у повісті «Варнак», а також у поемі з однойменною назвою. 1866 Білокриницький замок і навколишні землі придбав таємний радник Київського генерал – губернатора О. Воронін. За його заповітом 1892 в замку було відкрито сільськогосподарську і ремісничу школу (сучасний Кременецький лісотехнічний коледж) [4].

За ризьким договором 1920 року західноукраїнські землі, в т.ч. і Білокриниця відійшли до панської Польщі. В Білокриниці було лише одна початкова школа з польською мовою викладання. Навчання рідною мовою було заборонено, 30% дітей не відвідували навіть початкової школи. 1939 році було відкрито сільську бібліотеку, клуб з кіно пересувною апаратурою. Почала працювати семирічна школа. Жахлива німецька окупація тривала з 4 липня 1941 р по 19 березня 1944 року.

Після окупації відновлює свою роботу семирічна школа, відкрито вечірню школу, почали діяти клуб, бібліотека, медпункт, відкрито лісотехнікум. Є кам'яна церква Іоанна Богослова (1890).

В лісотехнічному коледжі працює красзнавчий музей. Діють загальноосвітня школа I- III ступенів, будинок культури, 4 бібліотеки, 3 ФАП, відділення зв'язку, амбулаторія загальної практики сімейної медицини, швейна майстерня, 4 магазини, підприємство ТОВ «Кременецьке Молоко». Село Білокриниця газифіковане у 2004 році. У цьому ж році проведено розпаювання земель [4].

Андруга (Мала Андруга) розташоване на віддалі 3 км від центру сільської ради. Село розташоване над р. Іква . Поблизу села є поклади торфу. Перша згадка про село Андруга - 1545 рік. Першу дерев'яну церкву в с. Андруга збудовано в 1742 році. Вона збирала парафіян до 1910 р. А на її місці збудували церкву, яка існує до сьогодні. У 1900 році вигнали пани жида із корчми і переобладнали її на школу. І всі діти почали ходити до школи. За ризьким договором 1920 року західноукраїнські землі , в т.ч. і с. Андруга відійшли до панської Польщі. У 1939 році було відкрито сільську бібліотеку, кіно з пересувною апаратурою. У 1946 році в селі облаштовано бібліотеку, почала працювати сільська школа. На околиці села Андруга розташований Малоандрузький ботанічний заказник місцевого значення (34,4 га). Є церква Св. Луки (1910-1915 р.) [4]. Діють сільський клуб, бібліотека , фельдшерсько – акушерський пункт, магазин.

Веселівка розташоване на віддалі 2 км від центру сільської ради. До с. Веселівка приєднано хутір Високий Горб та Дубина. На півдні та сході оточене Кременецькими горами. Перша згадка про село Веселівка – 16 століття - як власність князів Вишневецьких. До 1890 року належала графу Вороніну. Виявлено залишки древньоруського городища. Є церква Різдва Пресвятої Богородиці (1990). Діють сільський клуб, бібліотека , фельдшерсько – акушерський пункт, магазин [4].

Лішня розташоване на віддалі 5 км від центру сільської ради. Перша згадка про село Лішня – 1545 рік. Село Курхова знаходилося там, де зараз урочище Діхтярня. Це село зникло у другій половині 17 ст. Панський будинок було знищено у 1944 році під час воєнних подій. У 1939 році в селі Лішня відкрито сільську бібліотеку та клуб з кіно пересувною апаратурою. На околиці села Лішня розташована гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення - Джерело Святої Анни, яке оголошено об'єктом природно – заповідного фонду . Перебуває під охороною - як джерело підземних вод, що має водорегулююче, оздоровче, естетичне та історичне значення. Біля джерела росте дуб, якому 800 років. Діють сільський клуб, бібліотека , фельдшерсько – акушерський пункт, магазин [4].

Економіко-демографічна довідка. Бюджет сільської ради за останні роки по видатках та доходах є збалансований в межах 1 млн. грн. за рахунок фермерських господарств та ТОВ «Кременецьке молоко» (табл. 1). Щодо демографічної ситуації в сільській раді, густа населення (осіб/га) становить 4,6 осіб на гектар. В розрізі населених пунктів: с. Білокриниця – 5,6; с. Андруга – 3,6; с. Веселівка – 3,1; с. Лішня – 2.7 (табл. 2).

Таблиця 1

Найбільші підприємства (в т.ч. фермерські господарства) Білокриницької сільської ради [3].

№ №п/п	Назва	Адреса
1.	ТОВ «Кременецьке Молоко»	с. Білокриниця вул.Молодіжна, 30
2.	ПП «Лукойл Україна»	с. Білокриниця вул. Сапанівська,2
3.	Сільськогосподарський виробничий кооператив «Біла криниця»	с. Білокриниця вул. Шевченка, 4
4.	ПП «Білокриницьке»	с. Білокриниця вул. Шевченка, 4
5.	ТОВ «Агрофірма» СВС»	с. Білокриниця вул. Шевченка, 4

Таблиця 2

Демографічні показники Білокриницької сільської ради [3].

Показники	Села Білокриницької сільської ради			
	с. Білокриниця	с. Андруга	с. Веселівка	с. Лішня
Територія (га)	398,1376	83,08	130,11	66,29
Населення (осіб)	2218	299	403	178
Домогосподарства	606	106	126	80

Освітня та управлінська довідки. Всі заклади освіти сільської ради знаходяться в с. Білокриниця, а саме – Дошкільний навчальний заклад Берізка, Загальноосвітня школа I – III ступенів та Кременецький лісотехнічний коледж. Медичні заклади та заклади культури знаходяться у всіх

населених пунктах. Наявні органи самоорганізації населення: Білокриницький та Андрузький осередки Кременецької районної громадської організації «Спілка молодих селян», Громадська організація «Садівниче товариство «Господар» [4].

Які можна зробити висновки та надати пропозиції? Білокриницька сільська рада є збалансованою в історико-культурному та освітньо-оздоровчому аспектах за рахунок наявних музеїв, історичних пам'яток, закладів освіти та оздоровлення. Економічний аспект – бажає кращого, можливо негативно відіграє те, що населені пункти знаходяться у близькості до районних центрів – Кременець та Дубно. Жителі населених пунктів шукають роботу, власне, там, або виїхали на заробітки. Власне, і біорегіоналізм не дає чіткої відповіді на такі природні процеси в людському суспільстві як міграція взагалі і трудова міграція зокрема. Війна, також, вносить свої корективи. Дуже мізерна частка прородо-заповідного фонду. Населення, в основному, займається домогосподарством, торгує вирощеним на городах і це підтверджує принципи географічного детермінізму, які приписували провідну роль у розвитку суспільства і народів їхньому географічному положенню.

Отже, біорегіоналізм приділяє особливу увагу впровадженню нових життєвих практик, носіями і популяризаторами яких можуть бути окремі громади або комуні, які власним прикладом демонструють екологічно і соціально збалансоване життя і, таким чином, заохочують інших до гармонізації своїх відносин з природою. Саме тому, при всіх своїх недоліках, біорегіоналізм цікавий тим, що зробив спроби реалізувати свої теоретичні постулати на практиці [1].

Література:

1. Alexander D. Bioregionalism: Science or sensibility? *Environmental Ethics*, 1990. 12(2), 161-173.
2. Davidson S. The Troubled Marriage of Deep Ecology and Bioregionalism. *Environmental Values*, 16, 313-332. DOI: <https://doi.org/10.3197/096327107X228373>
3. Децентралізація. Офіційний сайт. URL: <http://decentralization.gov.ua>
4. Подобівський В. Історико-географічна зумовленість виникнення сучасних поселень Кременецького району Тернопільської області. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія, 2010, №1, С. 452-455.
5. Царик П.Л., Царик Л.П. Про організацію території та рекреаційне використання Білокриницького дендрологічного парку. Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної та екологічної науки: Міжнародна науково-практ. конференція присвяченої 25-річчю відкриття спеціальності «Екологія» у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка. 7-8 травня 2019, Тернопіль, 2019. С. 44-49.
6. Царик Л.П., Кузик І.Р. Децентралізація: виклики та проблеми екологічного менеджменту територій. Подільські читання. Охорона довкілля, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, природнича освіта: проблеми, перспективи, рішення: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. присвячена 25-річчю кафедри екології та біологічної освіти Хмельницького національного університету (11–13 жовтня 2021 р., Хмельницький) / за заг. ред. Г. А. Білецької. Хмельницький: ХНУ, 2021. С. 237-239.
7. Zastavetska L.V. Problems of territorial communities' formation in Ukraine. *Часопис соціально-економічної географії*, 2017, 22(1), С. 11-16.
8. Tsaryk L., Yankovs'ka L., Tsaryk P., Novyts'ka S. & Kuzyk I. Geoeological problems of decentralization (on Ternopol region materials). *Journal of Geology, Geography and Geocology*, 2020, 29(1), С. 196-205. DOI: <https://doi.org/10.15421/112018>

Summary:

Ihor Chebolda. BIOREGIONALISM AS AN IDEA OF DECENTRALIZATION OF REGIONS

The main aspects of bioregionalism, as the idea of decentralization, are highlighted on the example of a separate settlement - the village of Bilokrynytsia of the Kremenets territorial community of the Ternopil region. It has been established that the ecological, economic and social directions of ensuring the sustainable development of a rural settlement are key in the formation of bioregions at the local and regional levels.

Key words: *bioregionalism, bioregion, decentralization, Ternopil region, Kremenets district.*

ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ СЕЛА СИВОРОГИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

ФАЙФУРА В.

Західноукраїнський національний університет

У статті розглянуто підходи до пояснення назви села Сивороги Хмельницької області. На основі літературних джерел вивчено варіації назви села за період його існування, місцеві легенди та перекази, погляди краєзнавців та лінгвістів щодо походження назви села, запропоновано власне розуміння його виникнення і закріплення за цим населеним пунктом.

Ключові слова: назва, село, сивий, ріг, легенда, переказ.

Найдавнішою відомою писемною згадкою про існування цього поселення є поборовий реєстр 1563-1564 років [4]. Сивороги належали тоді барському старості Марцину Гербурту і були доволі великим селом.

Документальних даних про заснування села і походження його назви, на жаль, не існує. А, з іншого боку, це хороша нагода відшукати архівні документи, поринути в глибину століть і зробити, нехай зовсім невелике, але вкрай важливе для маленької сиворогівської громади, відкриття. І кожен з нас може долучитися до цього.

Отож бо вернімося до нашого села і спробуємо поміркувати звідки взялася така начебто проста, і, в той же час, дивна назва. І крізь призму легенд, спогадів і практики утворення ойконімів (ойконім – назви населених пунктів) відшукати найобґрунтованіший варіант назви Сивороги. У кожного може бути своя думка з цього питання. Ми ж, вивчивши наявні матеріали, пропонуємо власне бачення. Але спочатку розглянемо вже існуючі версії.

Предки з далеких країв... Один зі стендів Сиворогівського сільського музею народознавства (у назвах можу бути не точний – поправте) інформував про заснування села переселенцями з Придністровського Пониззя. Начебто їхнє село Бобрів спустошили татари, а вцілілі його жителі мігрували на північ, де й заснували Велику Побійну й Малу Побіянку. Якась частина цих переселенців знайшла природний прихисток між скелястими відрогами стінок яру й осіла в тому місці біля потужного джерела й струмка, що впадає в річку Білу. Так почалися Сивороги і сталося це у 1530 році.

Ця легенда переказана детально Людмилою Веселою статті «Сивороги», яку опублікувала газета «Дунаєвецький вісник» [1].

Стосовно цієї версії походження села є кілька думок.

1. Невідомими залишаються першоджерела, звідки почерпнуто ці дані.

2. Такий розвиток подій не пояснює назви села, а також і заснування. Справа в тому, що в основі назви Бобрів лежить власне ім'я – Бобер, Бобр з суфіксом присвоєння «-ів» (саме так, бо у простолюдинів того часу імена походили радше на клички, а не на ті імена, до яких ми звикли: Святослави, Ярославів і Олеги з Ольгами – це було у знаті і вельмож). Села з такими чи подібними назвами дуже поширені (починаючи від найбільшого населеного пункту в Україні – «Кий» + «-ів», закінчуючи сусідами, невеликими поселеннями – Тимків, Отроків, Глібів, Чаньків, Мукарів Пільний і Підлісний, а ще величезна кількість сіл з назвами Козлів, Заміхів, Грабів тощо).

3. Тому виникає питання: «Чому жителі села, прийшовши на нову місцину, не перенесли старої назви для нового поселення?». Воно могло бути з приставкою «Новий» (таж таки Нова Ушиця) або суфіксами «-івка» (Каткринівка, Кужелівка), або «-івці» (Іванківці, Мушкунці, Кружківці).

4. Це доволі суперечить загальній практиці, тому що переселення на нову місцину не було чимось особливим. Для цього не потрібно було й татар і їхніх набігів. При чисельному розростанні родин і сімей частина їх нащадків покидала поселення і освоювала нові території, при цьому зберігаючи родову приналежність.

5. Тому видається переконливішим той факт, що до моменту переселення село з назвою Сивороги на теперішньому місці вже існувало, а жителі невідомого Боброва могли лише поповнити місцеву громаду.

Розмаїття назв у плині часу. У польських документах XVI-XVIII століть назва села подається неоднаково – **Seworohi, Sevorohi, Seworohy, Siworogi, Seurogi, Siworogi alias Lawryszowka*** (лат. *alias* – в інший час, в іншому місці, в іншому випадку). Останній варіант свідчить про те, що в кінці XVI ст. село носило подвійну назву, мабуть, похідну від прізвища його нового власника. Цей факт зафіксувала Кам'янецька земська книга 1599 року [3]. Нинішній писемний варіант «Сивороги» закріпився у 1805 році. А от чому Lawryszowka, то це – предмет окремого дослідження.

**За даними Кам'янецьких земських книг 1604 і 1617 років, таку ж назву (Лавришівка) носило село Побійна (Lawryszowka seu alia cognomina Pobojna), тепер – Велика Побійна [Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття // Подільське воєводство у XV-XVII століттях: Статті і матеріали. – Львів: Наукове товариство імені Шевченка, Українознавча наукова бібліотека НТШ, 2014. – Число 80. – С. 155-230.]*

Варіанти назви села Сивороги в польських документах XVI-XVIII століть

Варіант назви	Джерело	Посилання
Seworohi	Список приватних сіл Подільського воєводства згідно поборового реєстру 1563-1564 рр., де зафіксовано православні храми	Михайловський В. М. Православні парафії Подільського воєводства за матеріалами поборових реєстрів 1560-х рр. // Український історичний журнал. – 2012. – № 6. – С. 130-144.
Sevorohi	Список сіл Подільського воєводства згідно поборового реєстру 1565-1566 рр., де зафіксовано православні храми	Михайловський В. М. Православні парафії Подільського воєводства за матеріалами поборових реєстрів 1560-х рр. // Український історичний журнал. – 2012. – № 6. – С. 130-144.
Seworohy	1. Поборові реєстри 1565, 1569, 1578 рр. 2. Кам'янецькі земські книги 1604, 1617 рр.	Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 243. Праці історично-філософської секції. – Львів, 2002. – С. 374-521.
Siworohy	1. Подимні реєстри 1629, 1650, 1661, 1667 рр. 2. Комісарський реєстр 1678 р.	Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 243. Праці історично-філософської секції. – Львів, 2002. – С. 374-521.
Siworogi	1787 р.	Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 548 с.
Siworogi alias Lawryszowka	Кам'янецька земська книга 1599 р.	Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 243. Праці історично-філософської секції. – Львів, 2002. – С. 374-521.
Seurogi	Реєстр 1565 р.	Білий О.П., Білий П.А. Миньковеччина: Історичний нарис. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – 160 с.

Неймовірно! В основі санскрит? Необхідно згадати спроби окремих авторів відшукати в назві нашого села індоєвропейські корені. Пояснення на цій основі доволі сумнівне, але й як будь яке має право на існування. Тому упустити його і не розглянути ми не маємо права [2].

Так Й. Осецький, Б. Осецький і В. Осецький, застосувавши метод топонімічних трикутників, припустили два варіанти назви села Сивороги. Згідно з першим, місцевість, де розташоване село, має характерні географічні особливості – глибокий яр з крутими схилами, наявність природних печер, потужне джерело, а, відтак, ойконім Сивороги виник через поєднання трьох індоєвропейських термінів: *aasá* (поблизу, ось), *вавра́* (печера) і *кха* (джерело). Другий варіант не менш складний і стосується ще доісторичних часів. Тоді на території Дунаєвеччини проживали племена землеробів і скотарів у поєднанні з неолітичним тваринництвом. Найважче було

одомашнити диких свиней. В Дунаєвському районі тільки на території двох сіл виявлено сліди існування стародавніх мікрорайонів свинарів - Варварівка і Сивороги. Звідси й назва, на думку Осецьких, – *су-варааха* – найкращі кабани.

Проте такі філологічні конструкції видаються штучними, далекими від істини і притягнутими «за вуха».

Місцеві легенди та перекази. Згідно з давніми місцевими переказами, в яру, у верхів'ях Білої нібито існував колись величезний камінь, який розділявся на два відроги у вигляді букви «V». Він тягнувся через річку до побіянської збочі. Оскільки камені мали сірий колір і нагадували роги, то й село назвали Сиворогами.

Професор В. С. Прокопчук виводить назву села від річки Білої, яка мала два русла, схожих на роги. Здалеку річка видавалася сивою. За іншою версією автора, на схилі, де й нині діючий кам'яний кар'єр, була сіра (чи сива) гора. [7].

Посилаються на працю В. С. Прокопчука в трактуванні назви села Б. Й. Осецький та Й. П. Осецький. Вони звертають увагу на географічні ознаки цієї місцевості – глибокий яр, високий кам'яний обрив сірого (сивого) кольору, наявність кількох природних печер, в одній з яких могли заховатися від негоди одночасно більше десяти запряжених кіньми чи волами підвод. Також тут протікає річка Біла, утворена двома струмками, які в місці злиття начебто схожі з рогами на голові вола чи корови [5].

Але стосовно такого пояснення виникають певні сумніви. Спробуємо пояснити.

По перше, мова йде не про місцину, де виникли Сивороги. Сивороги починалися не там. Там, де локалізовані роги, верхів'я Білої, сиві струмки і каменоломня – це Ластенія. Населений пункт, який виник згодом, коли Сивороги вже існували.

По друге, уявімо печеру чи гору, в якій могли заховатися десяток запряжених підвод. І подумаємо: «А куди дівся такий, за місцевими мірками, «Еверест»? Такі масштаби видобутку каменю не залишилися б безслідними і обов'язково б знайшлися документальні свідчення.

Ще на версії походження назви села можна наштовхнутися на безмежних просторах Фейсбуку. Так Т. Савка написала (*цитування дослівне з дотриманням пунктуації*): «Знаю дві історії про походження назви села: 1. На Ластенії, де бере початок р. Біла, русло утворює візерунок сивих ріг... 2. Колись сюди приїхав пан на великих сиворогих волах.... заснував село, і звідти пішла назва.... Є ще версії, але я вже не пам'ятаю».

Знову ж таки, Ластенія виникла пізніше як присілок Сиворіг.

Наша версія походження назви села.

Її зміст розкриваємо у наступних положеннях.

1. Первинна і сучасна форми назви села мають лише часткову спільність.
2. Доказом цього є первинність (у яру) і вторинність (над яром) географічного місцезорозташування.

3. Сама назва без сумніву двокоренева – «сив(о)» + «рі(о)г(и)».

4. Не існує труднощів трактування другого складника назви, оскільки він дуже часто зустрічається у народній топоніміці і в наших умовах відповідає географічному тлумаченню. «Ріг» – це урочище з одним природним комплексом, ландшафтом, яке вдається нерівною межею в інший природний комплекс: лісове урочище – в степове, степове – в ліс [6].

5. Назви села стосується лише та частина рівнинного язика, яка безпосередньо прилягала до території первинної забудови у районі ярових джерел, там де капличка. Сиворогівська сторона яру (північна) на відміну від побіянської сильно розчленована ярками другого порядку, які глибоко вдаються у південну частину рівнини, на території якої знаходиться сучасне село. У сиворогівську збіч яру глибоко вклинюються язики рівнини. Якщо стати на побіянській стороні, а ще краще біля річки, то вони ніби нависають над яром. Саме цим рогам, які нерівною межею вдаються в яр, можливо, й зобов'язане своєю назвою село. Цих великих рогів декілька, чим визначена множинність у назві.

5. Що стосується першої половини назви, то, швидше за все, цей топонім зумовлений не кольоровим сприйняттям, а господарською діяльністю і відбиває функціональне призначення освоєних ділянок. Населення села, яке сконцентрувалося у районі безпосереднього доступу до джерел безперебійного водопостачання, було обмежене у доступних площах сільськогосподарських угідь або їх невисокою родючістю в яру.

6. Рівнинні ділянки, що безпосередньо прилягали до поселення і вклинювалися рогами у яр, стали головними оброблюваними площами, на яких сіяли сільськогосподарські культури.

Відповідно за населеним пунктом закріпилася назва, пов'язана з обробітком цих ділянок (польське «siew» означає «посів», «сівба», укр. – «сіяти», «засівати», «сев», «сів»).

7. Первинна назва села могла виглядати як «(за)сіяні роги», «(за)сево + роги», яка потім трансформувалася у легшу для вимови і сприйняття форму «Сєвороги», згодом «Сивороги» як зрозумілішу і таку, що найкраще відповідає правилам місцевого говору щодо побудови власних назв.

8. Потім про функціональне призначення рогів забули, натомість кольорове сприйняття стало звичним.

Тому вважаємо господарську версію походження назви доволі обґрунтованою. Саме вона пояснює функціональне призначення окремих частин села і околиць села і підтверджується єдиним підходом до формування їх за способом освоєння їх територій – Вивуз, Висічка, Зруб, Глиниська.

Але повністю відкидати кольорову трактовку топоніма ми не будемо. Незаліснені роги горанської і протилежної збочі, за якими заховалося первинне поселення, видавалися сивими, сірими (від польського «siwy»), що й могло зробити свій внесок у назву села.

І, крім того, нехай зберігається в пам'яті гарні легенди про давні події, про сиві роги, про повноводне і невгамовне русло Білої. А може вхід до тієї печери просто нами забутий та прихований сивими туманами часу. І нас колись чекає велике відкриття.

Можливо в тій печері скарб,
Який не зміряти возами...
Як благодаті Божий знак –
Любов та злагода між нами.

Література:

1. Весела Л. Сивороги. Дунаєвецький вісник. 2013. № 52. 26 грудня.
2. Ігнатієв І. П. Стародавні екологічні райони на теренах Дунаєвеччини як підсумок неолітичної економічної революції (VI-III тис. до н. е.): системний аналіз. Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Збірник науково-краєзнавчих праць. Вип.5. Дунаївці-Кам'янець-Подільський: Видавав. Зволейко Д. Г., 2013. С. 110- 117 с.
3. Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття. Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 243. Праці історично-філософської секції. Львів, 2002. С. 374-521.
4. Михайловський В. М. Православні парафії Подільського воєводства за матеріалами поборових реєстрів 1560-х рр. Український історичний журнал. 2012. № 6. С. 130-144.
5. Осецький Б.Й, Осецький П.Й. Можливості застосування системного методу у дослідженнях етимології архаїчних топонімів. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Філологічні науки. 2010. Вип. 23. С. 162-166.
6. Прокопчук В. С. Топоніми рідного краю. К.: «Рідний край», 1999. 94 с.

Summary:

Vasyl Faifura. ON THE ORIGIN OF THE NAME OF THE VILLAGE OF SYVOROGHY, KHMELNYTSK REGION.

The article examines approaches to explaining the name of the village of Syvorohy, Khmelnytskyi region. On the basis of literary sources, variations of the name of the village during the period of its existence, local legends and traditions, the views of local historians and linguists regarding the origin of the name of the village were studied, and an own understanding of its origin and consolidation in this settlement was offered.

Key words: name, village, gray-haired, horn, legend, retelling.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ДИТЯЧОГО АНІМАТОРА У ТУРИЗМІ

ФЛІНТА Н.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Розглянуто особливості професійної майстерності дитячого аніматора в туризмі. Досліджено, що професійна майстерність аніматора характеризується рівнем професійних умінь і навичок у процесі складання анімаційних програм та їх реалізації. Визначено, що робота дитячого аніматора чітко пов'язана з психосоціальними стадіями розвитку особистості.

Ключові слова: анімація, дитячий аніматор, анімаційна програма, уміння, навички

Новий напрямок туристської діяльності – анімаційні послуги – сьогодні набуває активного розвитку по всьому світі як адекватний засіб у конкурентній боротьбі між подібними за рівнем сервісу готелями і туристськими комплексами. За оцінками фахівців, в даний час включення анімаційних програм культурно-пізнавального, спортивно-туристського, розважального характеру в роботу готелів підвищує їхній імідж та привабливість на ринку туристських послуг. У сучасному світі в умовах жорсткої конкуренції на ринку туристичних послуг неможливо уявити туризм без анімаційної діяльності.

Одним з ефективних сучасних засобів впливу на вибір споживачем того чи іншого готелю є надання анімаційних послуг, які підкреслюють індивідуальний підхід до гостей із різними вимогами стосовно відпочинку. Отже, анімація як особлива складова частина організації дозвілля виходить на новий рівень застосування, дає змогу використовувати її в різноманітних аспектах соціальної діяльності [6].

Проблеми анімаційної діяльності розглядалися у дослідженнях Байлика С.І. [1], Кравця О.М. [2], Курило Л. В. [4], Петрової І.В. [5], Федотової Ю.В. [6], Щура Ю.В. [7] та ін. Однак, слід зауважити, що незважаючи на наявність цих досліджень, проблеми дитячої анімаційної діяльності та її роль у розвитку готельного бізнесу вивчені недостатньо.

Готельні аніматори мають вміло і ефективно використовувати природно-кліматичні і культурно-історичні ресурси зовнішнього середовища туристичного комплексу і його внутрішні матеріально-технічні ресурси в управлінні процесом перетворення потреб туристів у задоволеність у тій частині надання їм через анімаційні програми послуги інформаційного, екологічного, естетичного, інтелектуального, психічного, фізичного комфорту і насолоди.

Професійна майстерність - це якісний рівень професійної діяльності, що має творчий характер, орієнтована на соціально значимий кінцевий результат (мету) і оптимальний процес його досягнення.

Режисер-постановник, розробляючи нову анімаційну програму, повинен мати не тільки якісний сценарій, але й можливості його здійснення: наявність самодіяльних та професійних колективів, можливості сценічного простору, освітлення, акустичну та лазерну апаратуру, фінансове забезпечення. Успішна діяльність фахівця-аніматора багато в чому залежить від того, наскільки добре він знає властивості об'єкта - системи діяльності, вміло користується відповідним науковим «багажем». Для фахівця анімаційної діяльності таким «багажем» є художня творчість, педагогіка, психологія, соціологія, практика спілкування з дітьми різного віку. Крім того, фахівець сфери дозвілля володіє режисурою, сценарною майстерністю, сценічною пластикою, музичним оформленням, знає закони театралізації, ораторського мистецтва, ілюстрації, ігри. Види діяльності та знання, необхідні для цілісного опису об'єкта діяльності, і складають науковий фундамент підготовки фахівця з вищою освітою в області анімаційної діяльності. Однією з головних властивостей професійної майстерності є володіння декількома видами діяльності, характерними для взаємодії людини з цілісним об'єктом-системою. Так, для сучасної діяльності фахівців у галузі анімаційної діяльності характерне прагнення об'єднати традиційні, а іноді й забуті форми роботи з новими технологіями культурно-анімаційного процесу, орієнтованими на кінцевий «продукт культури» в його суспільному значенні [5].

Професійна майстерність аніматора характеризується рівнем професійних умінь і навичок у процесі складання анімаційних програм та їх реалізації. На підставі проведеного аналізу під «анімаційним майстерністю» розуміється:

- вміння скласти цікаву анімаційну програму, що відповідає потребам і запитам споживача;
- вміння враховувати вікові, психологічні, етнічні, релігійні та інші особливості відпочиваючих і на основі цього забезпечити індивідуальний диференційований підхід;
- вміння будувати свої взаємини з підлеглими і відпочиваючими на гуманній, демократичній основі;
- вміння не губитися в найважчих і несподіваних ситуаціях;
- вміння поєднувати теоретичну і практичну діяльність;
- вміння грамотно використовувати у своїй роботі накопичений у даній сфері досвід і новітні досягнення передової педагогіки, психології та інших наук;
- вміння урізноманітнювати анімаційні програми, анімаційні заняття, уникаючи шаблонності в їх організації [2].

Дитяча анімація - це найважливіший напрям у всій анімаційній діяльності. Головну роль в дитячій анімації займає дитячий аніматор - це ключова фігура, тому він повинен включати в себе величезну кількість якостей, умінь і навичок. Він повинен бути гарним організатором, вміти передбачити і згладжувати конфлікти, які незмінно виникають у дитячому середовищі; бути спортсменом, танцюристом, співаком, клоуном, фокусником, масовиком-витівником, любити дітей і з повагою ставитися до них.

Чималу роль відіграють і професійно-психологічні особливості дитячого фахівця аніматора як педагога, що складаються у виникненні та зміцненні в свідомості педагогічних штампів і шаблонів.

Варто підкреслити, що між застарілим змістом виховання і навчання, способами і формами педагогічної діяльності, з одного боку, і новими вимогами життя суспільства - з іншого, виникає суперечність.

Таблиця 1

Діяльність аніматора*

Складові	Опис праці аніматора
Призначення професії	Організація дозвілля, створення і реалізація дозвіллевих програм
Поширеність професії (типові для професії установи)	Готелі, турбази та туркомплекси, літні та зимові табори відпочинку, тулоператорські фірми, бюро подорожей та екскурсій, станції юних туристів, турклубу
Предмет праці	Людина
Професійні знання	Позначено в кваліфікаційних вимогах
Професійні вміння	Позначено в кваліфікаційних вимогах
Засоби праці	Комп'ютери з банком типових сценаріїв, програм; спецобладнання (для спортивного туризму, для видовищних заходів)
Умови праці	Різні, залежно від напрямів діяльності (наприклад, під час екскурсій - в приміщенні, в транспорті, на відкритих майданчиках) Проте в залежності від виду, вся анімаційна діяльність проходить в умовах підвищеної відповідальності за життя і здоров'я людей.
Організація праці	Складання та реалізація дозвіллевих програм, організація та проведення дозвіллевих заходів, створення банку типових сценаріїв і програм.
Продукт праці (або його результат)	Індивідуальні або групові програми відпочинку, які будуть повністю задовольняти запити споживача, що і є критерієм його оцінки

Можливі рівні професіоналізму і кваліфікаційних розряди	1 рівень - функціонери анімаційних заходів (екскурсоводи, провідники, інструктори з видів спортивного самодіяльного туризму, методисти). 2 рівень - організатори туристських заходів (зльотів, походів, екскурсій, поїздок, зборів, естафет). 3 рівень - менеджери-фахівці здійснюють управління анімаційної діяльністю турпідприємства
Обов'язки представника даної професії	Дотримання професійних етичних норм, виконання посадових функціональних обов'язків.
Позитивний вплив даної професії на людину	У даній професії можуть бути повною мірою реалізовані творчі та організаторські здібності.
Негативні сторони професії	На етапі зародження даної професії аніматорами належить ще тільки формування інтелектуальної бази: банка типових сценаріїв і програм, опис методів і форм роботи з відпочиваючими, узагальнення вітчизняних-ного і зарубіжного досвіду в організації дозвільної діяльності.

*таблиця сформована в результаті аналізу джерел [1,2].

У професії дитячого аніматора складність полягає в тому, що працювати доводиться з дітьми різних вікових груп та іноді одночасно. При виявленні вікових особливостей дітей та фіксації певного періоду дитинства враховуються анатомічні показники, особливості протікання фізіологічних процесів, якісні зміни росту, розвиток психіки емоційно-вольової та дієво-практичної сфер, ступінь духовно-моральної зрілості. У сучасній періодизації дитинства відзначаються явища прискореного фізичного розвитку дітей (акселерації); їх здатність витримувати значні фізичні, емоційно-психічні та інтелектуальні навантаження; духовна готовність до вступу в різноманітні соціальні відносини.

У своєму становленні дитина проходить дві стадії: біологічну, протягом дев'яти місяців в утробі матері, і соціальну, протягом приблизно 17-19 років у різних формах соціального виховання.

Американський психолог Ерік Еріксон виокремив кілька психосоціальних стадій розвитку особистості.

➤ Немовля (від народження до кінця 1-го року). У цей період завдяки материнській турботі закладаються основи здорової особистості у вигляді загального почуття довіри, «впевненості», «внутрішньої визначеності».

➤ Раннє дитинство (від 1-го до 3-х років). Дитина починає самостійно діяти (наприклад, стояти, ходити, вилазити, вмиватися, одягатися, їсти). Ідентичність дитини на цій стадії може бути позначена формулою: «Я сам» і «Я – те, що я можу».

➤ Вік гри (від 3-х до 6-ти років). У дошкільному періоді розпалюється конфлікт між ініціативою і провинною. Діти починають цікавитися різними видами діяльності, пробувати нове, контактувати з однолітками, залюбки піддаються навчанню і вихованню. Це вік, коли головним почуттям ідентичності стає: «Я — те, що я буду». Заохочення починань дитини сприяють становленню ініціативності, розширенню меж незалежності, розвитку творчих здібностей.

➤ Шкільний вік (від 6 до 12 років). У цьому віці дитина виходить за межі сім'ї і починається систематичне навчання. Діти прагнуть дізнатися, що з чого виходить і як воно діє. Ідентичність дитини тепер виражається так: «Я – те, чого я навчився». Навчаючись у школі, діти долучаються до правил усвідомленої дисципліни, активної участі. Небезпека цього періоду полягає в появі почуття неповноцінності, або некомпетентності, сумнівів у своїх здібностях або у статусі серед однолітків.

➤ Юність (від 12-13 до 19-20 років) – найважливіший період у психосоціальному розвитку людини. Вже не дитина, але ще й не дорослий, підліток стикається з новими соціальними ролями і пов'язаними з ними вимогами. Він оцінює світ і ставлення до нього, здійснює стихійний пошук нових відповідей на важливі запитання: «Хто я?», «Ким я хочу стати?». Підлітки відчувають пронизливе почуття своєї непотрібності, душевного розладу і безцільності, іноді кидаються у бік «негативної» ідентичності, делінквентної (відхиленої від норми) поведінки. Позитивна риса,

пов'язана з успішним виходом із кризи періоду юності, – це здатність зробити власний вибір, знайти свій шлях у житті і залишатися вірним узятим на себе зобов'язанням, прийняти суспільні принципи і дотримуватися їх [3].

Кожний віковий період дитячого життя можна розглядати як своєрідний і повноцінний прояв життєвих сил. Дитинство і юність не тільки і не просто фази становлення дорослості, але й повноцінні цикли здійснення життя дитячої індивідуальності, особистості. Такий підхід вимагає на кожному етапі включення дитини в усі доступні йому види діяльності: розумову, трудову, ігрову, суспільно корисну, художню, фізкультурну. При цьому важливо, щоб будь-яка діяльність дітей мала творчий характер.

Необхідно підкреслити, що дитяча анімація - це перш за все творчий процес, і дитина може проявити себе на відпочинку у всіх якостях, які вона не може проявити, наприклад, в школі на заняттях або вдома з батьками. Дитячий аніматор повинен загострювати увагу на обдарованості дітей, на їх таланті і геніальності, адже в невимушеній обстановці анімаційної програми, чи це спектакль або гра, спортивна програма або будь-яка інша дія, дитина може проявити себе набагато природніше і реальніше, ніж у звичайному житті. Як відомо діти в грі відчують себе по-іншому, вони сприймають гру за реальність і їх переживання набагато глибше і правдивіше.

У процесі ігрової діяльності в дитини можна виявити якості, що відрізняють її від усіх інших дітей або якості, які закладені в дитині від народження, але не виявлені в процесі життя ні батьками, ні шкільними вчителями або вихователями. Саме ці якості називаються талантом, обдарованістю або геніальністю, вони виявляються в особистості як яскраві індивідуально-неповторні творчі, інтелектуальні, емоційні, фізичні здібності в тій чи іншій сфері людської діяльності.

Розходження в ступені, як і спрямованості обдарованості людини зумовлені природою, генетичним фондом. Кожна нормальна дитина обдарована всіма людськими сутнісними силами і можливістю в необхідних і достатніх соціальних умовах розвивати їх у собі. У дітей сутнісні сили розвиваються, як правило, рівномірно, сукупно, гармонійно. Кожна з сутнісних сил, чи то інтелект, почуття, воля, зір і слух, абстрактне або конкретно-образне мислення можуть найбільш яскраво проявитися в залежності від соціального і педагогічного фону, на якому відбувається розвиток дитячої особистості [5].

За сприятливих обставин кожна дитина може проявити себе як обдарована особистість. Дитячий аніматор повинен створювати свої програми, опираючись, перш за все на творчий процес. Творча робота дітей педагогічно ефективна тоді, коли є доцільною з точки зору корисної цінності, суспільної значущості. Пряма мета творчості, яка здатна надихнути і стимулювати активну діяльність дитини, полягає в самоствердженні шляхом створення матеріальних і духовних цінностей. Непряма, власне педагогічна мета дитячого аніматора полягає в тому, щоб в процесі доцільно корисної діяльності дітей розвинути їх сутнісні сили .

Ці цілі досягаються, коли в організації дитячого життя і праці широко застосовуються методи творчого характеру. Серед них - ігри з використанням дитячої імпровізації, вигадки; щоденники, твори, вірші, оповідання, пісні; аналіз сучасних суспільних подій, історичних фактів, творів мистецтва та науки; участь і постановка спектаклів, активність у творчій, економічній, виробничій, організаторській діяльності, у дослідницькій роботі. Важливо також заохочення творчості дітей, відстоювання ними своєї позиції, оригінального бачення світу, неординарного авторського проекту, прояви самостійної думки, подвижництва. Необхідна також підтримка в дитячому творчому колективі атмосфери чесної, відкритої критики у поєднанні з доброзичливістю і взаємодопомогою.

Аналізуючи великий історичний досвід розважальної індустрії в туризмі та враховуючи його стрімке вдосконалення можна зробити висновок, що анімація в туризмі є ключовою ланкою і займає значну роль у виборі кожної людини, що їде на відпочинок. З кожним роком простежується розширення, ускладнення і диференціація форм і методів анімаційної діяльності туристських і оздоровчих комплексів. Сімейний туризм став основою розвитку багатьох готельних підприємств, а це вимагає професійного розвитку дитячої анімації. На сьогоднішній день проявляється чітке прагнення готельної індустрії до диференційованого підходу що до соціально-культурної анімації.

Література:

1. Байлик С. І., Кравець О.М. Організація анімаційних послуг в туризмі: навчальний посібник. Харків: ХНАМГ, 2008. 197 с.
2. Байлик С.І., Кравець О.М. Організація анімаційних послуг в туризмі. URL: <http://www.eprints.kname.edu.ua/10852/1/ОргАнПослуг.pdf>

3. Вікова періодизація Еріксона: основні принципи теорії, етапи розвитку особистості та відгуки психологів. URL: <https://symptom.com.ua/vikova-periodizaciia-eriksona>
4. Курило Л. В. Теорія і практика туристської анімації у 2 т: Т.1. Теоретичні основи туристської анімації. К: Либідь, 2006. 196 с.
5. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підручник. Київ: Кондор, 2005. 408 с.
6. Федотова Ю., Кравець О. Анімаційна діяльність: сутність, особливості та соціально-економічна ефективність. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 11. С. 530-534.
7. Щур Ю.В., Дмитрук О.Ю. Спортивно-оздоровчий туризм. Навчальний посібник. К.: «Альтпрес», 2003. 232 с.

Summary:

Natalia Flinta. FEATURES OF THE PROFESSIONAL SKILLS OF A CHILDREN'S ANIMATOR IN TOURISM

The peculiarities of the professional skills of a children's animator in tourism are considered. It has been investigated that the professional skill of an animator is characterized by the level of professional skills and abilities in the process of drawing up animation programs and their implementation. It was determined that the work of a children's animator is clearly related to the psychosocial stages of personality development.

Key words: animation, children's animator, animation program, skills.

УДК 502.51 332.122

РЕГІОНАЛЬНІ ЛАНДШАФТНІ ПАРКИ «СЕРЕДНЄ ПОБУЖЖЯ» І «НЕМИРІВСЬКЕ ПОБУЖЖЯ» ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ І ТРАНСПОРТНА ДОСТУПНІСТЬ

ЦАРИК П.¹, ЦАРИК Л.²

¹Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

²Тернопільський навчально виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів економічний ліцей №9 імені Іванни Блажкевич»

Розглянуто питання туристичної привабливості та транспортної доступності РЛП «Середнє Побужжя» та «Немирівське Побужжя». Визначено транспортну доступність 100 кілометрового радіусу і основних населених пунктів по автотранспортних шляхах в цих межах. Пораховано чисельність перспективних рекреантів з основних населених пунктів в радіусі 100 кілометрів. Означено основні перспективи функціонування цих РЛП.

Ключові слова: РЛП, «Середнє Побужжя», «Немирівське Побужжя», транспортна доступність, проблеми, перспективи.

Вступ. Регіональні ландшафтні парки є одними із елементів регіональних рекреаційних систем, оскільки їх розвиток програмується управлінськими структурами. Базовими документами перспективної цілеспрямованої розбудови теренів парків є Проекти організації їх територій у яких змодельовані план заходів Парку на 5 і стратегія розвитку Парку на 10 років. [4]

Мета дослідження. Оцінка рекреаційного використання території в межах двох РЛП, визначення рекреаційної ємності території, транспортної доступності.

Матеріали і методи. Дослідження особливостей рекреаційного використання РЛП велося за допомогою відкритих інформаційних джерел, літературного та картографічного матеріалу, за допомогою аналітичних, картографічних, оціночних, прогностичних методів тощо.

Результати та обговорення.

Регіональний ландшафтний парк «Середнє Побужжя» — регіональний ландшафтний парк місцевого значення в Україні. Розташований у межах Вінницького району Вінницької області, вздовж річки Південний Буг. Площа 2618,2 га. Створений у 2008 році [2].

Парк створено для збереження цілісності природного комплексу долини та акваторії Південного Бугу. Рослинність представлена бореальними (тайговими), неморальними (широколисті ліси), понтичними (степовими) видами. Трапляються рідкісні ендемічні та реліктові види.

Окрасою парку є пороги на річці Південний Буг, що сформувались у тих місцях, де на поверхню виходять кристалічні породи Українського щита. Вони часто утворюють каскади та простягаються на відстань до кількох кілометрів [2].

Долина річки Південний Буг має велике значення для збереження біотичного розмаїття, потребує захисту й раціонального використання своїх ресурсів.

До складу території регіонального ландшафтної парку «Середнє Побужжя» входять такі об'єкти ПЗФ України:

- Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Сутиський парк»
- Ботанічний заказник місцевого значення «Крутосхили»
- Ботанічний заказник місцевого значення «Закрута»
- Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Буковий гай»
- Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Буковий ліс»

Немирівське Побужжя — регіональний ландшафтний парк, об'єкт природно-заповідного фону України. Розташований у межах Вінницької області, вздовж річки Південний Буг [3].

Площа 5678 га. Створений згідно з рішенням 16 сесії Вінницької обласної ради 6 скликання № 548 від 20.06.2013 року. Статус надано з метою збереження цілісності природного комплексу долини та акваторії річки Південний Буг. Рослинність формують представники бореальної (тайгової), неморальної (широколистих лісів), понтичної (степової) флори. Трапляються рідкісні ендемічні та реліктові види.

Визначення рекреаційної ємності території було проведено за методикою Кравців В., Гринів Л., Копач М., Кузик С., яка враховувала мінімальну, максимальну і середню чисельність рекреантів в межах різних видів природних комплексів від річково-озерних до горбогірних (табл. 1.)

В межах РЛП «Середнє Побужжя» та «Немирівське Побужжя» 100% території відносяться до горбогірних природних комплексів для яких характерна мінімальне нормативне рекреаційне навантаження у 100/40 осіб/км², середнє – 125/50 осіб/км², максимальне у 150/60 осіб/км² (теплий/холодний сезон) а відтак і рекреаційна ємність.

Таблиця 1

Нормативні показники рекреаційного навантаження на природні комплекси [1]

Природні комплекси	Нормативи рекреаційного навантаження (осіб/км ²)					
	літо			зима		
	мін.	макс.	сер.	мін.	макс.	сер.
Приморські	300	500	400	60	100	80
Озерні	80	150	115	16	45	30
Річкові	50	80	65	16	24	20
Низовинні	80	120	100	30	50	40
Горбогірні, височинні	100	150	125	40	60	50
Гірські	110	200	155	60	160	110

Для РЛП «Середнє Побужжя» та «Немирівське Побужжя» рекреаційна ємність визначалась для обох сезонів (теплий сезон 183 дні, холодний – 182 дні) через специфіку видів рекреаційних занять і туристичні особливості.

Рекреаційна ємність безпосередньо залежить від площі РЛП та середньої тривалості перебування туристів, яка у межах РЛП становить 2 дні. При визначенні тривалості перебування туристів враховувалось, що одним з провідних видів рекреації в межах РЛП є короткотривалий кількадечний відпочинок (піші прогулянки, екскурсії тощо).

Рекреаційна ємність території визначалась за такою формулою:

$$V_i = \frac{N_i \times S_i \times C}{D_i}$$

де: V_i – рекреаційна ємність і-ї території, осіб; N_i – норма рекреаційного навантаження на і-ту територію, осіб/км²; S_i – площа і-ї рекреаційної території, км²; C – тривалість рекреаційного періоду, днів; D_i середня тривалість перебування туристів і відпочиваючих на і-й території, днів. [1]

Оскільки під рекреаційними та господарськими зонами парку зайнято більше як 80% території то для більш точної оцінки рекреаційної ємності функціональних зон потрібно використати понижуючий коефіцієнт 0,8. (табл. 2.,3)

Таблиця 2

Рекреаційна ємність території РЛП «Середнє Побужжя» (розраховано автором)

Площа РЛП, га	2618,2
Рекреаційна ємність парку (осіб/ теплий сезон)	
- мінімальна,	239547
- середня,	299434
- максимальна;	359321
Рекреаційна ємність парку (осіб/ холодний сезон)	
- мінімальна,	238238
- середня,	297798
- максимальна;	357357
Рекреаційна ємність парку (осіб/ рік)	
- мінімальна,	477785
- середня,	597232
- максимальна;	716678
Понижуючий коефіцієнт ємності функціональних зон (0,8)	
Загальна рекреаційна ємність осіб/рік	
- мінімальна,	382228
- середня,	477786
- максимальна;	573342

Таблиця 3

Рекреаційна ємність території РЛП «Немирівське Побужжя» (розраховано автором)

Площа РЛП, га	5678
Рекреаційна ємність парку (осіб/ теплий сезон)	
- мінімальна,	519720
- середня,	649650
- максимальна;	779580
Рекреаційна ємність парку (осіб/ холодний сезон)	
- мінімальна,	516880
- середня,	646100
- максимальна;	775320
Рекреаційна ємність парку (осіб/ рік)	
- мінімальна,	1035600
- середня,	1295750
- максимальна;	1554900
Понижуючий коефіцієнт ємності функціональних зон (0,8)	
Загальна рекреаційна ємність осіб/рік	
- мінімальна,	933224,
- середня,	1165820
- максимальна;	1243920

Розрахунки рекреаційної ємності території показали, що в межах РЛП «Середнє Побужжя» мінімальна рекреаційна ємність становить 382228 осіб, середня – 477786, максимальна – 573342 осіб; В межах РЛП «Немирівське Побужжя» відповідно – 933224, 1165820, 1243920 осіб. Даний вид оцінки враховує усереднені показники навантажень на пересічний квадратний кілометр. Слід також враховувати, що ці показники можна застосовувати тільки для абсолютно не порушених територій. При певних ступенях рекреаційної дегресії варта вводити у формулу понижуючі коефіцієнти.

Нами було проведено оцінку 100 кілометрової доступності за основними автошляхами до території РЛП «Середнє Побужжя» та «Немирівське Побужжя» за допомогою онлайн ресурсу <https://della.ua/distance/>. Було обрано саме відстань в 100 км, через 2-3 годинну доступність території РЛП для автомобільного транспорту з метою забезпечення відпочинку вихідного дня (рис.1, 2).

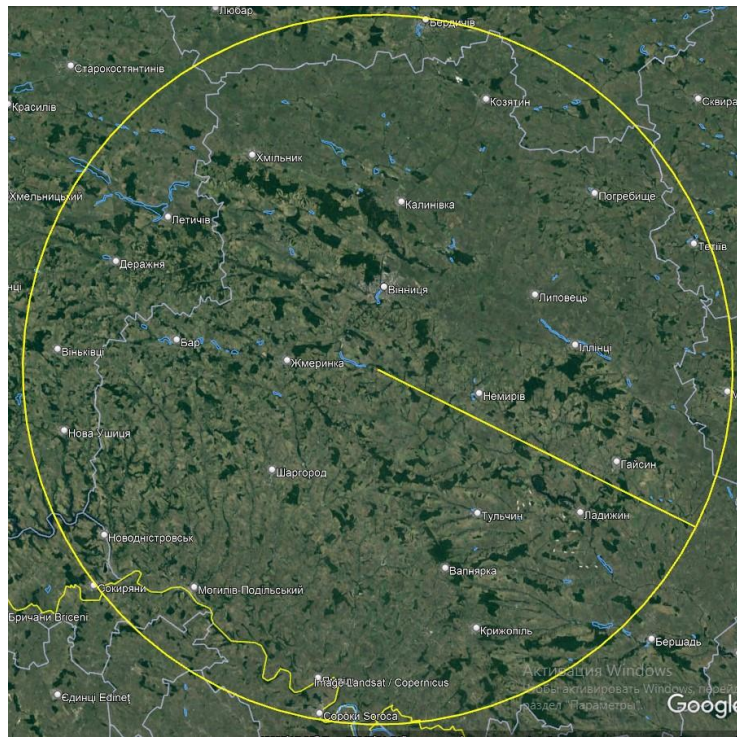

Рис. 1. Межі 100-км зони доступності автомобільним транспортом РЛП «Середнє Побужжя»

Аналіз рисунку показує, що у межі доступності РЛП «Середнє Побужжя» потрапляє майже уся територія Вінницької області та деякі населені пункти Хмельницької області (Деражня, Летичів). Зважаючи на те, що частка потенційних рекреантів з Хмельницької області є невеликою (21 тис. осіб в містах) і загальну чисельність населення Вінницької області (1,53 млн. осіб), можемо стверджувати, що загальна кількість потенційних рекреантів складатиме близько 1,7 млн. осіб.

Приблизно така сама ситуація і з РЛП «Немирівське Побужжя». В зону 100-кілометрової доступності потрапляє майже вся територія Вінницької області та кілька міських населених пунктів Черкаської області (Умань, Христинівка, Монастирище) з загальною чисельністю населення близько 100 тис. осіб. Тобто загальна чисельність потенційних рекреантів складатиме 1,65 млн. осіб.

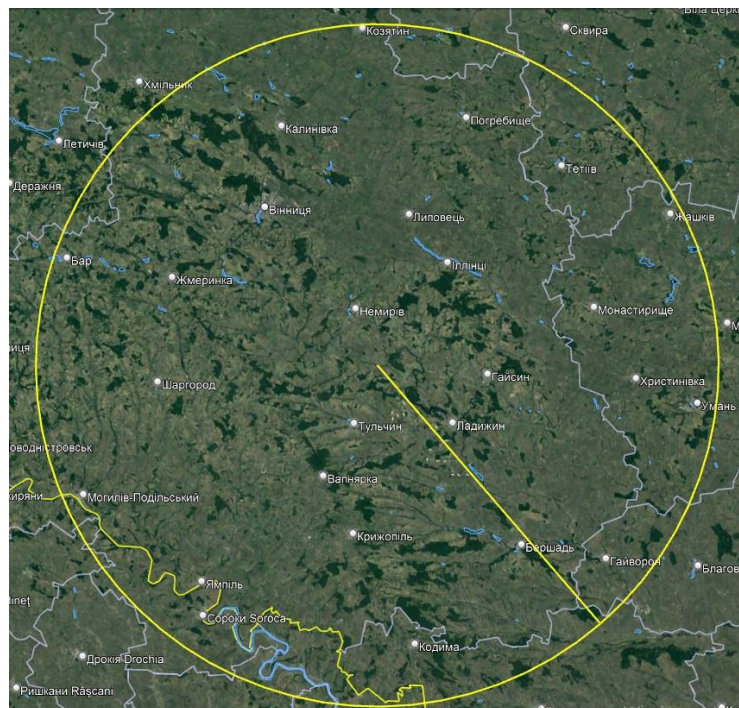

Рис. 2. Межі 100-км зони доступності автомобільним транспортом РЛП «Немирівське Побужжя» (розроблено автором)

При загальній максимальній рекреаційній ємності обох парків у 1,786 млн. осіб можна стверджувати, що при загальній чисельності потенційних рекреантів у 1,65 млн. осіб вони здатні забезпечити рекреаційні потреби Вінницької області

Висновки. РЛП «Середнє Побужжя» та «Немирівське Побужжя» має збережені природні ландшафти цілком придатні для розвитку рекреації та екотуризму, перспективну кількість рекреантів, яка цілком відповідає рекреаційній ємності парків.

Серед проблем РЛП можна назвати слабку розвинутість рекреаційної інфраструктури, низьку транспортну доступність, слабку розвинутість транспортної мережі навколо парків, відсутність адміністрації та управління РЛП.

Необхідно облаштувати під'їзні шляхи, розвивати рекреаційну інфраструктуру: засоби розміщення, харчування та обслуговування туристів, різноманітні пункти прокату, тощо, облаштувати в межах парку піші, велосипедні, кінні, та інші маршрути, обладнані вказівниками на кількох мовах, всіляко сприяти розвитку сільського зеленого та агротуризму в околицях парків.

Література:

1. Кравців В.С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. Наукове видання. / В.С.Кравців, Л.С.Гринів, М.В.Копач, С.П.Кузик. – Львів: НАН України. - IPД НАН України. - 1999. - 78 с.

2. Воловик В.М., Мудрак. О.В., Шкатула Ю.М. Еколого-географічна характеристика перспективного регіонального ландшафтного парку “Середнє Побужжя” в межах регіону Східне Поділля. Зб. наук. пр. Вінн. держ. агр. ун-ту. Вінниця, 2007. Вип. 31. С. 28-40.

3. Географія Вінницької області: проб. навч. посіб. для середньої школи / ред.: Г. І. Денисик, Л. Ф. Жовнір. Вінниця : Гіпаніс, 2004. 306 с.

4. Царик Л.П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем: концептуальні підходи, практична реалізація. Монографія. Тернопіль: СМП «Тайп», 2009 320 с.

5. Царик П. Л. Підходи до формування функціонально-планувальної мережі елементів регіональної туристсько-рекреаційної системи Вінницької області. Подільські читання. Епоха природничих досліджень Поділля: історія, теорія, практика [Електронне видання]. Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 9–11 жовтня, 2018 р., К-ПНУ ім. Івана Огієнка, 2018. С. 348-355.

Summary:

Petro Tsaryk, Lesyia Tsaryk. REGIONAL LANDSCAPE PARKS «SEREDNE POBUZHJIA» AND «NEMYRYVSKE POBUZHJIA»: TOURIST ATTRACTIVENESS AND TRANSPORT ACCESSIBILITY.

The issues of tourist attractiveness and transport accessibility of the «Seredne Pobuzhja» and «Nemyrivske Pobuzhja» RLPs were considered. The transport accessibility of a 100-kilometer radius and the main population centers on motor transport routes within these limits has been determined. The number of prospective vacationers from the main population centers within a radius of 100 kilometers was calculated. The main perspectives of the functioning of these RLPs are defined.

Key words: RLP, «Seredne Pobuzhja», «Nemyrivske Pobuzhja», transport accessibility, problems, prospects.

ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОПИЧИНЕЦЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

КУЗИК З.¹, КУЗИК І.²

¹Ліцей №2 м. Копичинці, вчитель географії

²Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті оцінено природно-рекреаційний потенціал лісів Копичинецької міської територіальної громади який становить 7290 осіб; водних об'єктів – 867 осіб та двох парків міста Копичинці – 750 осіб. Загалом, природно-рекреаційний потенціал, досліджуваної території складає 8907 осіб, що дозволяє забезпечити місцями відпочинку одночасно близько 70% мешканців Копичинецької міської територіальної громади.

Ключові слова: *рекреаційний потенціал, природні рекреаційні ресурси, рекреаційна ємність, Копичинецька міська територіальна громада, водні об'єкти, ліси.*

Вступ. Потенціал – це наявні засоби, запаси, джерела, які можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використанні для досягнення певної мети, здійснення плану, вирішення якогось завдання, можливості окремої особи, суспільства чи держави [12, с. 11]. Під природно-рекреаційними ресурсами розуміють чинники, речовини і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать або можуть послужити для організації відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення людей [1]. Відповідно, природно-рекреаційний потенціал – це властивості і чинники компонентів природного середовища, які можуть бути використані для організації відпочинку, туризму, лікування та оздоровлення людей.

Природно-рекреаційні ресурси передусім охоплюють території природно привабливі. Вони виконують важливі функції із відновлення фізичних і психічних сил, контакту з природою для мешканців міста шляхом зміни середовища перебування, спортивних і рекреаційних занять, піших і велосипедних мандрівок. Насамперед, це стосується територій, які розташовані поблизу водних об'єктів (рік, озер, водосховищ, ставків тощо). Великою популярністю користуються території, зайняті лісовими масивами. Значне зацікавлення становить використання активних форм рекреації, чому сприяють природні умови території.

Рекреаційній оцінці підлягають території, які за властивостями природного середовища, призначенням і станом ландшафтів можна розглядати як потенційні ресурси рекреації та оздоровлення. Важливе значення для організації приміського відпочинку мають землі рекреаційно-оздоровчого призначення. Це пов'язано із наявністю на цих територіях природних та природно-соціальних умов, що здатні забезпечити рекреаційні потреби населення. До таких територій можна віднести земельні ділянки дачних поселень та садівничих товариств, оскільки їх первинне призначення відповідає функції відпочинку [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Природно-рекреаційний потенціал приміських зон і територіальних громад досліджували Біла Т. [1], Божук Т. [2], Фесюк В.О, Мороз І.А. [13] та інші. Підходи до оцінки рекреаційного потенціалу озелених приміських територій висвітлено у публікаціях Кучерявого В.П. [7]. Природні рекреаційні ресурси Тернопільщини вивчали Царик Л., Чернюк Г. [14]. Водним рекреаційним ресурсам та перспективам їх використання присвячені публікації Новицької С.Р. [9]. Особливості рекреаційного лісокористування у Тернопільській області досліджували Питуляк М.Р., Питуляк М.В. [11]. Рекреаційну роль лісів комплексної зеленої зони міста Тернопіль вивчав Кузик І.Р. [5,6], оцінку природно-рекреаційного потенціалу Тернопільської міської територіальної громади проведено у дослідженні Царика Л.П., Кузика І.Р., Царика П.Л. [15].

Вихідні дані. Копичинецька міська територіальна громада (МТГ) розташована у Чортківському районі Тернопільської області. Громад об'єднує 12 населених пунктів (м. Копичинці, села Вигода, Гадинківці, Ємелівка, Котівка, Майдан, Оришківці, Рудки, Сухостав, Теклівка, Тудорів, Яблунів) загальна площа становить 171 км², населення 13 150 осіб (рис. 1) [4].

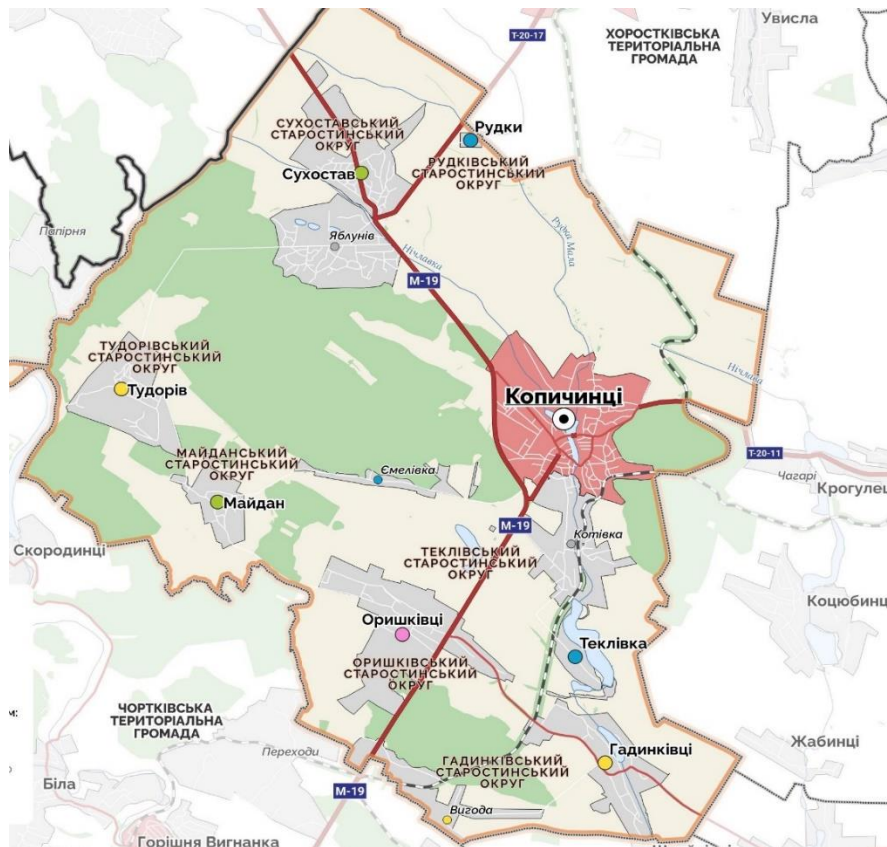

Рис. 1. Копичинецька міська територіальна громада [8]

Структуру природно-рекреаційних ресурсів Копичинецької МТГ (рис. 2) формують ліси – 3500 га, пасовища і сіножаті – 1023 га, водні об’єкти і території – 245 га, багаторічні насадження – 220 га та зелені насадження загального користування (у тому числі два парки міста Копичинці) – 12 га. Загалом площа природно-рекреаційних ресурсів Копичинецької МТГ складає 5 тис. га, що становить близько 30% території громади.

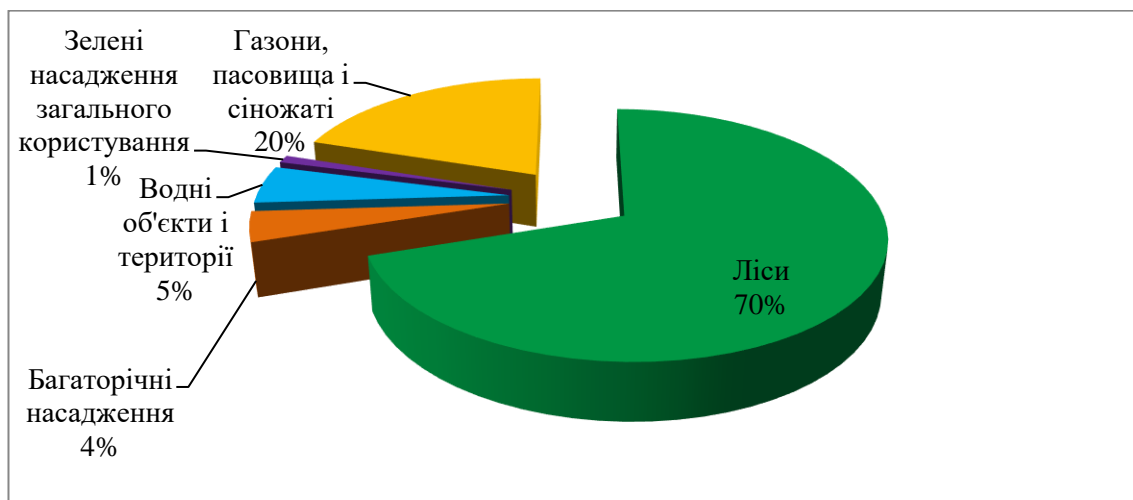

Рис. 2. Структура природно-рекреаційних ресурсів Копичинецької МТГ

Виклад основного матеріалу. Основну частку природно-рекреаційного потенціалу Копичинецької МТГ становлять ліси. Лісові масиви в межах адміністративних територій відіграють важливе рекреаційне значення. Їх якісною ознакою є готовність до масового відпочинку, що досягається відповідними пристосуваннями території, досить густою алейною мережею, використанням малих архітектурних форм тощо [1]. У структурі землекористування Копичинецької МТГ, частка лісовкритих земель складає 25%. Площа лісових масивів у межах громади становить близько 3,5 тис. га.

Ємність території для умов організації відпочинку у лісі розраховується за формулою:

$$D = T \times L \times 0,5 \times 1000 / 100 \times H \times M \quad (1)$$

де, D – це частка рекреаційної ємності території лісу (осіб), T – площа лісу для організації відпочинку (км^2), L – лісистість території (%), $0,5$ – коефіцієнт, який враховує необхідність організації зелених зон міста, H – норма необхідності рекреаційних територій для 1 тис. мешканців міста (2 км^2), M – коефіцієнт, який враховує розподіл мешканців міста для відпочинку у лісі та біля водойм (для міських поселень помірного клімату $M=0,3$) [5].

Відповідно, рекреаційна ємність лісів Копичинецької МТГ становить:

$$D = 35 \times 25 \times 0,5 \times 1000 / 100 \times 2 \times 0,3 = 437\,500 / 60 = 7290 \text{ осіб}$$

Таким чином, за результатами проведених розрахунків, встановлено, що рекреаційна ємність лісів Копичинецької МТГ, площею 35 км^2 , складає 7290 осіб. Тобто, одночасно у лісах Копичинецької громади може відпочивати більше 50% її мешканців.

В організації відпочинку особлива роль належить водним об'єктам. Саме на берегах водойм розміщуються відпочинково-рекреаційні комплекси, які використовують для пляжного, сімейного відпочинку, купання у літню пору, водного спорту та рибальства [1]. Водні ресурси є надзвичайно важливою невід'ємною складовою природних рекреаційних ресурсів території. Яскравим підтвердженням цього є дані соціологічних досліджень, які свідчать, що відпочинку біля води надають перевагу до 65% населення [10, с. 339].

Рекреаційні ресурси поверхневих вод Копичинецької МТГ представлені в основному річками, ставками та водосховищем у с. Котівка, які придатні для відпочинку населення. Вони прикрашають ландшафт, створюють сприятливий мікроклімат, дозволяють рекреантам займатись водним спортом, рибалкою, пляжно-купальним відпочинком і забезпечують об'єкти територіально-рекреаційного комплексу прісною водою [10, с. 341].

Гідрографічна мережа території Копичинецької МТГ належить до басейну річки Нічлава. Загальна площа водної поверхні громади становить близько 200 га. На території громади протікає 3 річки: Нічлава та її притоки Мала Рудка і Нічлавка. Штучні водойми представлені Котівським водосховищем (50 га), ставками у місті Копичинці (8 га) (рис. 3) та селі Гадинківці (28,7 га). Невеличкі ставки, площею водного плеса до 2 га, є у селах Яблунів і Сухостав.

Рис. 3. Став у м. Копичинці (фото Максим Гладій)

Основне рекреаційне навантаження в межах Копичинецької громади здійснюється на водні об'єкти м. Копичинці (ставок у центрі міста) та у селах Гадинківці і Котівка. У випадку якщо водні об'єкти, які виконують рекреаційні функції, використовуються для купання та відпочинку, розраховується їх екологічно допустима рекреаційна ємність. Визначення величини екологічно допустимої рекреаційної місткості відпочиваючих на водних комплексах проводиться за формулою:

$$W_o = (S_o / N_n) \times K_n \quad (2)$$

де W_0 – екологічно допустима місткість водного об'єкту, осіб; S_0 – площа водойми, га; N_n – нормативний коефіцієнт навантаження (0,02 га/особу); K_n – понижуючий коефіцієнт навантаження на водний об'єкт (0,2) [6].

Відповідно екологічно допустима рекреаційна місткість Котівського водосховища становить 500 осіб; Копичинецького ставу – 80 осіб; ставка у с. Гадинківці – 287 осіб. Таким чином, загальна екологічно допустима рекреаційна ємність водойм Копичинецької громади становить 867 осіб, що складає 6,6 % населення громади. Тоді, як за науково обґрунтованими нормами, у країнах помірного клімату, мінімум 10% населення міста повинно мати можливість одночасно відпочивати біля води.

Відповідно до проведених розрахунків, можна зауважити, що найменша екологічно допустима рекреаційна ємність є у водоймі м. Копичинці. При цьому, з весни 2021 року, даний водний об'єкт, після комплексної реконструкції, активно використовується для відпочинку місцевого населення (рис. 4). На водоймі можна орендувати катамарани і байдарки, у прибережній зоні функціонують місця відпочинку для дітей, поблизу, у парку розташований стадіон. Тенденції до зростання рекреаційного, а відповідно і антропогенного навантаження, на водний об'єкт зумовлюють необхідність регулювання кількості відвідувачів та розподілення рекреантів між іншими зонами відпочинку громади. Тому перспективою залишається створення додаткових місць відпочинку, благоустрій паркових зон, облаштування відповідної інфраструктури, активне залучення заміських лісовкритих територій для організації відпочинку місцевого населення.

Рис. 4. Рекреаційна інфраструктура для відпочинку на водоймі м. Копичинці

Важливу роль у структурі природно-рекреаційних ресурсів урбанізованих територій відіграють зелені насадження загального користування. У Копичинецькій МТГ площа зелених насаджень загального користування є не значною і становить близько 12 га, з яких 7,5 га займають парки міста Копичинці. У містечку є два парки – біля ставу площею 3,5 га та центральний парк площею 4 га. Згідно Державних будівельних норм (ДБН Б.2.2-12:2019) [3], максимально допустима одночасна кількість відвідувачів паркових зон міста становить 100 осіб на 1 га площі парку [3]. Відповідно, центральний парк м. Копичинці (біля центрального стадіону) може одночасно відвідувати 400 осіб, а парк біля ставу – 350 осіб. Загалом максимальна рекреаційна ємність парків міста складає 750 осіб.

Висновки. У ході проведеного дослідження встановлено, що основними природно-рекреаційними ресурсами Копичинецької міської територіальної громади є: ліси, водні об'єкти та зелені насадження загального користування. Відповідно до проведених розрахунків, рекреаційний потенціал лісів Копичинецької громади становить 7290 осіб; рекреаційний потенціал водних об'єктів складає 867 осіб; рекреаційна ємність двох парків міста Копичинці становить 750 осіб. Таким чином, потенціал природно-рекреаційних ресурсів Копичинецької громади складає 8907 осіб. Отож, природні рекреаційні ресурси Копичинецької МТГ дозволяють забезпечити, одночасно, місцями відпочинку близько 70% мешканців громади. Такий показник є достатньо високим та відповідає науковим обґрунтованим нормам. Проте, варто відмітити, що у громаді 82% природно-рекреаційного потенціалу припадає на ліси, в яких практично не створена жодна інфраструктура,

включаючи розвинуту алейну мережу, веложоріжки, альтанки, місця для барбекю тощо. Це у свою чергу, створює умови для нерегульованої рекреації у приміських лісах громади та може викликати дегресію природних ландшафтів. Тому перспективою збалансованого еколого-соціально-економічного розвитку Копичинецької міської територіальної громади є розвиток рекреаційної інфраструктури та створення відповідних умов для відпочинку місцевого населення і гостей громади.

Література:

1. Біла Т. Аналіз природно-рекреаційного потенціалу приміської зони Львова. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Випуск 46. С. 28–36.
2. Божук Т. Підходи до оцінки урбанізованих територій (на прикладі природних рекреаційних ресурсів міста Тернопіль). Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка Серія: географія. 2021, №1 (випуск 50), С. 141-147. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.2.17>
3. ДБН Б.2.2-12:2019. Планування та забудова території. ДП Український державний науково-дослідний інститут проектування міст «Діпромісто» ім. Ю.М. Білоконя. Київ: Мінрегіон, 2019. 177 с.
4. Децентралізація. Офіційний сайт. URL: <http://decentralization.gov.ua> (дата звернення 20.11.2022).
5. Кузик І. Рекреаційна роль лісів комплексної зеленої зони міста Тернопіль під час карантину населення. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. 2020. №1(48). С. 163-171. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.19>
6. Кузик І. Оцінка рекреаційної ємності зелених зон міста Тернопіль. Proceedings of the 3rd International scientific congress of scientists of Europe. Premier Publishing/ Vienna. 2019. Pp. 577-584.
7. Кучерявий В. Озеленення населених місць: підручник. Львів: Світ, 2005. 456 с.
8. Міністерство розвитку громад та територій. Адміністративно-територіальний устрій України. URL: <https://atu.decentralization.gov.ua/#karta> (дата звернення 02.12.2022).
9. Новицька С. Водні рекреаційні ресурси: еколого-географічний аналіз і оцінювання. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. 2007. №1. С. 158-167.
10. Природні умови та ресурси Тернопільщини. За ред. М.Я. Сивого, Л.П. Царика. Тернопіль: ТзОВ: «Терно-граф», 2011. 512 с.
11. Питуляк М., Питуляк М. Особливості рекреаційного лісокористування в Тернопільській області. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія, 2017, №2. С. 185-190.
12. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах: підручник. Київ: Києво-Могилянська Академія – Чернівці: Зелена Буковина, 1999. 568 с.
13. Фесюк В.О., Мороз І.А. Рекреаційне використання об'єктів комплексної зеленої зони м. Луцька. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі. Збірник наукових праць. Луцьк-Світязь: РВВ ЛуцНТУ. 2015. С. 142-145.
14. Царик Л., Чернюк Г. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки та аналізу (на прикладі Тернопільської області). Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. 188 с.
15. Царик Л.П., Кузик І.Р., Царик П.Л. Оцінка природно-рекреаційного потенціалу Тернопільської міської територіальної громади. Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference, Cambridge, May 20, 2022. Cambridge-Vinnitsia, 2022, С. 372-377.
16. Kuzyk, I., Tsaryk, L. (2021). Assessment of Recreational Health Function of the Complex Green Zone Ternopil City, Ukraine. IOSR Journal of Environmental Science, Toxicology and Food Technology (IOSR-JESTFT), 15(3), 21-29.

Summary:

Zoryana Kuzyk, Ihor Kuzyk. ASSESSMENT OF NATURE-RECREATION POTENTIAL OF THE KOPYCHYNTSI CITY TERRITORIAL COMMUNITY

In the article assesses the natural-recreational potential of the forests of the Kopychyntsi urban territorial community, which is 7290 people; water objects - 867 people and two parks in the Kopychyntsi city - 750 people. In general, the natural-recreational potential of the studied territory is 8907 people, which allows to provide recreation places for about 70% of the residents of the Kopychyntsi urban territorial community at the same time.

Key words: recreational potential, natural recreational resources, recreational capacity, Kopychyntsi urban territorial community, water bodies, forests.

ВЕЛНЕС-ГОТЕЛІ – РЕКРЕАЦІЙНА СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

ЯВОРСЬКА Г.

Тернопільський фаховий коледж харчових технологій і торгівлі

У статті розглянуто концепцію розвитку велнес-готелів. Розкрито соціально-економічну сутність поняття «велнес індустрія» та її роль у забезпеченні зайнятості населення, прагнення до екологічності в оздоровленні. Проаналізовано тенденції розвитку велнес послуг у світі та в Україні.

Ключові слова: велнес-готелі, готелі для відпочинку, спа-готелі, СПА, велнес індустрія, велнес послуги, велнес-туризм.

Wellness – це своєрідна система оздоровлення, що дозволяє досягти емоційної і фізичної рівноваги в умовах сучасного урбанізованого життя. Складовими цієї системи є помірне і комфортне фізичне навантаження, здорове харчування, комплексний догляд за шкірою, хороший відпочинок, оптимізм і позитивне мислення.

Асортимент пропонованих wellness-послуг дуже широкий і застосовуються вони в різних країнах по-різному. Так, в Америці філософію wellness використовують, головним чином, у сферах фізичної культури та косметології. В Азії, паралельно зі східними культурами руху, найбільш помітно розвивається сектор wellness, що займається красою та доглядом за тілом. В Європі концепція wellness відіграє найбільш помітну роль в туризмі тих країн, де є численні термальні джерела та купальні курорти.

Нині в нашій країні wellness розвивається все стрімкіше. Крім спортивних клубів, салонів краси, SPA-салонів або фітнес-залів все частіше з'являються wellness-студії і wellness-центри. Не помічати wellness стає неможливо, тому готельєри не залишають без уваги цю тенденцію і все частіше збільшують комплекс послуг для гостей готельного підприємства не тільки за допомогою розширення додаткових послуг та розваг, але і за рахунок включання послуг загальнооздоровчого комплексу. Мова йде про симбіоз готельного бізнесу та індустрії краси і здоров'я, результатом якого є wellness-готелі та готелі з wellness-центрами [1].

Відомо, що поняття «wellness-готель» має західну термінологію та являє собою спеціалізоване готельне підприємство, що пропонує програми підвищення резервів здоров'я, в основі яких лежить принцип виявлення індивідуальних факторів ризику та їх корекція. Основна відмінність даного закладу розміщення від інших в wellness індустрії - це взаємозв'язок медичних (комплексна діагностика, медичні програми, лікарський контроль), естетичних (догляд за тілом), фізичних (активний відпочинок та індивідуальні програми фізичних тренувань) та психологічних (заняття йогою) процедур. В Європі гості висококласних wellness-готелів мають можливість обирати між сучасними та найдавнішими методиками оздоровлення, класичними і нетрадиційними рецептами медицини, їм пропонують індивідуально складену програму фізичних тренувань і, звичайно ж, повний комплексом послуг догляду за тілом. Відвідувачів цих готельних підприємств залучають до занять йогою, пиття трав'яних чаїв, гартування і активного відпочинку на природі. У них з'являється шанс дізнатися про себе багато нового, відвідавши індивідуальні консультації спортивного тренера, лікаря-фізіотерапевта, косметолога, фахівців в галузі wellness-послуг.

Сьогодні «спа» – це оздоровчий комплекс процедур з використанням води з лікувальними властивостями (мінеральної, морської, прісної), а також морських водоростей і солі, лікувальних грязей і цілющих рослин. Дія спа-процедур направлена на оздоровлення та релаксацію всього організму в цілому. Впливаючи через шкірний покрив, спа-компоненти активізують процеси обміну речовин, покращують кровообіг, виводять токсини і шлаки з організму, поліпшують загальне самопочуття і насичують організм життєвою енергією. «Spa» – це комплексні оздоровчі або естетичні програми, технології і процедури з відновлення здоров'я і краси людини шляхом дії на всі 6 органів її відчуття: зір (природні інтер'єри і пейзажі), слух (композиція зі звуків і тиші, музика); нюх (аромати або їх повна відсутність), дотик (тепло, холод і тактильні дії); смак (баланс 4-х основних смаків: солодко-гірко-кисло-солоного); інтуїція або підсвідомість (формує кінцеве відчуття задоволеності і комфорту). Якщо «спа-туризм» (більш традиційний лікувальний, санаторно-курортний, медичний/клінічний) спрямований на подолання конкретних захворювань та реабілітацію або корекцію тіла, то «wellness» (оздоровчий) туризм є принципово новою течією, розрахованою на фізично і ментально здорових людей та спрямованою на підтримання загального

здоров'я та соціального благополуччя. Щодо тенденцій розвитку spa і wellness туризму в країнах соціалістичного табору то лікувальний туризм тут набув оздоровчого забарвлення (основні доходи традиційні spa-заклади отримують від туристів, які піклуються про покращення свого вигляду, відпочинок, попередження захворювань тощо) [2].

Сучасна велнесс-індустрія – це ціла галузь з масою принципово нових продуктів і послуг, яка бачиться спеціалістам найбільш багатообіцяючою в списку інших. Життя характеризується частими стресами, емоційним перевантаженням та гіподинамією. Сучасна людина потребує якісний та доступний профілактично-оздоровчий відпочинок, який на сьогоднішній день переважно представлений санаторіями, профілакторіями, spa-центрами та wellness-курортами.

Велнес індустрія дає організму саме те, що він потребує та використовує для продуктивної діяльності. Велнес-туризм діє профілактично і зупиняє свою увагу на оздоровленні, профілактиці та підвищенні якості і рівня життя, ніж традиційна медицина, яка займається лікуванням хвороб.

Основними сегментами велнес-туризму є: здорове харчування, фітнес, краса і догляд за тілом, велнес-туризм, альтернативна медицина. Здорове харчування полягає в споживанні органічних продуктів харчування, використанні натуральних біологічно активних добавок, що сприяють зниженню зайвої ваги. Фітнес – це походи до фітнес центрів, спортивних залів, занять на спортивних тренажерах, організація індивідуальних тренувань. Використання натуральних продуктів для догляду за тілом, шкірою і волоссям, засоби особистої гігієни, ортопедичні вироби, послуги спа-центрів і салонів краси – це все краса і догляд за тілом [2].

Багато людей надають перевагу відпочинку, який поєднується з оздоровленням, реабілітацією або відновленням загального стану здоров'я. Саме тому у світі з кожним роком збільшується чисельність туристів, які для відпочинку надають перевагу SPA- та Wellness-готелям, санаторно-курортним засобам розміщення

Сьогодні в Україні сформоване прагнення до природних методів лікування і збереження здоров'я. Тому саме ідея «wellness» як можливість природного оздоровлення прекрасно підходить до стереотипів і потреб наших співгромадян. Основними передумовами для будівництва велнес-готелів, а отже і для розвитку «wellness» туризму є в основному наявність родовищ лікувальних мінеральних вод, грязей, озокериту, сприятливі кліматичні умови, екологічно чисте природне середовище. Все більше українці хочуть поєднувати відпочинок з оздоровленням і доглядом за зовнішністю, тому тема «wellness» сьогодні актуальна не тільки для фахівців індустрії краси та здоров'я, а й для тих хто займається інвестиціями, будівництвом, експлуатацією та управління готелями.

На думку експертів, новітні SPA-технології визначатимуть завтрашній день рекреаційно-готельного бізнесу. На міжнародних конгресах з лікувально-оздоровчого туризму відзначається важливість розвитку цього виду туризму для сучасного суспільства [3], адже постіндустріальна цивілізація XXI ст. активно переходить до сповідання філософії «wellness».

Література:

1. Іщенко Т.І., Шидловська О.Б., Стоян І.М. Географія та туризм. 2013. Вип. 26. С.87-93.
2. Кифяк В. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги-XXI, 2008. 300 с.
3. Leisure and Wellness: Health Tourism in Europe. The new Challenge for Spas, Tourism and Health Ressorts (11-th ELRA Congress Bad Saarow, 7-9 October 1999). Berlin, 1999.

Summary:

Halyna Yavorska. WELLNESS-HOTELS – RECREATION COMPONENT OF TOURIST INFRASTRUCTURE

The concept of development of wellness-hotels is considered in the article. The socio-economic essence of the concept of «wellness industry» and its role in ensuring the employment of the population, the desire for environmental sustainability in health are revealed. Trends in the development of wellness services in the world and in Ukraine are analyzed.

Key words: wellness-hotels, hotels for recreation, spa-hotels, SPA, wellness industry, wellness services, wellness tourism.

ПРИНЦИП BRING YOUR OWN DEVICES (BYOD) – «ПРИНЕСИ СВІЙ ВЛАСНИЙ ПРИСТРІЙ» У ФОРМУВАННІ ГЕОГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

ВАРАКУТА О.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті розкрито актуальність освітніх інновацій, які базуються на провідних світових трендах. Схарактеризовано сутність принципу Bring Your Own Devices (BYOD) – «принеси свій власний пристрій», як інноваційного інструменту формування географічних компетентностей учнів. На конкретних прикладах із вивчення змісту теми «Південна Америка» у 7 класі показано технологію застосування BYOD, яка ґрунтується на використанні учнями власних мобільних телефонів, смартфонів, ноутбуків, планшетів та ін.

Ключові слова: сучасні інформаційні технології, принцип Bring Your Own Devices (BYOD), геосервіс, фрагмент уроку, завдання.

Постановка проблеми та аналіз попередніх досліджень. Реформування освіти в Україні стосується, насамперед, створення нових освітніх стандартів, оновлення навчальних програм, удосконалення структури та змісту підручників, навчально-дидактичних і методичних посібників, зміни форм, методичного апарату й технологій навчання.

Модернізація освітніх процесів пов'язана із створенням арсеналу новітніх інструментів накопичення, обробки та передачі освітньої інформації через інформаційні канали, серед яких - створення локальних та міжнародних освітнянських мереж, концептуальне забезпечення систем відкритої освіти, реалізація ефективних моделей дистанційного навчання, розробка та застосування інструментів вимірювання якості освіти, використання можливостей медіа, реалізація проектної діяльності в освітньому інформаційному просторі тощо

Для сучасного українського суспільства надважливим завданням є вироблення перспективних орієнтирів розвитку та ефективних практик упровадження освітніх інновацій, реформування освітньої системи, трансформації її в ефективну модель освіти, яка відповідала б міжнародним стандартам. Разом із тим освітня інновація, яка базується на провідних світових трендах, повинна відповідати пріоритетам національної освітньої політики, важливою складовою якої є цілеспрямоване формування в учнів ключових і предметних компетентностей.

Інновації в географічній освіті висвітлюються у науково-методичних працях багатьох вчених, серед яких: Варакута О.М., Вілянська О.І., Дичківська І. М., Завалевський Ю.І., Корбут О. Г., Мельник А.І, Пустановойт В.П., Стадник О.Г., Харченко О. О. та ін.

Виклад основного матеріалу. Роки життя і навчання в умовах пандемії та війни без сумніву створили власні тренди в освіті. Серед них: цифровізація, мобільність, технологічність.

Однією з найбільш важливих і стійких тенденцій розвитку світового освітнього процесу стало застосування сучасних інформаційних технологій у навчанні.

«На сьогоднішній день учні не уявляють свого життя без Інтернету, соціальних мереж, тому їм підсилені такі технології, як: «E-Learning» - навчання за допомогою Інтернет і мультимедіа» (визначення фахівців ЮНЕСКО); BYOD (англ. «Bring your own device» - «принеси свій власний пристрій») - політика використання особистих пристроїв: комп'ютерів, смартфонів або планшетів, для робочих потреб, в тому числі на робочому місці; *адаптивне навчання* (Adaptive learning) - це технологія, яка використовує комп'ютери в якості інтерактивних засобів навчання, а також дозволяє організувати розподіл людських та інших ресурсів відповідно до індивідуальних потреб кожного учня; *віртуальне навчальне оточення* (Virtual Learning Environment) - освітня вебплатформа для електронного навчання; *віртуальний клас* (Virtual Google Classroom) - різновид віртуального навчального оточення - онлайн навчальне середовище, що моделює віртуальний клас або зустрічі шляхом одночасного застосування декількох комунікаційних технологій та ін.» [2]

Використання власних мобільних телефонів, смартфонів, ноутбуків, планшетів та інших цифрових пристроїв розширює можливості освітнього процесу, забезпечує нові шляхи засвоєння інформації, дає можливість для випробування власних ідей та проектів.

Можливість активного їх використання реалізується за допомогою принципу Bring Your Own Devices (BYOD) – «принеси свій власний пристрій». Цей принцип прийшов до шкіл з бізнесу, де використання BYOD дає можливість залучати й утримувати талановитих робітників. Принцип BYOD має на меті зробити учнів щасливими, розширити їх права та можливості, зробити мобільними та підвищити продуктивність [3].

Вперше цю практику почали використовувати в сфері ІТ ще у 2009 році коли в компанії Intel помітили тенденцію серед працівників приносити на робочі місця свої власні ноутбуки, планшети та смартфони, щоб використовувати їх для роботи в корпоративній мережі. Замість того, щоб заборонити, керівники навпаки підтримали цю практику, зумівши побачити перспективи економії коштів та збільшення лояльності працівників.

Згодом з масовим розповсюдженням смартфонів та планшетів, ця практика поступово перейшла в інші сфери життя, зокрема в освіту, де власне зараз поступово інтегрується в освітній процес.

Звичайно, щоб втримати увагу учнів на змісті теми уроку, використовуючи при цьому власні гаджети, вчителям потрібно чітко продумати, які додатки використовувати. Наприклад, для цього ідеально підходять такі сервіси як Google Classroom, Learn Boost, Socrative, Google Drive та ін.

Універсальний інструмент Learningapps.org дозволяє використання мобільного гаджету на всіх етапах уроку, не залежно від навчального предмету. Сайт вміщує велику колекцію напрацьованих завдань, яку можна застосовувати в навчальній діяльності або скористатися конструктором і створити власні вправи. Також можна організувати різноманітні завдання з віртуальними дошками (стінами) для організації колективної роботи учнів класу, «хмарами слів», інтелектуальними картами, плейкастами, сервісами Google та ін.

Нині інтернет дає можливість на уроках географії використовувати багато мережевих геосервісів. Їх також можна розглядати як навчально-методичний інтерактивний комплекс:

- сайт Scientific Visualization Studi (<https://svs.gsfc.nasa.gov/>) надає можливість завантажити анімовані дані про різноманітні природні процеси та явища. Інформація на веб-ресурсі щодня оновлюється, що дає можливість досліджувати дані накладанням на зображення земної поверхні;
- геосервіс World Wind (<https://worldwind.arc.nasa.gov>) - це тривимірний віртуальний географічний глобус, на якому можна побачити не лише адміністративні кордони, населені пункти, а й більш детальну інформацію про територію (назву вулиці, номер будинку);
- Інтернет-сервіс Globe (<http://globe.gov>) пропонує інформацію про погоду певного регіону за бажанням;
- Google Maps (<https://maps.google.com.ua/>) надає змогу не тільки з високою точністю знаходити об'єкти на зображенні земної поверхні, а й залишати коментарі й оцінки.

Для вчителів географії Google Maps пропонує: різноманітні карти й зображення місцевості для вивчення географії світу чи краєзнавства; платформу для вирішення завдань, пов'язаних з обчислюванням відстаней, пошуку найкоротшого шляху, порівняти особливості різних місцевостей; платформу для проектної діяльності, за допомогою якої можна організувати спільну діяльність учнів у процесі навчання географії.

Для зацікавлення учнів навчальним предметом, надання додаткових джерел інформації вчитель географії може скористатися наступними сайтами:

- ATLAS for the END of the WORLD (<http://atlas-for-the-end-of-the-world.com/>) надає корисну інформацію про землекористування та урбанізацію в найбільш заселених регіонах Землі;
- Windy (<https://www.windy.com/?47.850,35.283,5>) надає можливість детально ознайомитись зі змінами компонентів погоди на певній території;
- Earth (<https://earth.nullschool.net/#current/wind/surface/level/orthograph>) — веб-ресурс, який надає можливість учням у форматі 3D переглядати рухи океанічної води – течії; перевертати планету Земля з різних ракурсів; прослідкувати формування та положення баричних центрів на материках.

Завжди цікавими та захоплюючими для учнів є онлайн-ігри, вправи та тренажери для вивчення географії .

Seterra (<https://online.seterra.com/>) — захоплююча освітня географічна гра, яка дозволяє перевірити та вдосконалити знання про країни, столиці, прапори та міста Африки, Європи, Північної і Південної Америки, Азії та Австралії за допомогою вправ на контурних картах.

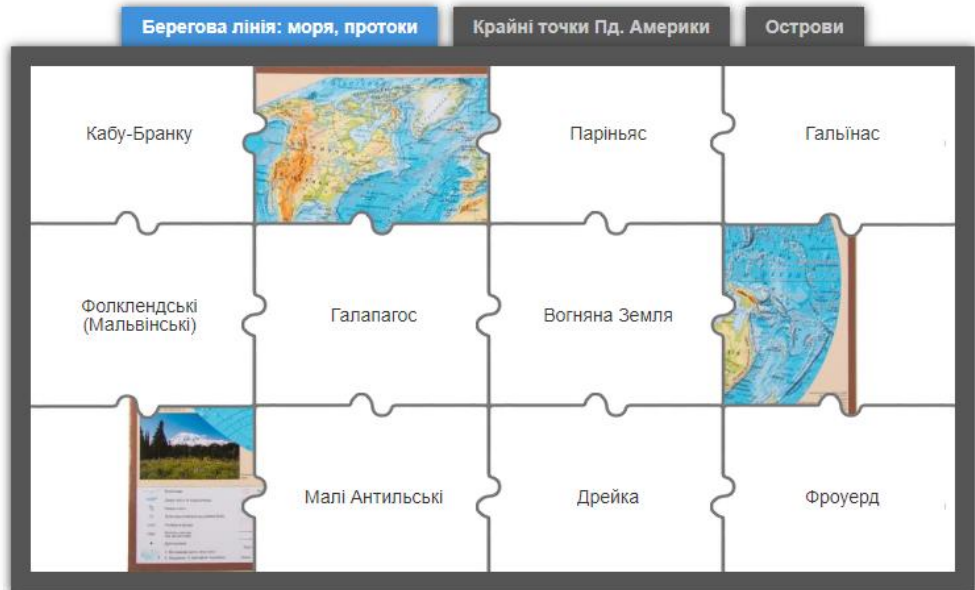
Padlet (<https://padlet.com/>) надає можливості до спільного полотна прикріплювати фото, файли, посилання на сторінки інтернет, замітки. Це може бути приватний проект декількох учасників або

У кінці уроку учням можна запропонувати цю ж вправу, де вони доповнять свою хмару тегів новою інформацією).

Під час вивчення теми «Південна Америка» упродовж уроку скористайтеся сайтом <https://uk.wikipedia.org/wiki>, як інформаційною опорою. За допомогою сайту вам буде зручно працювати на уроці, адже потрібна інформація завжди буде під рукою. Також для роботи на уроці при потребі можете користуватися звичними пошуковими сервісами.

Завдання 2.

За допомогою своїх мобільних пристроїв зайдіть за посиланням <https://learningapps.org/6298925> та складіть пазл із елементів фізико-географічного положення Південної Америки.

Активаці

Рис. 2. Сторінка вікторини

Завдання 3.

Для виконання наступного завдання перейдіть за посиланням <https://learningapps.org/display?v=p4gjavcgt22> та віднайдіть зашифровані імена дослідників Південної Америки.

дослідження південної Америки

Л	А	Н	Г	С	Д	О	Р	Ф	В	М	Ф	У	И	Є	С	Б	Ю	Н	Я	Щ
Д	А	Ь	О	Щ	Х	Р	И	С	Т	О	Ф	О	Р	К	О	Л	У	М	Б	
Т	Ф	Ю	Б	О	В	Е	С	П	У	Ч	Ч	І	Н	Ч	Н	О	А	Ь	Й	Й
Ф	Д	И	К	Р	А	Л	І	Є	І	З	У	П	В	Р	С	В	Я	Г	Ь	А
Г	У	М	Б	О	Л	Ь	Д	Т	К	І	І	Х	В	В	Я	І	Й	О	Т	Л
П	Ц	Е	П	К	Ж	Я	Е	Т	Ь	Д	С	Я	Р	Х	Л	Ц	Ю	Щ	Ц	Т
В	Д	А	Р	В	І	Н	Є	С	Й	І	Л	Л	У	Ц	Т	П	Ю	Ш	Ж	Ж
М	А	Г	Е	Л	Л	А	Н	Щ	М	Б	Ь	И	Л	Ф	Т	Ф	Д	П	Ч	К

1. ЛАНГСДОРФ
2. ГУМБОЛЬДТ
3. ДАРВІН
4. МАГЕЛЛАН
5. ХРИСТОФОР КОЛУМБ
6. ВЕСПУЧЧИ
7. ОРЕЛЬЯНА

Рис. 3. Сторінка вікторини

Фрагмент уроку з теми «Тектонічні структури, рельєф, корисні копалини Південної Америки» на етапі уроку «Формування і засвоєння нових знань, умінь і навичок»

Завдання 1.

Перегляньте відеоурок за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=noi0OEp7MSI> (до 2,5 хв) і дайте відповіді на запитання.

- На якій літосферній плиті знаходиться Південна Америка?
- З якими літосферними плитами вона межує?
- Яка тектонічна структура лежить в основі материка?
- У який геологічний час утворився фундамент цієї платформи?
- У якій частині материка розташована рухома область?
- До якої епохи гороутворення вона відноситься?

Завдання 2.

Користуючись інтернет-сервісом Google «Планета Земля», відкрийте додаток Google Earth за посиланням <https://earth.google.com/web>, опустіться над територією Південної Америки і скажіть:

Яка форма рельєфу займає більшу частину території материка?

Де розташовані гори на материку?

Що є доказом того, що це молоді гори?

Завдання 3.

Користуючись своїми власними мобільними пристроями та мережею Інтернет, відкрийте карти електронного атласу: «Південна Америка. Фізична карта» і «Південна Америка. Тектонічна карта» за посиланням <https://en.calameo.com/read/001758327cec9f0481def> та заповніть таблицю 1:

Таблиця 1

Зв'язок тектонічної будови, рельєфу, корисних копалин

Форми рельєфу	Тектонічні структури	Корисні копалини
Анди		
Бразильське плоскогір'я		
Амазонська низовина		

Користуючись складеною таблицею, схарактеризуйте зв'язок між тектонічною будовою, рельєфом та корисними копалинами.

Завдання 4.

Для виконання наступного завдання вам необхідно відкрити сервіс <http://www.prezi.com> і, користуючись різними джерелами інформації, спільно створити презентацію «Природа форм рельєфу Південної Америки».

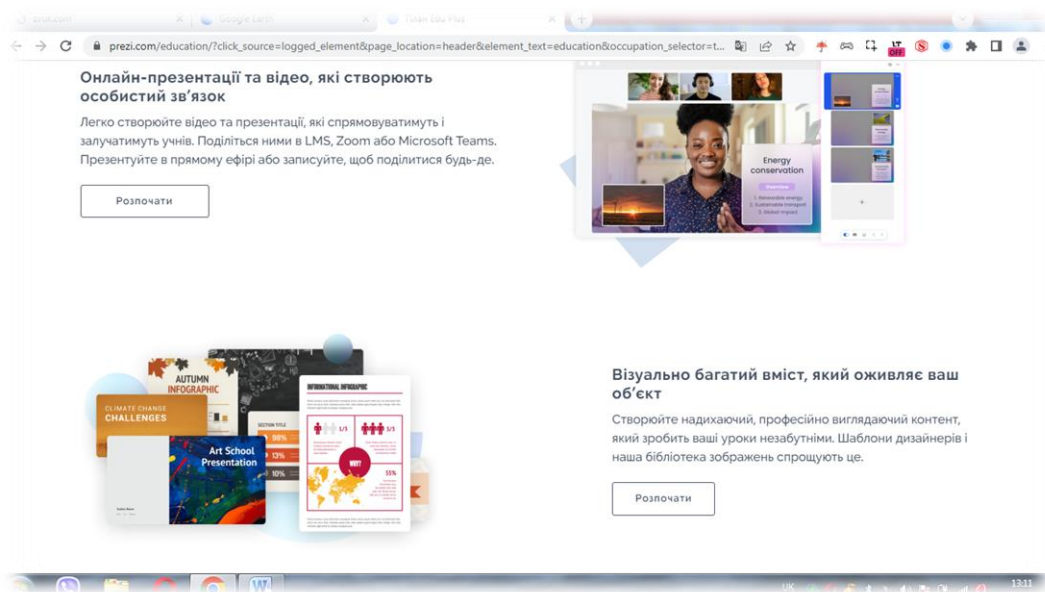

Рис. 4. Сторінка сервісу «Prezi»

Вчитель об'єднує клас у 4 групи. У кожній групі є ноутбук, оскільки учні заздалегідь були попереджені про його необхідність на уроці.

I група створює презентацію «Гори Анди».

II група створює презентацію «Амазонська низовина».

III група створює презентацію «Бразильське плоскогір'я».

IV група створює презентацію «Оринокське нагір'я».

- На слайдах презентації потрібно відобразити наступне:

- географічне положення форми рельєфу на карті материка;
- природні зони чи області висотної поясності;
- рослинний і тваринний світ;
- природоохоронні об'єкти.

Наведені вище пізнавальні завдання різного типу допомагають учням навчитися користуватися інноваційними засобами навчання, аналізувати інформацію сайтів, коректно працювати з зображеннями цифрового формату, працювати в групах, тощо. Особливо актуальні вони під час дистанційного навчання.

Висновок. Таким чином, застосування технології BYOD є ефективним засобом підвищення пізнавального інтересу учнів до вивчення географії. Їх власні мобільні пристрої стають невід'ємними освітніми інструментами, відкривають широкі можливості для використання в освіті трендових інформаційно-комунікаційних технологій та інноваційних способів діяльності.

Інноваційна діяльність є специфічною і досить складною, потребує особливих знань, навичок, здібностей. Впровадження інновацій неможливе без педагога-дослідника, який володіє системним мисленням, розвинутою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до змін. Тільки високопрофесійний вчитель зуміє вміло поєднувати сучасні інноваційні підходи до формування географічних компетентностей учнів із традиційними способами навчання.

Література:

1. Білявська Ю. Технологія BYOD, як інструмент SMART освіти. Smart-освіта: ресурси та перспективи. К., 2018. С.12–14. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/4ce2164e98881e82955393871be6013d.pdf>
2. Варакута О. Інноваційні технології та моделі змішаного навчання в освітньому процесі з географії. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія Географія. 2022. Вип. 1. (52). С. 29-37.
3. Вілянська О.І. Цифрове середовище як інструмент підвищення ефективності навчального процесу на уроках географії. URL: <https://naurok.com.ua/pedagogichniy-dosvid-cifrove-seredovische-yak-instrument-pidvischennya-efektivnosti-navchalnogo-procesu-na-urokah-geografi-242917.html>
4. Використання освітньої технології BYOD на уроках біології. URL: <https://naurok.com.ua/mayster-klas-vikoristannya-osvitno-tehnologi-byod-na-urokah-biologi-110891.html>
5. Зільберман М.А. Використання смартфонів і планшетів у навчанні. URL: <https://www.slideshare.net>
6. Інформаційні технології в школі: чому варто використовувати гаджети / В. Косик, С. Литвинова, О. Мельник, Н. Перегуда, О. Китайцев, І. Чернецький. Школа. 2018. № 11. С. 2–7.
7. Топчій, І. В. Використання технологій BYOD: нові формати освіти. Педагогічна майстерня. 2018. №2. С. 2–6.

Summary:

Olga Varakuta. PRINCIPLE «BRING YOUR OWN DEVICES» (BYOD) IN THE FORMATION OF GEOGRAPHICAL COMPETENCES OF STUDENTS.

The article reveals the relevance of educational innovations based on leading world trends. The essence of the Bring Your Own Devices (BYOD) principle is characterized as an innovative tool for forming students' geographical competencies. On specific examples from the study of the content of the topic «South America» in the 7th grade, BYOD technology is shown, which is based on the use of students' own mobile phones, smartphones, laptops, tablets, etc.

Key words: modern information technologies, Bring Your Own Devices (BYOD) principle, geoservice, lesson fragment, tasks.

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ

НОВИЦЬКА С., ЯНКОВСЬКА Л.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку екологічної освіти і виховання в контексті інтересів збалансованого розвитку, розглянуто основоположні принципи для формування екологічної компетентності такі, як неперервності і наступності, варіативності, системності і цілісності, міждисциплінарності, особистісної орієнтованості, єдності місцевого, регіонального і глобального підходів, практичної спрямованості. Також подано різні підходи до формування екологічної свідомості, екологічних установок та екологічної поведінки у різних вікових групах.

Ключові слова: екологічна освіта і виховання, принципи, екологічна компетентність, екологічна свідомість, вікові особливості.

Сучасні тенденції розвитку екологічної освіти і виховання розглядаються в контексті інтересів збалансованого розвитку і їх необхідно враховувати при організації навчальної діяльності. Її принципи визначені у відповідній Стратегії ЄЕК ООН: розширення концепції екологічної освіти з охопленням широких питань розвитку; виховання поваги до різних культур, висвітлення зробленого ними внеску; заохочення розвитку системного, критичного і творчого мислення, ставлення до життя; тривалість екологічної освіти впродовж усього життя, охоплення усіх рівнів освіти і елементів життєвої сфери; урівноважування місцевих, національних і регіональних екологічних проблем, а також їх глобального контексту; розгляд етичних аспектів, формування почуття відповідальності; подолання ізольованості школи від суспільства, налагодження взаємодії і партнерства різних секторів суспільства; зміщення акцентів з передачі інформації на розвиток умінь приймати рішення через впровадження активних методів навчання.

Основоположними принципами для формування екологічної компетентності є:

- принцип неперервності і наступності (забезпечує охоплення екологічною освітою та вихованням всіх верств населення через єдність всіх ланок освіти України; узгодження зусиль різних установ, міністерств, відомств, громадських об'єднань; забезпечує умови, коли здобуті знання і досвід базуються на раніше засвоєних і водночас є основою для наступних, що сприяє розвитку екологічної культури і компетентності протягом усього життя людини);

- принцип варіативності (забезпечує кожному можливість вибору рівня, змісту, темпу, форми екологічної освіти відповідно до вимог суспільства, особистісних здібностей та нахилів);

- принцип системності і цілісності (відображає цілісність навколишнього середовища і забезпечує формування у школярів розуміння єдності довкілля, взаємообумовленості його процесів, нерозривного зв'язку людини і природи);

- принцип міждисциплінарності (обумовлюється характером сучасної екології як синтетичної науки та сфери практичної діяльності людини; реалізується на практиці за допомогою міжпредметного підходу, який полягає в узгодженому використанні освітнього і виховного потенціалу всіх навчальних предметів, позаурочної роботи, самоосвіти і інших форм освіти з метою формування екологічної компетентності особистості);

- принцип особистісної орієнтованості (екологічна освіта набуває особистісної орієнтованості за умов відповідності педагогічного впливу психологічному механізму формування цінностей особистості; забезпечення впливу змісту і технологій не лише на когнітивну, а й на емоційно-вольову і діяльнісну сфери особистості; диференціації педагогічного впливу з урахуванням вікових, типологічних та індивідуальних особливостей школярів);

- принцип єдності місцевого, регіонального і глобального підходів (забезпечує ознайомлення з проблемами навколишнього середовища різного рівня і практичну участь у вирішенні екологічних проблем);

- принцип практичної спрямованості (передбачає вирішення конкретних проблем довкілля, набуття певних побутових та професійних екологічних вмінь і навичок, їх розвиток та практичну реалізацію у відповідних умовах, розкриває місце і значення взаємозв'язків і взаємостосунків особистості з довкіллям, їх трансформацію під час інтеріоризації в суб'єктивне особистісне

ставлення до соціоприродного середовища, що набуває для особистості ціннісного змісту і реалізується у відповідній екологічно доцільній поведінці і діяльності) [5,3].

Також з принципу функціональної повноти змісту запропонованого І.Лернером був запропонований такий принцип формування екологічної компетентності як принцип розширення кола усвідомлюваних потреб, пов'язаних з природою. Закон вивіщення потреб визначає спрямованість процесу формування екологічної компетентності на виховання непрагматичного ставлення до природи, зростання духовних потреб, пов'язаних з природою і піднесення їх на вищі щаблі загальної ієрархії потреб і цінностей [5].

Одним з найважливіших принципів формування екологічної компетентності є діяльнісний підхід, згідно з яким розвиток діяльності виступає умовою і способом розвитку особистості.

Г. Костюк стверджує, що саме перетворювальна діяльність має найбільший виховний потенціал, що визначається внутрішніми протиріччями, які виступають рушійними силами психіки, яка, в свою чергу, є чинником розвитку діяльності. Механізми розвитку діяльності визначають умови формування інтелектуальної, афективної і потребнісно-мотиваційної сфери особистості, зокрема породження нових потреб, їх перебудову, зміну ієрархії [1].

Усвідомлення наслідків своєї діяльності в природі та адекватне визначення свого соціального статусу у колективі чи громаді відіграє одне з провідних місць у формуванні особистості. Слід зазначити, що формування практично-непрагматичного типу діяльності особистості в природі значною мірою залежить від того, наскільки учень може ефективно з екологічної точки зору визначити і оцінити як власну, так і колективну діяльність в довкіллі [3].

Пізнавальний характер за цим типом діяльності і взаємодії особистості з природними об'єктами має зворотну характеристику і відзначається поступовим зростанням цього показника, де ефективність і інтенсивність пізнавальних процесів знаходиться у прямій залежності від зростання інтелектуального і духовного розвитку особистості та формування її системи цінностей. У практичному використанні природного об'єкта учнями з практично-непрагматичним типом діяльності у довкіллі чітко проявляються закономірні зміни пріоритетів у формуванні системи цінностей у бік гуманного ставлення до природи і її об'єктів, визнання їх унікальності, а отже поступове формування шанобливого ставлення до них. Практична взаємодія з природним об'єктом є однією з провідних у практично-непрагматичному типі діяльності особистості і здійснюється в основному з метою отримання задоволення.

Неабияку роль при формуванні екологічної компетентності є моральна післядія [5]. Ефект моральної післядії педагогічного впливу у вихованні екологічної компетентності означає, що організоване вчителем обговорення певної екологічної проблеми продовжується й поза межами спеціально створеної виховної ситуації, ініціюється учнями самостійно у відповідних життєвих ситуаціях. Таке обговорення може відбуватися не лише у формі спілкування з однолітками чи іншими суб'єктами, а й у формі внутрішнього діалогу в процесі пошуку рішення у конкретних ситуаціях. Такий внутрішній діалог із самим собою є основою самовиховання, самовдосконалення особистості, вироблення позицій, переконань.

Основний методологічний принцип екологічної психопедагогіки полягає у чіткій відповідності педагогічного процесу екологічного виховання психологічному процесу формування екологічної свідомості. Отже, цей принцип означає, що для ефективності педагогічного процесу, що формує екологічну свідомість особистості, необхідно задіяти у ньому якомога більше різноманітних психологічних факторів та механізмів, які сприяють формуванню екоцентричного типу екологічної свідомості. Крім того, дуже важливе значення для планування педагогічних заходів має віковий фактор. Саме вік вихованців чи учнів визначає форми та методи педагогічних заходів. У зв'язку з цим ми розглянемо різні підходи до формування екологічної свідомості, екологічних установок та екологічної поведінки у різних вікових групах [2].

У молодшому шкільному віці починає стрімко формуватися поведінковий компонент екологічної свідомості. Саме у молодшому шкільному віці з'являється бажання та можливість самому доглядати тварин, вирощувати рослини, створювати комфорт та затишок навколо себе. Але потрібно враховувати можливість дитини і пропонувати їй догляд за невибагливими тваринами (як хом'ячки, морські свинки, черепашки, рибки) та рослинами, які не потребують складного догляду (алоє, каланхое, кактуси тощо).

Високий пізнавальний інтерес у молодшому шкільному віці до світу природи, а також спостережливість можуть бути використані для розширення екологічної ерудиції. Для формування когнітивного компоненту екологічної свідомості використовується література з яскравими фото та малюнками тварин і рослин, екскурсії на природу, до природничого музею чи до зоопарку.

Молодший підлітковий вік (9 – 10 років) вважається найбільш сприятливим для цілеспрямованого формування екологічної свідомості. Інтенсивність взаємодії із довкіллям у підлітка може бути досить високою. Поряд із пізнавальним інтересом до довкілля на високому рівні знаходиться тяжіння до практичної взаємодії з природою. На фоні цього тяжіння складаються сприятливі умови для формування екологічності поведінки, тому важливо використати ці умови, залучаючи підлітків не тільки до широкого вивчення довкілля, а й для активних дій щодо його охорони та поліпшення.

Середній підлітковий вік (11- 13 років) перш за все, характеризується тим, що пізнавальний інтерес до світу природи починає втрачати своє першорядне значення і поступається місцем інтересу до людини, до взаємин між людьми, тому акцент на передачі школярам різноманітних даних про світ природи у цьому віці є не надто ефективним. Але, з іншого боку, підлітки вже можуть самостійно здійснювати досить складні технології взаємодії із природними об'єктами – наприклад, утримання кімнатних птахів або догляд за акваріумом, вирощування рослин на подвір'ї. Таким чином, особливу увагу у середньому підлітковому віці слід зосередити на організації їх участі у охороні довкілля, тобто у сфері формування стратегій та технологій екологічної діяльності.

Старший підлітковий вік (14 – 15 років) вважається критичним, а отже, найбільш психологічно складним етапом формування екологічної свідомості. У цьому віці вже домінує об'єктивне уявлення про світ природи, а прагматизм по відношенню до неї сягає максимуму. У старшому підлітковому віці вже чітко виділяються групи школярів, що характеризуються високо інтенсивним ставленням до світу природи, і що відрізняються від більшості своїх ровесників за характеристиками екологічної свідомості. Як вважають психологи, яскраво виражений прагматичний характер ставлення до довкілля, який властивий переважній більшості старших підлітків, можна коригувати шляхом стимулювання у них екологічного колекціонування, що не пов'язане з відняттям життя у природних істот. Це може бути колекціонування пташиного пір'я та насіння рослин, або ж збирання марок на тему “флора і фауна” та фотографування. У подібній діяльності в трансформованій формі, безпечній для довкілля, реалізується властива цьому віку потреба у добуванні «трофею» (особливо у хлопчиків), що підтверджує їх дорослість. Серед старших підлітків відзначається також зростання симпатій до так званих “благородних хижаків” – тигрів, левів, ягуарів. Такі симпатії можуть бути використані для формування пізнавального компоненту екологічної свідомості.

У юнацькому віці переважно виражене естетичне сприймання довкілля, ставлення до якого має об'єктивний характер, також як і у підлітковому віці, але він менш прагматичний, ніж у підлітків. Юнацький вік сприяє до пошуку гармонії у світі та усвідомленні власного місця у ньому. У юнацькому віці в основному завершується формування картини світу. Практична взаємодія із довкіллям здійснюється здебільшого у естетичному напрямку і виражається у малюнках, віршах, фотографіях, музиці. Отже психологічні особливості процесу формування екологічної свідомості у юнацькому віці обумовлюють спрямування педагогічних зусиль на допомогу юнакам в опануванні естетичних технологій взаємодії особистості із довкіллям. Однак, слід зазначити, що юнацтво ХХІ сторіччя відзначається також високою прагматичністю та інтелектуалізмом. Тому сьогодні педагоги досить успішно використовують такі форми заохочення до екологічної діяльності, як створення екологічних інтернет-проектів.

Екологічна свідомість у зрілому віці. Зрілий вік на сьогоднішній день характеризують дві стратегії ставлення до довкілля: *господарська* та *завойовницька*. Керуючись господарською стратегією, люди беруть з довкілля все необхідне для себе (як із власної комори) та намагаються підтримувати там лад. Якщо ж людина поводить себе з довкіллям як завойовник, вона бере що хоче і як хоче, не зважаючи на об'єкт завоювання.

Врахування основних принципів формування екологічної компетентності школярів при організації практичної діяльності дозволить вдосконалити навчально-виховний процес і в повній мірі реалізувати зміст і завдання екологічної освіти і виховання учнів. Цінність цих принципів визнається значним позитивним впливом на глибоке засвоєння учнями провідних ідей і понять та здобутих екологічно орієнтованих знань, умінь і навичок в цілому, формування та удосконалення асоціативних зв'язків між локальними проблемами найближчого довкілля і безпосередньою екологічно доцільною поведінкою і діяльністю особистості в ньому; можливістю унаочнення фактів позитивного і негативного впливу виробничої діяльності людини на довкілля; залучення учнів до посиленої їх віку конкретної природоохоронної роботи.

Література:

1. Вікова психологія / за ред. Костюка. К.: Рад. шк., 1976. 272с.
2. Львовичкіна А.М. Екологічна психологія у постчорнобильську епоху: Навч. посібник. К., 2003. 194 с.
3. Пустовіт Г.П. Теоретико-методологічні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. Київ-Луганськ: Альма-матер, 2004. 540 с.
4. Стратегія ЄЕК ООН з освіти в інтересах збалансованого розвитку. Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія «Екологічна освіта і виховання». К.: «Аспект-Поліграф», 2006. №3. 40с.
5. Формування екологічної компетентності школярів: науково-методичний посібник / Н.А. Пустовіт, О.Л. Пруцакова, Л.Д. Руденко, О.О. Колонькова. К.: «Педагогічна думка», 2008. 64 с.

Summary:

Svitlana Novytska, Liubov Yankovska. PRINCIPLES OF FORMING ECOLOGICAL AWARENESS OF SCHOOL STUDENTS.

Modern trends in the development of ecological education and upbringing in the context of the interests of sustainable development are analyzed. The fundamental principles for the formation of environmental competence, such as continuity, variability, systematicity and integrity, interdisciplinarity, personal orientation, unity of local, regional and global approaches, practical orientation are considered. Different approaches to the formation of ecological awareness, eco-friendly attitude to the environment and ecologically correct behavior in different age groups are substantiated.

Key words: *ecological education and upbringing, principles, environmental competence, ecological awareness, age characteristics.*

УДК 378.14

АЛГОРИТМ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ ЗА ДУАЛЬНОЮ ФОРМОЮ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ

КАПЛУН І.¹ ВІТЕНКО І.²

¹ Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

² Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

У статті обґрунтовано алгоритм підготовки вчителів географії за дуальною формою освіти. Запропоновано зразки договору про здобуття дуальної освіти, програму підготовки фахівців спеціальності Середня освіта другого магістерського рівня, висновок роботодавця про результати дистанційної форми здобуття освіти. Перспективою подальших дослідження залишається апропація запропонованих підходів на інших освітніх програмах педагогічних та класичних закладів вищої освіти.

Ключові слова: *навчальний палан, освітня програма, договір, дуальна форма освіти*

У період ринкової трансформації економіки та збільшення попиту на послуги із здобуття освіти відбулося знецінення традицій практичної підготовки здобувачів освіти. Чимало організацій відмовились працювати із студентами, посиляючись на збереження комерційної таємниці або складні конкурентні обставини. Внаслідок корпоратизації та приватизації держава втратила більшість важелів адміністративного впливу на підприємства, які давали змогу розглядати практичну підготовку студентів у позаекономічній площині. Податкові та інші ринкові переваги не набули сталості і після впровадження швидко скасовуються з міркувань бюджетної консолідації та запобігання корупції.

Трансформаційні процеси, пов'язані з європейською інтеграцією, позитивні результати реформ, підвищення конкурентоспроможності економіки передбачають створення відповідної національної системи освіти та підготовки кадрів. Важливим є створення умов для поєднання роботи з навчанням як у форматі здобуття освіти за вечірньою або заочною формою навчання, так і у форматі практичної підготовки здобувачів вищої освіти денної форми навчання та здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти на робочих місцях. У Законі України "Про освіту"

передбачено, що особа має право здобути освіту в різних формах або поєднувати їх, та визначено такі основні форми здобуття освіти: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна.

Дуальна форма здобуття освіти (ДФЗО) — це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти.

Проблемою, яка потребує розв'язання, є недостатній рівень готовності багатьох випускників закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти до самостійної професійної діяльності на перших робочих місцях, що відповідають здобутій освіті.

Проявами проблеми є:

- ✓ неготовність випускників працювати за фахом;
- ✓ незадоволеність ринку праці якістю освіти, що призводить до потреби у додатковому навчанні на робочому місці, розширення системи навчання на підприємствах;
- ✓ низький рівень роботи закладів освіти, включаючи неефективне використання бюджетних коштів, про що свідчить надмірно велика частка випускників закладів освіти, які не працюють (часто взагалі не планують працювати) за здобутими професіями;
- ✓ неефективне використання найкращого для навчання часу здобувачів освіти з питань здобуття професійних компетентностей;
- ✓ встановлення вимог до наявності досвіду самостійної професійної діяльності (стажу роботи) у випускників закладів освіти, які влаштовуються на роботу вперше.

Проблема виникла як наслідок тривалого впливу таких факторів:

- ✓ неспрямованість формальної освіти на розвиток у здобувачів освіти затребуваних роботодавцями компетентностей;
- ✓ обмеженість можливостей здобуття освіти за межами закладів освіти;
- ✓ недостатній обсяг фінансування закладів освіти для створення сучасної матеріально-технічної бази та формування практичних навичок в учасників освітнього процесу;
- ✓ відсутність у значної частини науково-педагогічних і педагогічних працівників компетентностей, необхідних для формування актуальних практичних навичок у здобувачів освіти;
- ✓ брак достовірної інформації про поточні та майбутні потреби роботодавців у компетентностях працівників;
- ✓ недостатність або повна відсутність в закладах освіти сучасного обладнання та технологій, до використання яких необхідно підготувати фахівців;
- ✓ складність залучення до викладання у закладах вищої освіти фахівців, які мають досвід практичної роботи, з оплатою праці, що відповідає їх кваліфікації, у зв'язку з тим, що кадрові вимоги у сфері вищої освіти передбачають переваги для викладачів з науковими ступенями;
- ✓ невключеність більшості закладів освіти (які мають здебільшого статус бюджетних установ) у сучасні ринкові відносини та невизначеність механізму співпраці у сфері державно-приватного партнерства, що впливає на підготовку здобувачів освіти до самостійної професійної діяльності в ринковому середовищі.

Розв'язання проблеми передбачається шляхом здійснення комплексу заходів з напрацювання моделей взаємовигідних відносин закладів освіти та роботодавців, спрямованих на забезпечення практичної підготовки здобувачів освіти до самостійної професійної діяльності та їх соціальної адаптації у трудових колективах, нормативно-правове та організаційне забезпечення, проведення апробації, досліджень, доопрацювання моделей та рекомендацій до широкого використання.

Підготовка фахівців за дуальною формою здобуття освіти передбачає встановлення рівноправного партнерства закладів освіти, роботодавців та здобувачів освіти з метою набуття здобувачами освіти досвіду практичного застосування компетентностей та їх адаптації в умовах професійної діяльності.

Дуальна форма здобуття освіти передбачає навчання на робочому місці з виконанням посадових обов'язків відповідно до трудового договору.

Дуальна форма здобуття освіти не повинна абсолютизуватися. Така форма здобуття освіти спрямовується, зокрема, і на адаптацію здобувача освіти до першого робочого місця, що відповідає його освітній спеціальності та кваліфікації. Завданням закладу освіти є набуття здобувачем освіти компетентностей, які дадуть змогу йому адаптуватися до різноманітних економіко-технологічних змін [1].

Дуальна форма здобуття освіти запроваджена в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, відповідно до рішення вченої ради, з 1 вересня 2019 року. Дуальна форма здобуття освіти передбачає навчання на робочому місці з виконанням посадових обов'язків відповідно до трудового договору.

ДФЗО реалізується відповідно до Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти та інших нормативних документів. Відповідно до вимог названої Концепції виділено три етапи для її реалізації. На даний час (2020-2023 роки) - триває III етап - створення кластерів дуальної освіти на базі конкурентоспроможних закладів освіти та заінтересованих роботодавців — підприємств, установ, організацій, у тому числі, тих, що належать до сфери управління органів державної влади.

В нашому університеті дуальна форма здобуття освіти здійснюється відповідно до «Положення про підготовку фахівців із застосуванням дуальної форми здобуття освіти в ТНПУ» затверджене вченою радою університету.

Згідно з Положенням, переведення студента на ДФЗО відбувається на підставі його заяви, довідки з місця роботи із зарахуванням на посаду, що відповідає майбутній кваліфікації та підписаної тристоронньої угоди. Для навчання студента-дуальщика на робочому місці, повинна бути затверджена разом із роботодавцем відповідна програма підготовки, складений та затверджений першим проректором індивідуальний графік освітнього процесу. Під час оцінювання студента викладачі зобов'язані врахувати висновок роботодавця [2].

Ситуація на ринку праці дає можливість студентам спеціальності «Географія» займати посади вчителя освітнього закладу ще до закінчення навчання. Як правило на такі посади можуть претендувати студенти III-IV курсів бакалаврату або студенти магістратури денної форми навчання.

У випадку працевлаштування за спеціальністю, студент-географ подає в деканат заяву на ім'я ректора університету для її погодження з деканом факультету. До заяви студенту необхідно додати довідку з місця роботи із зазначенням інформації про зарахування на штатну посаду, що відповідає майбутній кваліфікації та тристоронній договір (додаток 1).

Для навчання студента-географа за дуальною формою здобуття освіти, після наказу ректора університету про його переведення на відповідній кафедрі розробляються, затверджуються ректором (першим проректором) університету та погоджуються з роботодавцем програма дуального навчання (додаток 2 (зразок)) та індивідуальний графік освітнього процесу (розробляється спільно з деканатом) (додаток 3 (зразок)). Під час роботи, що поєднується з навчанням студент зобов'язаний дотримуватися затвердженого графіка, а в разі неможливості його дотримання повідомляти викладачів кафедри та деканат.

Для оцінювання студента-географа, що навчається за дуальною формою здобуття освіти, викладачі університету зобов'язані враховувати висновок роботодавця (додаток 4 (зразок)). Названі зразки програми навчання, індивідуального графіка та висновку роботодавця містяться в Положенні про підготовку фахівців із застосуванням дуальної форми здобуття освіти в ТНПУ (Затверджено на засіданні вченої ради університету, протокол №8 від 29.01.2019 р.).

Таким чином буде досягнута основна мета запровадження підготовки кваліфікованих фахівців за дуальною формою здобуття освіти – конструктивне поєднання навчання з виробництвом та реальне працевлаштування майбутнього учителя географії.

Для координування дуальної форми здобуття освіти в університеті з числа штатних працівників визначена відповідальна особа.

Додаток 1

ДОГОВІР ПРО ДУАЛЬНУ ФОРМУ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ

№ _____

м. Тернопіль

« _____ » « _____ »

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (далі – Університет), в особі ректора Буяка Богдана Богдановича, що діє на підставі Статуту, та підприємство (організація, установа) _____

_____ (далі – Підприємство) в особі директора _____, діюче на

підставі Статуту (Положення) та здобувач вищої освіти _____, (далі – Здобувач), разом іменовані «Сторони», уклали цей договір про наступне

1. ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

1.1. Університет і Підприємство зобов'язуються спільно організувати і впроваджувати дуальну форму

здобуття освіти в практичну підготовку здобувача, що навчається за спеціальністю _____.

1.2. У цьому договорі Сторони в своїх взаєминах керуються нормами чинного законодавства України у сфері вищої освіти (Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту»), а також Кодексу законів про працю України.

1.3. Метою впровадження дуальної форми навчання є підвищення якості підготовки кваліфікованих кадрів відповідно до стандарту вищої освіти у частині практичної підготовки з спеціальності _____ шляхом набуття практичних навичок на базі Підприємства.

2. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СТОРІН

2.1. Університет зобов'язується:

2.1.1. Розробляти та погоджувати з Підприємством програми дуального навчання, терміни проведення практичної підготовки здобувача на базі Підприємства, основні напрямки діяльності здобувача під час проходження дуального навчання та практики на базі Підприємства.

2.1.2. Закріпити відповідального працівника університету (як правило, старшого методиста за спеціальністю), який забезпечуватиме організацію та контролюватиме виконання програми дуальної форми навчання та практичної діяльності, оцінюватиме його результати.

2.2. Підприємство зобов'язується:

2.2.1. Забезпечити Здобувача робочим місцем і закріпити за ним наставника відповідно до програми дуального навчання.

2.2.2. Ознайомити Здобувача з правилами внутрішнього трудового розпорядку Підприємства, правилами поведінки на робочих місцях і на території Підприємства, санітарними, протипожежними, іншими нормами і правилами, здійснювати контроль за їх виконанням.

2.2.3. Надавати Здобувачу справне устаткування, інструменти, технологічні карти, описи, схеми і робочі матеріали, необхідні для здобуття зазначеної спеціальності.

2.2.4. Вести контроль за відвідуванням робочого місця Здобувача на Підприємстві.

2.2.5. Прийняти на навчання Здобувача в терміни, узгоджені з Університетом.

2.2.6. Брати участь в оцінюванні результатів дуального навчання.

2.3. Здобувач вищої освіти зобов'язується:

2.3.1. Відвідувати Підприємство і сумлінно виконувати завдання відповідно до програми дуального навчання за обраною спеціальністю.

2.3.2. Дотримуватися під час навчання правил внутрішнього розпорядку, техніки безпеки та охорони праці на Підприємстві, дбайливо та ощадливо ставитися до майна Підприємства.

3. ПРАВА СТОРІН

3.1. Права Університету:

3.1.1. Здійснювати контроль за проходженням практичної підготовки за дуальною формою здобуття освіти на Підприємстві.

3.1.2. За потреби організувати методичні семінари за участю фахівців, учасників трьохстороннього договору задля розв'язання різних питань.

3.2. Права Підприємства:

3.2.1. Застосовувати до Здобувача під час навчання матеріальне (включно із оплатою праці) та моральне стимулювання за якісні практичні результати, вживати заходи дисциплінарного впливу порушень правил трудового розпорядку.

3.2.2. Вносити пропозиції про можливе працевлаштування Здобувача на Підприємстві після закінчення навчання в Університеті.

3.2.3. Видавати сертифікати Здобувачу про дуальне навчання.

3.3. Права Здобувача вищої освіти:

3.3.1. Отримувати додаткові винагороди та соціальні пільги, передбачені працівникам Підприємства.

4. ТЕРМІН ДІЇ ДОГОВОРУ

4.1. Цей Договір набуває чинності з моменту його підписання Сторонами і діє доти, поки одна із Сторін не виявить ініціативу щодо його розірвання.

4.2. Договір може бути достроково розірваний за згодою Сторін або на вимогу однієї із Сторін у порядку і на підставі, передбачені чинним законодавством України.

4.3. Додаткові умови та зміни до Договору розглядаються Сторонами і оформляються у вигляді додатку до договору. Додаток до Договору є його невід'ємною частиною з моменту підписання його усіма Сторонами.

5. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН

5.1. Сторони несуть відповідальність за невиконання своїх зобов'язань за цим Договором відповідно до законодавства України.

5.2. Сторони звільняються від відповідальності за невиконання зобов'язань за цим Договором, якщо це стало наслідком обставин непереборної сили.

6. ІНШІ УМОВИ

6.1. У всьому іншому, що не передбачено умовами цього Договору, Сторони керуються чинним

законодавством України.

6.2. Усі суперечки та розбіжності, які можуть виникнути у зв'язку з укладанням, тлумаченням, виконанням та розірванням цього Договору, підлягають вирішенню шляхом переговорів між Сторонами.

6.3. Договір складений у 3-х (трьох) примірниках, які мають однакову юридичну силу і видаються по одному примірнику кожній із Сторін.

7.ЮРИДИЧНІ АДРЕСИ ТА РЕКВІЗИТИ СТОРІН

ПІДРИЄМСТВО	УНІВЕРСИТЕТ	ЗДУБУВАЧ ВИЩОЇ ОСВІТИ
	Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. м. Кривоноса, 2 м. Тернопіль, 46027 тел: (0352) 43-58-80 email: info@tnpu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125544	(прізвище, ініціали) (серія, номер паспорта, ким і коли виданий)
	підпис	підпис

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Додаток 2 (зразок)
«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Кер. під-ства _____ (прізвище, ін-ли)

Ректор _____ проф. Б Буяк

«__» «_____» 2022 р. М.П.

«__» «_____» 2022 р. М.П.

ПРОГРАМА

підготовки фахівців спеціальності 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) другого (магістерського) рівня вищої освіти за дуальною формою здобуття освіти

Мета: забезпечити функціонування студентоцентричної інтегрованої моделі здобуття вищої освіти, встановлення рівноправного партнерства закладів освіти, роботодавців та здобувачів освіти з метою набуття ними досвіду практичного застосування компетентностей та їх адаптації в умовах професійної діяльності.

Завдання:

— сприяння усуненню значного розрив між навичками, якими володіють випускники вищих педагогічних закладів освіти, і потрібними компетентностями для досягнення цілей педагогічних закладів профільної загальної середньої освіти академічного і професійного спрямування, закладів професійно-технічної освіти, закладів фахової передвищої освіти, ЗВО I-II рівнів акредитації та закладів післядипломної освіти;

— забезпечення освітньо-виробничого середовища, яке є засобом зближення з вимогами ринку праці та результатом синергії зусиль усіх зацікавлених та небайдужих, для отримання досвіду роботи, що є необхідною вимогою для працевлаштування;

— підвищення якості підготовки конкурентоздатних фахівців: мотивації до навчання та професійної діяльності; скорочення адаптаційного періоду випускників на роботі; формування готовності до самоосвіти та професійного самовдосконалення впродовж життя.

1. Організація діяльності з виконання освітньо-професійної програми «Середня освіта (біологія та здоров'я людини, хімія)»

1. Використання двох моделей щодо розподілу годин та узгодження змісту навчання на вибір студента магістратури: *інтегрованої* (кілька днів протягом тижня — навчання на факультеті, інша частина тижня — на робочому місці); *блочної* (години розподіляються між навчанням на факультеті та підприємством за блоками (здобуття освітнього рівня на факультеті здійснюється в канікулярний період школярів);

2. Здобуття 28% кредитів (25 кредитів освітньої програми) під час навчання на робочому місці (зокрема, окремі модулі (теми) обов'язкових («Методика викладання біологічних дисциплін», «Методика наукових досліджень», «Менеджмент в освіті», «Концепції сучасного природознавства», педагогічна та науково-педагогічна практики, виконання магістерської роботи) та вибіркового («Методика навчання хімічних

дисциплін», «Педагогічні технології здоров'язбереження», «Здоров'язберезувальні технології у закладах освіти») навчальних дисциплін).

3. Зміщення акцентів у навчанні на організацію партнерської взаємодії в системі «студент дуальної форми — студент традиційної форми» та використання дослідницької технології навчання (професійна діяльність виступає засобом пізнання нового для формування інтегральних, загальних та фахових компетентностей).

4. Зарахування результатів самостійної навчально-пізнавальної діяльності на виробництві здійснюється за представленою програмою індивідуальної траєкторії навчання та візуалізованими підсумками її виконання.

2. Програмні компетентності, формуванню яких сприяє «виробнича» частина навчання

Інтегральна компетентність (ІК)	ІК. Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми біологічних наук і їх викладання, що передбачає проведення досліджень й здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.
Загальні компетентності (ЗК)	<p>ЗК 2. Здатність до критичного осмислення проблем у навчанні біології та суміжних природничих наук та/або професійній діяльності та на межі предметних галузей.</p> <p>ЗК 4. Здатність до провадження дослідницької та/або інноваційної діяльності.</p> <p>ЗК 5. Здатність до зрозумілого і недвозначного донесення власних висновків, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються.</p> <p>ЗК 7. Здатність до управління комплексними діями або проектами, відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах.</p> <p>ЗК 8. Здатність до прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування.</p> <p>ЗК 9. Здатність до відповідальності за розвиток професійного знання і практик, оцінку стратегічного розвитку команди.</p> <p>ЗК 10. Здатність до професійної самоосвіти, особистісного зростання, проектування подальших освітніх траєкторій</p>
Фахові компетентності (ФК)	<p>ФК 1. Аналіз, систематизація та узагальнення результатів наукових досліджень у сфері природничої освіти та науки.</p> <p>ФК 2. Оцінка результатів наукових досліджень у сфері освіти загалом та природничої освіти з використанням сучасних методів науки, інформаційних та інноваційних технологій.</p> <p>ФК 3. Проектування освітнього середовища, що забезпечує якість освітнього процесу з біології за рівнями національної рамки кваліфікацій.</p> <p>ФК 4. Створення методичного забезпечення навчального-виховного процесу за спеціальністю за ступенями.</p> <p>ФК 5. Створення просвітницьких програм популяризації біологічної освіти, науки та екологічної культури і культури здоров'я.</p> <p>ФК 6. Виконання типових завдань на первинних посадах за спеціальністю 014 Середня освіта (Біологія) 1 та 2 ступенів управлінського, інноваційного, науково-дослідницького характеру шляхом оволодіння: поглибленими фундаментальними спеціальними знаннями в галузі біології як у контексті навчання, так і професійної діяльності.</p> <p>ФК 7. Вирішення та прогнозування результатів складних спеціалізованих задач та практичних проблем у біологічній сфері, що пов'язані із застосуванням відповідних підходів, теорій, методів, технологій соціально-педагогічної діяльності шляхом оволодіння концептуальними знаннями в галузі навчання та професійної діяльності, включаючи певні знання сучасних досягнень.</p> <p>ФК 8. Здатність до вирішення складних задач і проблем у професійній діяльності, що вимагають досліджень та/або інновацій шляхом оволодіння уміннями здійснення дослідницької та інноваційної діяльності з метою розвитку нового знання і процедур, інтеграції набутих знань</p> <p>ФК 9. Вирішення комплексних проблем у галузі професійної та наукової діяльності, що вимагають глибокого переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та професійної практики шляхом використання концептуальних та методологічних знань, у тому числі найбільш передових, в одній або декількох суміжних галузях науково-дослідницької та професійної діяльності.</p> <p>ФК 10. Сплікування в діалоговому режимі з суб'єктами навчальної діяльності, у професійному середовищі, науковою спільнотою та громадськістю в галузі своєї наукової та професійної діяльності.</p> <p>ФК 11. Володіння навичками публічного захисту та презентації своїх наукових та науково-методичних досліджень і розробок, концепцій.</p>

	<p>ФК 12. Використання професійних знання, умінь та навичок зі спеціальності 014 Середня освіта (Біологія) для розробки програм, добору методів і форм навчання, планування та організації навчально-виховних заходів (наукові, науково-методичні та навчальні семінари, конференції тощо) у процесі професійної діяльності.</p> <p>ФК 13. Використання професійних знань для розробки програм педагогічного дослідження та їх реалізації, підбору дослідницького інструментарію, інтерпретації та використанні даних, отриманих у результаті досліджень.</p> <p>ФК 14. Використання теоретичних знань і практичних навичок для аналізу навчально-виховних ситуацій, визначення і вирішення педагогічних завдань і проблем.</p>
--	--

3. Співвідношення компонентів освітньо-професійної програми спеціальності 014 «Середня освіта (біологія та здоров'я людини) та дуальної форми здобуття вищої освіти

Код н/д	Компоненти освітньо-професійної програми (навчальні дисципліни, курсові роботи, практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів		Форма підсумкового контролю
		ОПП	ДФЗО	
Обов'язкові компоненти ОП				
ЗН 1.1	Менеджмент в освіті	3,0	1,5	Екзамен
ЗН 1.2	Філософія науки	3,0	1,5	Екзамен
ЗН 1.3	Комп'ютерні інформаційні технології в освіті і науці (тренінг)	3,0		Залік
ЗН 1.4	Методика наукових досліджень	3,0		Екзамен
ЗН 1.5	Іноземна мова (за професійним спрямуванням)	3,0		Екзамен
ПН 2.1	Психологія і педагогіка вищої школи	3,0		Екзамен
ПН 2.2	Методика навчання біологічних дисциплін	8,0	3,0	Екзамен
ПН 2.3	Досягнення і проблеми сучасної біології	3,0	1,5	Залік
ПН 2.4	Генетична та клітинна інженерія	3,0		Екзамен
ПН 2.5	Еволюція життя	3,0		Екзамен
ПН 2.6	Молекулярна генетика	3,0		Екзамен
ПН 2.7	Математичне моделювання, аналіз та статистичне виведення даних	3,0		Залік
ПН 2.8	Концепції сучасного природознавства	3,0	Залік	
ПП 2.1	Педагогічна практика	6,0	5,0	Залік
ПП 2.2	Науково-педагогічна практика	9,0	5,0	Залік
ПП 2.3	Магістерська робота	6,0	4,0	Захист
Загальний обсяг обов'язкових компонентів:		65,0		
Вибіркові компоненти ОП				
ПВ 2.1	Екологічна фізіологія та біохімія	3,0	1,5	Залік
ПВ 2.2	Гомеостаз і його механізми			
ПВ 2.3	Популяційна біологія	3,0		Залік
ПВ 2.4	Екотоксикологія			
ПВ 2.5	Педагогічні технології здоров'язбереження	3,0		Залік
ПВ 2.6	Здоров'язбережувальні технології у закладах освіти	3,0	Залік	
ПВ 2.7	Основи цитоембріології квіткових рослин			
ПВ 2.8	Прикладна ботаніка	3,0	Залік	
ПВ 2.9	Екологічний моніторинг			
ПВ 2.10	Проблеми природокористування	3,0	Залік	
ПВ 2.11	Методика навчання хімічних дисциплін	6,0	3,0	Залік, екзамен
ПВ 2.12	Основи хімічної технології	4,0	3,0	
ПВ 2.13	Фізико-хімічні методи дослідження			
ПВ 2.14	Високомолекулярні сполуки			
ПВ 2.15	Неорганічний та органічний синтез			
Загальний обсяг вибірових компонентів		25,0		
Загальний обсяг ОПП		90,0		

**ВИСНОВОК РОБОТОДАВЦЯ
ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ДФЗО**

Катеринчука Миколи Петровича, студента ТНПУ (група мБП-1, хіміко-біологічний факультет, освітня програма «Середня освіта (Біологія)», спеціальність 014.05 Середня освіта (Біологія), що відповідно до Тристороннього договору №22 від 1 вересня 2019 року був прийнятий на посаду **вчителя біології та хімії**

Керівник підприємства: **Чумак В.Б., директор ЗОШ І-ІІІ ст. № 24 м. Тернополя**

Відповідальний працівник підприємства: **Качур О.В., вчитель біології та хімії**

Термін навчання на робочому місці: **1 вересня 2019 р. – 31 грудня 2019 р.**

Відповідно до Тристороннього договору та Програми ДФЗО Катеринчук Микола Петрович працював на посаді вчителя біології та хімії і провів упродовж першого семестру 2019–2020 н.р. уроки хімії (класи 8-А) та біології (клас 10-А, 10-Б) з тижнем навантаженням 9 годин. Програму навчання у кількості 22 кредитів виконав, зокрема:

№ п/п	Компонент освітньої програми	Кількість кредитів	Результати
1.	Методика навчання біологічних дисциплін	4	
2.	Методика наукових досліджень	1.5	
3.	Менеджмент в освіті	1,5	
4.	Концепції сучасного природознавства	1.5	
5.	Педагогічна практика	5	
6.	Науково-педагогічна практика	5	
7.	Методика навчання хімічних дисциплін	2	
8.	Педагогічні технології здоров'язбереження	1.5	
9.	Здоров'язберезувальні технології у закладах освіти		
	Загальна к-сть кредитів	22	

Загальний висновок

Запланований програмою ДФЗО обсяг навчання виконано повністю.

Зауваження (побажання, пропозиції):

Збільшити у цьому семестрі перелік навчальних дисциплін професійної підготовки, часткове вивчення яких перенесено на самостійне опрацювання під час професійної діяльності на робочому місці.

Керівник підприємства

Чумак В.Б.
М.П.

Відповідальний працівник підприємства

Качур О.В.

Література:

1. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. (Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 660-р).

2. Положення про підготовку фахівців із застосуванням дуальної форми здобуття освіти в ТНПУ. (Затверджено на засіданні вченої ради університету, протокол №8 від 29.01.2019 р.)

Summary:

Ivan Kaplun, Ihor Vitenko. ALGORITHM FOR THE TRAINING OF THE FUTURE TEACHER OF GEOGRAPHY BY DUAL FORM OF EDUCATION

The article covers the algorithm for training geography teachers according to the dual form of education. Samples of a dual education contract, a program for training specialists in the specialty Secondary education of the second master's level, and an employer's conclusion on the results of a distance form of education are offered. The prospect of further research remains the application of the proposed approaches to other educational programs of pedagogical and classical institutions of higher education.

Key words: curriculum, educational program, contract, dual form of education.

**ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ
ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
«ТУРИЗМ», «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА»**

ДОБРОВОЛЬСЬКА С.¹, РУНЦІВ-КОРОЛЮК О.¹, ПИРІГ І.²

¹Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола

²Тернопільський фаховий коледж харчових технологій і торгівлі

У статті розглянуто умови впровадження в освітній процес проблемного навчання, що сприяє формуванню пізнавальних інтересів, творчого, креативного мислення здобувачів освіти та забезпечує високій рівень засвоєння знань і мотивацію до навчання. Визначено види і типи проблемних ситуацій, які виникають на заняттях з дисциплін туризму та готельно-ресторанної справи; розкрито поєднання проблемних ситуацій з традиційними методами.

Ключові слова: *проблемне навчання, традиційне навчання, проблемна ситуація, спеціальні компетентності.*

Необхідність підвищення якості підготовки фахівців з туризму, готельно-ресторанної справи, формування у здобувачів фахової передвищої освіти спеціальних компетентностей, які відповідатимуть ОПП та сучасним вимогам ринку праці зумовили дослідження проблеми використання проблемних ситуацій у освітньому процесі. Фахові дисципліни спеціальностей «Туризм», «Готельно-ресторанна справа» належить до дисциплін із швидкими оновленням та варіюванням змісту матеріалу, що відображає сучасний стан ринку сфери гостинності, а їх вивчення вимагає застосування активних форм навчання.

Метою даного дослідження є аналіз особливостей викладання фахових дисциплін із використанням проблемних ситуацій, дидактичних можливостей проблемного навчання як ефективного засобу розвитку творчих здібностей здобувачів освіти.

Відповідно до Стандартів вищої освіти, ОПП спеціальностей «Туризм», «Готельно-ресторанна справа», цілі навчання повинні бути зrealізовані завдяки формуванню загальних і спеціальних компетентностей, що стануть достатніми в майбутньому для успішного розв'язання типових спеціалізованих задач та практичних проблем у сфері туристичного, готельного та ресторанного бізнесу.

Для отримання якісної освіти сьогодення та реалізації особистісного потенціалу мають бути створені необхідні умови, такі як-о: уміння генерувати нові ідеї, критичність мислення, здатність приймати нестандартні рішення та нести за них відповідальність, уміння працювати в команді, уміння інтегруватись у сучасне суспільство, моделювати освітні ситуації.

Професійно-творча підготовка майбутніх фахівців стає більш реальною і цілеспрямованою, коли використовуються проблемні технології навчання. Сама назва цієї технології навчання вже означає її спрямованість. Проблемне – значить пов'язане з проблемою, а звідси і сутність проблемного навчання – формулювання викладачем проблемних завдань, проблемне пояснення предмета навчання.

Головні способи та прийоми створення проблемних ситуацій:

- повідомлення викладачем інформації, яка вже містить у собі певне протиріччя;
- сприймання та осмислення різних тлумачень того самого явища;
- використання сукупності способів і прийомів, під час яких виникає проблемна ситуація.

Будь-яка проблемна ситуація має педагогічну цінність лише тоді, коли вона дозволяє розмежувати відоме і невідоме та окреслювати шляхи вирішення; допомагає викликати пізнавальну потребу, і це одночасно створить умови для засвоєння нового матеріалу. Проблемні ситуації мають сприяти формуванню різних думок у здобувачів освіти і не давати змоги дійти до однозначного рішення, а обговорення таких ситуацій дозволяє порівнювати різні думки, аргументувати свої погляди. Завдання викладача - орієнтувати студентів до вирішення проблеми й отримання нових знань. Щоб проблемна ситуація стала дидактичним інструментом викладача, необхідне знання типів проблемних ситуацій.

Проблемні ситуації можуть бути різного виду:

- проблемно-інформаційні, засновані на різному ступені інформованості співрозмовника, коли один співрозмовник щось знає, а інший хоче знати;

-
- проблемно-спонукальні, коли один спонукає до діяльності іншого;
 - проблемно-оцінюючі, коли співрозмовника спонукають до висловлення свого ставлення, своєї позиції [1].

Проведення занять із використанням проблемного навчання потребує ретельної підготовки, професійної майстерності викладача, навчально-методичного забезпечення освітнього процесу щодо створення проблемних ситуацій. Варто на заняттях поєднувати проблемний виклад матеріалу із пояснювально-ілюстративними, репродуктивними методами як із іншими активними методами навчання.

Аналіз літературних джерел дозволив узагальнити способи створення проблемної ситуації:

1. Спонування до вибору правильного варіанту відповіді та його обґрунтування.
2. Перехід від поодиноких фактів до узагальнень.
3. З'ясування протиріч між можливими засобами розв'язання завдання й практичною неможливістю обраного способу діяльності.
4. Побудова гіпотези на основі відомої теорії з подальшою її перевіркою.
5. Використання протиріччя між досліджуваними фактами і наявними знаннями.
6. Знаходження раціонального шляху вирішення проблеми, коли задані умови і кінцева мета.
7. Самостійне знаходження рішення при заданих умовах. Творче завдання, для вирішення якого необхідно використовувати додаткову літературу, довідники тощо.
8. Розгляд проблеми в історичному аспекті.
9. Зіткнення з життєвими фактами або незвичайними явищами, що потребують теоретичного обґрунтування.
10. Постановка викладачем серії проблемних питань.
11. Демонстрація досліду, результати якого вимагають наукового пояснення.
12. Спонування до порівнянь, зіставлень, протиставлень окремих положень, фактів, явищ, поглядів тощо, унаслідок чого виникає пізнавальне утруднення.
13. Спонування до попередніх узагальнень нових фактів.
14. Спонування до висунення гіпотез, формулювання висновків та їх перевірка.
15. Використання наочних матеріалів [3].

Впровадження в освітній процес проблемного навчання сприяє:

1. Формуванню у здобувачів освіти елементів наукового пошуку, які можна буде використовувати у майбутній професійній діяльності.
2. Реалізації індивідуального підходу, врахування здібностей, можливостей кожного.
3. Розвиток та формування практичних навичок і вмінь, здатності висунення гіпотез, формулювання висновків, спонування до порівнянь, протиставлень окремих положень тощо.
4. Реалізації принципу самонавчання.

Розглянемо декілька прикладів використання проблемних ситуацій при вивченні освітніх компонент, наприклад «Технологія та організація туристичної діяльності»:

1. *«На туристичному підприємстві виник конфлікт між турагентом і бухгалтером через протилежність поглядів турагента та бухгалтера щодо вирішення фінансової проблеми, яка пов'язана з оплатою послуг клієнтом. Охарактеризуйте ознаки конфлікту, рішення конфлікту. Визначіть шляхи управління конфліктом».*

2. *«Ви – керівник туристичної фірми. На підставі скарги туристів на Вашій фірмі була здійснена перевірка представниками відділу туризму обласної адміністрації і виявлено ряд порушень Ліцензійних умов провадження туроператорської і турагентської діяльності, які зафіксовані у відповідному акті. Які наслідки це може мати для Вашої фірми? Відповідь обґрунтуйте».*

Освітній компонент: «Технологія виробництва кулінарної продукції» – *«Яким чином нарізка продуктів та способи їх теплової обробки через нерівномірність розмірів і форми сприяють виникненню відмінностей в однорідності протікання фізичних та хімічних процесів при приготуванні страв».*

Таким чином, використання проблемних ситуацій при викладанні фахових дисциплін з туризму, готельно-ресторанної справи є ефективним методом отримання нових знань і формування професійних навичок у здобувачів освіти, засобом розвитку творчих здібностей шляхом активізації їхнього мислення, розумової діяльності, самостійності, відповідальності, критичності й самокритичності, ініціативності, нестандартного мислення.

Література:

1. Бучек Л. С. Активізація розумової та пізнавальної діяльності шляхом впровадження в навчальний процес інноваційних технологій. Нові педагогічні технології в навчальному процесі. URL: http://lyuba0402.blogspot.com/p/blog-page_32.html
2. Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К.: НТУ, 2017. 172 с.
3. Щокіна Наталія Борисівна Проблемне навчання у підготовці майбутніх викладачів. URL: https://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/4450/1/Microsoft_Word_docx.pdf

Summary:

Dobrovolska S., Runtsiv-Korolyuk O., Pyrih I. USE OF PROBLEM SITUATIONS IN TEACHING PROFESSIONAL DISCIPLINES OF SPECIALTIES «TOURISM», «HOTEL-RESTAURANT BUSINESS».

The article describes the conditions for the introduction of problem-based learning into the educational process, which contributes to the formation of cognitive interests, creative, innovative thinking of education seekers and ensures a high level of knowledge assimilation and motivation to study. The kinds and types of problem situations that arise in classes on the disciplines of tourism and hotel and restaurant business are determined; the combination of problem situations with traditional methods is revealed.

Key words: *problem-based learning, traditional learning, problem situation, special competencies.*